

Farkas Béláné

Az interjút készítette, szerkesztette: B. Nagy Tünde
Bodrogkeresztúr, 2016. február - május

A mi családunk története sajnos – az ilyen korúakéhoz hasonlóan – szorosan összefonódik az első és a második világháborúval, mert sok mindenben befolyásolták az életünket az akkoriban történtek.

Hosszan beszélek majd, amire mondhatnánk: sok beszédnek sok az alja. De kénytelen vagyok sokat beszélni, mert az én életem mostanáig nagyon hosszú, betöltöttem a 86. évemet. Nem is egyszerű gondolatban visszamenni. Van, hogy könnyedén eszembe jut egy-egy helyzet, visszajönnek az emlékek, de van olyan is, hogy bizony már gondolkodnom kell. Ezelőtt néhány évvel még jobban emlékeztem ezekre a dolgokra, szerettem volna papírra is vetni emlékeimet, mert a családom, unokáim mondták: „Nagyi, írd le, addig, amíg emlékszel!” Egy kicsit bele is fogtam, de abbahagytam. Éppen ezért hálás vagyok, hogy erre most ilyenformán sor kerülhetett.

Nagyszülők

Egyetlen nagyanyámat ismertem a nagyszülők közül: édesanyám édesanyját, a Kurucz nagyanyámat. Én '29-ben születtem, Kurucz nagyapám pedig egy évvel hamarabb halt meg. Apai nagyszüleimről keveset tudok, még csak nem is láttam őket. Arra emlékszem csak, hogy leveleztek velük apámék.

Anyai nagyanyámék különös „házassága”

Az én drága nagymamámat, édesanyám édesanyját, Veréb Erzsébetnek hívták. Ő is volt fiatal, és ő is volt szép természetesen, hozzá is eljött egy ifjú ember, akivel megismerkedtek. Román Mátyásnak hívták ezt a férfit, aki elég gazdag volt. A vagyon, a gazdagság abban az időben nagyon sokat számított, de az én nagymamám bizony nem kedvelte ezt a fiatalembert, akinek viszont nagyon tetszett a nagymamám. A bajt csak tetézte, hogy a nagymamám szüleinek is nagyon tetszett Román Mátyás. És

miután jó gazda volt, és jó sorba került volna általa az én nagymamám, az volt a véleményük a szülőknek, hogy menjen csak hozzá ehhez a jómódú fiúhoz, mert így meg lesz alapozva a jövőjük, a család jövője. A nagymamám tiltakozott ez ellen, mert ő nem szerette, de bizony a szülők kérlelhetetlenek voltak. Mint ahogy a nagymamám elmesélte, még a tettegességtől sem riadtak vissza, azaz a nagymamámot egy kicsit elagyabugyálták annak kíséretében, hogy: „Márpedig a szüleidnek tessék szót fogadni, és hozzámenni ehhez a jómódú, jóképű legényhez!”

Igen ám, de megvolt annak az oka, hogy a nagymamámnak miért nem tetszett Román Mátyás, és miért nem szerette ezt a fiút. Ugyanis ők már ekkorra az én nagyapámmal, akit Kurucz Mihálynak hívtak, egymásba szerettek, amit nem néztek jó szemmel a nagymamám szülei. Itt mese nem volt, nagymamám szülei kieroszakolták a lányuk esküvőjét Román Mátyással. Elmentek, és – annak ellenére, hogy nem szerette ezt a fiatalembert – kimondta az „igent” a templomban. Tehát Isten ellen esküdött szinte. Kérte is Istent, hogy bocsássa meg neki a kimondott hazugságát, mert nem ő akarta, hanem a szülei akarták ezt a menyegzőt, ez nem az ő bűne. Később így mesélte nekünk: „Magamban mondtam, hogy nem szeretem, és nem akarok hozzámenni”. De megtörtént, megesküdtek templomban, és az ő neve hivatalosan Román Mátyásné lett attól a perctől kezdve. Még javában tartott a lakodalom, amikor egy előre megbeszélte terv szerint a lakodalom éjszakáján megszökött Kurucz nagyapámmal, mert szerették egymást, és nagymamám úgy döntött, márpedig ő nem lesz azé a másik emberé. Egy idő után feltűnt, hogy a nagymamám nincs sehol, eltűnt a menyasszony. Bizony az a szegény, szerencsétlen fiatalember – most már nős ember – olyan szégyenben maradt, hogy el is ment erről a vidékről, hírét se tudták jó ideig.

Igen ám, de ennek volt egy, a későbbiekre is ható súlyos következménye, mert hivatalosan nem váltak el egymástól nagymamám és Román Mátyás. Ezt bizony nagyon nem jól csinálták az én igazi nagyszüleim, mert így összeházasodni sem tudtak. Ahogyan lenni szokott, ha két ember szereti egymást és egészségesek, jöttek a gyerekek sorban. Összeházasodva nem voltak, de jöttek a gyerekek, és természetesen a falu úgy ismerte őket, hogy Kurucz Eszter, Kurucz Julianna, Kurucz Mihály... Hét gyermekük született, akik közül egy kislány közben meghalt, tehát tulajdonképpen öt élő testvére volt az anyámnak. Ők mindnyájan Kurucz néven lettek közismertek a faluban. Ez az iskolában sem jelentett gondot, mert nem volt szükség

akkoriban az anyakönyvi kivonatra. Megkérdezték, hogy kit hogy hívnak, mire anyám bement: Kurucz Eszter.

Az, hogy nagymamám nem vált el Román Mátyástól hivatalosan, s nem ment feleségül hivatalosan Kurucz nagyapámhoz, akkor derült ki az édesanyám számára, amikor házasságot akart kötni. Hatalmas szégyent élt át, amikor megkérdezte az eskető jegyző a nevét, és ő mondta nagy boldogan, hogy Kurucz Eszter, mire a jegyző azt mondta: „Nem lelkem, itt valami tévedés van!”. Ekkor derült ki az édesanyám számára, és egyáltalán a testvérei, az egész család számára, hogy ők hivatalosan Román névre lettek anyakönyvezve. Tehát hiába ment a nagyapám bejelenteni, hogy Julianna nevű, Eszter nevű gyermeke született, egyikük sem Kuruczként, hanem Román Mátyás gyerekeiként voltak bejegyezve az anyakönyvbe, holott annak semmi köze nem volt ezekhez a gyerekekhez. Ezt borzalmas traumaként élte meg az anyám. Tőle tudom ezt, aki nagyon-nagyon szerette a szüleit, tiszteletben tartotta az intelmeiket, és egyáltalán, szinte istenként imádta, szerette őket, de ekkor nagyon elszomorodott, és nagyon-nagyon nagy megpróbáltatás volt számára ez a helyzet, hogy az ő neve tulajdonképpen nem is Kurucz, hanem Román. Bizony kicsit a szemükre is hányta, hogy nem beszéltek nekik erről. Legalább annyit kellett volna mondaniuk, hogy mi nem vagyunk megházasodva az édesanyáddal, fiam. Nagyapámnak erre az volt a válasza mikor az édesanyám ezt szóvá tette: *„Nem baj, drága gyerekem, mindegyikőtököt én csináltam, az enyémekek vagytok, ízig-vérig az én vérem vagytok meg az édesanyátoké, a többi nem számít.”* Miután erre fény derült, a fiúk a nevüket Románról Kuruczra változtatták. A lányok azért nem, mert úgy voltak vele, hogy ha majd férjhez mennek, úgyis a férj nevét kapják, és hozzáteszik, hogy “né”.

Ez egy olyan múltbeli családi történet, ami nekem egy kicsit tetszik, de azért megmondom őszintén, hogy a nagyapámat ettől okosabb embernek gondoltam, miután ő azért írni-olvasni tudó ember volt, és a majorságban igencsak jó beosztása volt, mint magtáras gazda. Úgy is mondhatnánk, hogy annak a majornak a kulcsa az ő kezében volt, és az a tisztség vagy beosztás igen nagy megtiszteltetés volt ilyen ember számára. Az én drága édesanyám tehát egy ilyen családból származik.

Szülők

Édesapám Erdélyben született, Torda-Aranyos megyében, Bágyon községben, egy kicsi faluban.

Itt Bodrogkeresztúrbán az 1800-as évek végén élt egy grófi család, akiknek óriási nagy földterülete volt, szinte felölelte az egész faluhoz tartozó földeket kicsi kivétellel. Volt ezen kívül egy másik földbirtokos, de annak inkább törpebirtoka volt ehhez képest, és aztán voltak magángazdák, egy-, két-, háromholdasok is, kevesen.

A székely fiúkat, apámat is többedmagával áthelyezték Magyarországra, magyar területre, „a haza védelmébe”. Ezt nagyon jól tudják az okosabb és történelemmel foglalkozó emberek, hogy miért történt, hogy nekik is ide át kellett jönni Magyarország területére. Ezeket a székely katonákat a bodrogkeresztúri grófi családnak a majorságában helyezték el, gondolom azért, mert megvolt hozzá a megfelelő épület, megoldható volt az étkeztetésük meg minden egyéb. Ez itt olyan központi helyen volt, ahol édesanyámék is éltek, és találkozhattak ezekkel a katonákkal nap mint nap. Így ismerkedhettek meg a szüleim.

Édesanyám két házassága

Az én drága édesanyám az első világháború előtt ment férjhez Pajger Istvánhoz. Ebből a házasságból származik a legidősebb nővérem, aki 1914-ben született. Édesanyám férjét behívták katonának a háború idején, és sajnos meg is halt. Így ő fiatalasszonyként pici gyermekkel özvegyen maradt, Eszter nővérem pedig nem ismerhette meg az apját. Ezért mondtam azt, hogy a mi családunk élete bizony mindig beleütközik, visszakanyarodik oda, hogy háború, háború és borzalmak...

Eszter nővérem a kis Jézussal egy estén született. Nagyon nehezen jött a világra, még imádkoztak is érte a templomban, mert édesanyám akkor már harmadik napja vajúdott. Miután falun természetesen mindenről tudnak az emberek, az éjféli misén a katolikus templomban is imádkoztak érte. Végre megszületett Eszter nővérem, méghozzá burokban jött e világra, és ahogy mondják, hogy a burokban született embereknek szerencsájük van, ez hála Istennek, az ő életében is így lett a későbbiekben. Édesanyám egyedül nevelte, nagyon nehéz volt az életük, mert egy

kisgyermekkel abban az időben ugyan hová, merre ment volna dolgozni. Nem volt iskolai végzettsége, nem volt hivatal vagy olyan munkaterület, ahová elmehetett, és egyáltalán pénzkereseti lehetőséget talált volna. Ezért bizony az történt, hogy kemény férfimunkát vállalt az erdőn. Elment a férfiakkal együtt fát vágni, „csert nyúzni”. Nem nagyon tudom, hogy mi ez a „cserfa-nyúzás”, csak azt tudom, hogy ez egy kemény, erős fizikai munka. Szóval minden munkát elvállalt erején felül, amire csak képes volt, megcsinálta, hogy megéljenek a drága kicsi Eszter lányával. Eltelt már hat év özvegyességben, de édesanyámnak esze ágában nem volt, hogy valaha majd ő új férjet keres, vagy netán talál. Elég volt neki a küzdés, a munka kettőjükért.

A székely katonák között, akik a bodrogkeresztúri majorban voltak elszállásolva, édesapám jövet-menet édesanyámat látta, és ki is nézte magának, és úgy döntött, hogy valamilyen úton megszerzi ezt az asszonyt feleségnek. Tudta róla, hogy özvegyasszony, tudta róla, hogy gyermeke van, de azt mondta a többieknek: „*Nem baj, ez lesz az én feleségem!*” Csúrték-csavarták a dolgot, mint ahogy ez lenni szokott, édesanyám nehezen állt kötélnek – hallottam tőlük, édesek voltak, ahogy ezt elsorolták –, de végül is apám elég csinos fiú lehetett ahhoz, hogy édesanyám is bevallotta, kedve van hozzá menni. 1920-ban történt, hogy egybekeltek az én drága apámmal, akit Simonfy Tamásnak hívtak. 1896-ban született, az én drága édesanyám 1893-ban, három évvel idősebb volt, mint az apám. Ami azt illeti, ez sem volt ínyére az én édesanyámnak, de hát a szerelem, az nagy dolog. Egybekeltek tehát, és így kezdődött el a mi Simonfy családnak élete, amely családból én is származom.

Miután apámat leszerelték a katonaságtól, éltek az életüket, s a gyerekek jöttek szépen egymás után. Édesanyám hét gyermeket szült erre a világra: először Eszter nővéremet, édesapámnak pedig öt gyermeket. Egyet halva szült meg, és egy vetélése volt. Én voltam ennek a családnak az utolsó sarja, aki hetedikként jöttem a világra.

Bérleményből bérleménybe mentek

Szüleimnek semmijük sem volt az ég adta világon itt Bodrogkeresztúrtban. Apáméknak odahaza a szülőknél, Bágyonban erdejük és nagyobb földterületük is volt, amiből éltek. Amit megtermeltek önállóan, behordták Tordára, valamilyen úton-módon értékesítették, ez volt a szülők megélhetési forrása. De apámnak bizony itt,

Magyarország területén egy talpalatnyi földje sem volt. Élni viszont valamiből kellett, mert a gyerekek jöttek. Bodrogkeresztúron egy kisebb földbirtokos családtól bérbé vettek több hold földterületet, és azt dolgozták, abból próbálták megélni. Apám imádta a földmunkát, édesanyám kénytelen volt követni. Csak az volt a nagy probléma, hogy hiába dolgoztak rengeteget mind a ketten, napszámos segítséget is igénybe kellett venniük, mert nem bírtak a földterülettel. Tudja mindenki, hogy ettől rapszodikusabb, nehezebb megélhetési forrás, mint a földből megélni, kevés van, mert ki van téve az időjárásnak minden, és bizony őszre derül ki, mennyi maradt a terményből, jut-e a családnak elég, jut-e egy kis pénz is belőle, mert az is kell a megélhetéshez meg az állatok részére következő tavaszig. De a szüleim úgy gondolták, hogy ez jó megélhetési forrásuk lesz; majd ősszel, a betakarítás után jut télire is, és jut az állatoknak is eledel. Ahogy telt-múlt az idő, néhány éven belül apám már két pár lovat is beszerezett, és a lassan felcseperedő legidősebb bátyámnak, Tamásnak is jutott egy hajtásra való a későbbiekben, amikor már elboldogult velük.

Megér egy külön bekezdést, hogy apám mennyire szerette az állatokat és mennyire kímélte őket. Megadta nekik, ami kellett eleségben, pihenésben, és ebben nem ismert pardont. Mint ahogy az embernek kijár a pihenés, ugyanúgy az állatnak is. Hiába lehetett volna egy fuvarja még estefele, azt mondta: *„Nem fogom be ennyi munka után a lovaimat!”*

Volt annak a földbirtokos családnak, akiktől édesapám a földet bérelte, saját építménye, ezt majorságnak hívták, ahol két-három család is elfért. Ebben a majorságban kaptunk lehetőséget a lakhatásra. Az egyik oldalon mi laktunk, az udvar másik fele egy másik családé volt. Nekünk is, nekik is volt szoba, konyha, pitvar, s a pitvarban egy óriási nagy kemence. Én ebbe pitvaros lakásba születtem, itt adott nekem édesanyám életet. A bátyám, amikor már nagy fiúcska volt, sokat emlegette: *„Tudod, amikor megtanultál járni, fogtad a kukorica csuhéját, és úgy szaladtál körülöttem. Én ültem a pitvar közepén, raktam a tüzet a kemencébe, mert édesanya éppen kenyérsütéshez fűttette be velem a kemencét, és akkor te felkaptál kilenc hónapos korodban egy csuhéját, és körbeszaladtál, és mi ott örvendeztünk, csodáltunk téged!”*

Édesanyám 1929-ben vett egy aranyos Singer varrógépet, ami még nekem a mai napig is megvan, itt van a lakásunkban. Nagyon-nagyon szeretem és oda nem adnám a világért, amíg élek, mert ő ezen varrogatott. Anyukám nem tanult egyáltalán varrni, hanem elment bizonyos dolgokat megérdeklődni a szabó-varró zsidó lányoktól, és ezután ő is vállalt varrást, olyasmiket, amit a falusiak igényeltek: surcot¹, vagyis egyszerűbb kötényeket, ruhákat, sőt férfiaknak alsónadrágot is. Azelőtt régen nem volt konfekció, és talán jó is volt ez így, mert jutott a varrónőknek egy kis bér a munkájukért. Anyámnak különös érzéke volt hozzá: szenzációsan szabta ki, amit kellett, a tanult varrónő nem volt képes olyan takarékosan szabni abból a vett anyagból, mint amit az én anyám művelt. Mi ugyan nagyon-nagyon filléres gondokkal küszködtünk – mármint elsősorban a drága szülők –, mégis mi, gyerekek annak idején végig nagyon rendezetten, gondozottan jártunk iskolába. Volt itt méterárus, akinél édesanyám kisebb darab anyagokat vett meg olcsóbban, és két-három darabból képes volt új ruhát csinálni nekünk. Emlékszem, volt olyan, hogy megvette pénteken, megvarrta szombaton, és vasárnap már én nagyon büszkén mentem a szép új ruhámban a „kistemplomba” – úgy hívták nálunk a gyerekeknek fönntartott istentisztelet helyét, a gyülekezeti termet. Aztán olykor a „nagytemplomba” is elmentem; ha édesanyámnak is éppen úgy jött ki, vele mentem. De nem ez a lényeg, hanem az, hogy az általa varrt új ruhában feszítettem. Csodálatos érzés volt!

A szüleim évek múlva kicsit kiábrándultak a földművelésből. Ők maguk belefáradtak, mert látták, hogy éppen éhen halni nem lehet belőle, de sajnos gyarapodni sem vagy belefogni házépítésbe. Bérleményből bérleménybe mentek, és nem tudtak annyi tőkét összeszedni, hogy hozzáfogjanak egy kis ház építéséhez.

Nem maradt más, csak a levélváltás

Édesapám édesanyámmal megpróbált visszamenni, visszatelepedni az ő szülőföldjére. Imádta Erdélyt. Na, de mire ők visszamentek, akkorára már román fennhatóság alá került a kis falucska, ahonnét eljött annak idején. Amikor magyar katonaként átkerült, akkor még magyar fennhatóság alatt volt. Ez is egy borzasztó rejtély az egyszerű emberek számára; nemhogy én, hanem tőlem még okosabb, többet látott, hallott emberek sem tudják, hogy mi hogyan történt ekkoriban. Sajnos a románok rátették a kezüket arra a vidékre, és mire visszamentek volna édesapámék,

már más ország volt az, ahová visszamehettek, oda is már csak látogatóba, nagy utánajárással.

Háromszor mentek haza Erdélybe még. Először úgy mentek vissza, hogy vittek egy fiúcskát, első gyereküket, Tamást, aki még ekkor kicsi volt, alig kezdett beszélni, és édesanyám ekkor már állapotos volt a második gyerekével is. Sajnos megmondták nekik, hogy már letelepedni apámnak nem lehet. Hozzátették azt is, hogy örüljön, ha huszonötöt nem kap a fenekére. Csak azt nem tudom, hogy mi volt az ő bűne. Az, hogy magyar fiú volt, és hogy itt volt katona Magyarországon? Hát mit tehetett ő róla, ha idevezényelték? De hát igazsága neki ebben már nem lehetett. Így pár napig elidőzhetek Simonfy nagyanyáméknál, annyit megengedtek, és valami kis szőttest meg ezt-azt tudtak magukkal hozni. Az én drága nagyanyám szívesen adott nekik kenyérkendőt, lepedőt, ágyneműt, amiket ők szőttek, fontak, mert ott csinálták szépen ezeket. Otthagyták az erdélyi apai nagyszülőknél az első fiacskájukat egy kis időre azzal, hogy hazajönnek és vissza is mennek, s akkor majd a gyereket hazahozzák. Úgyhogy az én bátyuskám, ha anyámékat esetleg nem engedik vissza Erdélybe, akkor ott marad azon a földön, ahol az apja élt és született.

Második alkalommal, mikor visszamentek, Ida nővérem „*úgy döntött*”, hogy ő ott megszületik. Ő volt a második gyerekük. Ő ottani születésű, onnan kapott anyakönyvi kivonatot, meg minden hivatalos iratot, amire szükség volt. Nekem nagyon tetszett ez a dolog, hogy ő ott született, apám szülőföldjén. Még visszamentek harmadjára is, de aztán teljesen lezárult a határ, úgyhogy nem maradt más, mint a levélváltás az apám és a szülei között, természetesen cenzúrázva. A drága szülők már benne voltak a korban, meghaltak majd idővel, és erről is levélben kaptuk a hírt. Először Simonfy nagypapa halt meg, a temetésére sem lehetett átmenni hozzájuk, majd később a nagymamám.

Apámnak egyetlen testvére, egy húga volt, aki természetesen ott élt a szülői házban. Férjhez ment, de sajnos nem született gyermekük. A nagynéném egyszer tudott eljutni Magyarországra a férjével. Tamás testvérem, aki kisfiúcskaként volt náluk, ő ment el családjával látogatóba hozzájuk később, amikor egy kicsit enyhült a politikai helyzet. Megismerkedtek a távolabbi rokonokkal is a Simonfy családból, és velük is tartották levelezés útján a kapcsolatot, amikor látogatóból visszajöttek.

Mi Erdélyt mondunk mindig, nem szeretem azt hallani, hogy Románia, hiszen ez olyannyira igazi magyar társaság volt, hogy sem nagyanyámék, sem apám még románul sem tudtak. Tiszta színmagyar falucskák voltak ott körben. Később a Szabad Földben olvastam róluk, el is tettem azt a számot, mert volt egy újságíró, aki kíváncsi volt erre a területre, és írt róla. Ekkor én már felnőtt voltam, és érdeklődéssel olvastam ezekről a kis falvakról, hogy milyen szorgalmas, és milyen rendes, helyes emberek laknak ott. Csak hát, ha tetszik, ha nem, hiába magyar emberek voltak valamennyien, de a fennhatóság, az román volt, így sok minden tilos volt nekik. Rengeteg hagymát meg zöldséget termeltek, amit eladogattak, abból éltek. Sőt szép házat is építettek, de hát az utca rettenetes volt, mert kövezet sehol sem volt, mindent sár, víz borított. Akkoriban Romániában azzal nem foglalkoztak, hogy a magyaroknak kövezett utat, rendezett körülményeket teremtsenek. A nagynéném halála után mindnyájunknak volt valamiféle hiányérzete amiatt, hogy már senkivel sem tudtuk tartani a kapcsolatot édesapám családjából.

Testvéreim

Tamással kezdem, aki a legidősebb fiútestvérem, s ő volt az első gyereke anyáméknak. Tamás '21 februárjában született. Őt követte Ida '22 szeptemberében, majd Gizella '24 májusában. A testvéreim idejekorán, ahogyan az erejük engedte, koruknak megfelelő munkával besegítettek a szülőknek. Ahogy mondani szokták, bizony az első gyerekek sorsa általában kicsit nehezebb, és ez így volt az ő esetükben is. Ki mit tudott, ott segített. Az általános iskolát mind kijárták, és arról gondoskodtak a szüleim, hogy ki-ki egy szakmát legalább tanuljon, hogy legyen valami majd az élete során, amiből fönntartja magát.

A tőlem nyolc évvel idősebb drága Tamás testvérem apámhoz hasonlóan nagyon ügyesen bánt a fával, ügyesen faragott. Édesapámnál ez természetes volt, mint ahogy mondták is: „*Egy székely fiúnak egy bicska is elég, remekművet farag belőle*”. Tamás örökölte édesapánktól ezt a készséget, és bizony nagyon jó lett volna asztalos tanulónak adni, ahol majd hivatalos papírt is kapott volna a szakma megszerzéséről egy idő múlva, de sajnos ilyen lehetőség a faluban nem volt. Volt viszont vasipari szakember, aki tanoncot keresett, s hogy ne vesszen az idő el, Tamás vállalta a

feladatot, bár hozzáteszem, nem szívesen. Ez főleg mezőgazdasági jellegű munkát jelentett, kerékgyártó vasmunkát, patkolókovács munkát. De miután a famunka volt a szíve-lelke, átváltott arra, amikor lehetőség volt, úgyhogy ő végül asztalos, kerékgyártó végzettséggel rendelkezett. Minden további nélkül megcsinált egy-egy asztalt, szekrényt, ahogy az ideje engedte. Később aztán egy üzemnél vállalt karbantartói állást, így a megélhetése jobban biztosítva volt.

Ida nővérem elvégezve az elemi iskolát, a kerámiafestést tanulta meg, mert nagyon szépen tudott festeni. Bodrogkeresztúrbán az Ulrich családnak volt kerámiaüzeme. Néhány leányt foglalkoztattak, ő is itt kapott órabéres munkát, festést, fehéráru készítést. Kicsi bért fizettek, mint ahogy abban az időben mindenhol, de bizony otthon becses volt minden fillér. Szabadidejében besegített a családban: anyámnak a konyhán, mezőn, ahol éppen kellett. Gizella testvérem kiskorától kezdve szabott, varrt, mint ahogy anyukámtól látta. Miután megszerette ezt a foglalatosságot, és láthatóan érzéke is volt hozzá, anyámék úgy gondolták, hogy a faluban lakó Weisz Piroska mellé adják szabás-varrást tanulni. Így is történt, három évig volt tanulója Hoffka Juliskával együtt. Erről sajnos papírt nem kaptak, mert már akkorára jött az összeomlás, de megtanult mindent, amit lehetett, tehát a jövője biztosítva volt, mert szakma volt a kezében.

Mielőtt én születtem, 1927-ben szült anyukám egy drága halott gyereket, akinek már nevet is adtak. Mihály lett volna a Kurucz nagyapám, sőt a Simonfy nagyapám után is. Épen született testileg, de halva szülte meg az édesanyám. Még igazi temetése sem volt. Édesapámék a nagyapám sírja végébe temették el, kis hantot csináltak neki, és csak ők, a kis család vette körbe ezt a kis dombot. Még ma is emlékszem rá, hogyan ápoltuk a kistestvérünk sírját.

Gyermekkorom – legkisebbként a testvérek között

Hetedik gyermekeként anyámnak, Bodrogkeresztúron születtem 1929-ben. Apám és anyám nagyon kreatív volt még azokban a szűkös időkben is. Anyám varró tudományáról már beszámoltam, édesapám pedig a fával bánt ügyesen. Egy kis szekeret csinált nekem, kis széket, mert én voltam a legkisebb a családban. Tudom, egy kicsit el is kényeztettek, hiszen öt-hat év volt a korkülönbség a legutolsó testvérem

és közöttem, tehát egy kicsit lemaradtam a többitől. Az apám által készített édes kis szekér olyan volt, hogy rendszeren bele lehetett volna fogni egy kisebb állatot, mint ahogy csinálta is testvérbátyám, a lellem. Volt egy óriási nagy kutyánk, hámot tett rá és befogta ebbe a kis szekérbe, amiben vígan elfért két-három gyerek. Igazi kis homokfutó lett, jópofa, rácsos, löcsös, annak rendje, módja szerint a kerekei vassal bevasalva. Szenzációsan jól nézett ki! Amikor elkészült vele, bizony megnézték jó páran az utcánkban. És ezt nekem csinálta édesapám!

Miután látta azt is, hogy kicsi létemre a nagyobb székre nehezen tudok felülni, kiségett azzal, hogy készített nekem egy jópofa kisszéket, egy édest, ami olyan volt, mint egy fotel. Volt annak két külső karja, háta gyönyörűen, a fa olyan ékesen volt megművelve, hogy öröm volt ránézni, és benne egy kis táblácska közepén, ahol az én S.I. – Simonfy Ilona – monogramom volt látható. Most gyorsan hozzáteszem, amikor én férjhez mentem, ez a szék benne volt a hozományomban, mert természetesen „*óriási hozománnyal*” mentem férjhez... Talán ez az édesapám faragta kisszék volt a legfontosabb benne.

Az én drága szüleim mennyit dolgoztak! Apám és anyám – ahogy én láttam már gyerek fejjel – mindent megtett, minden tőlük telhetőt, erejüket nem kímélték, hogy a családnak, a gyerekeknek előteremtsék a betevő falatot, a ruházatot. Inkább éjjel nem aludt az anyám, hanem varrt valamit a gyerekek közül annak, akinek szüksége volt rá, majd kimosta, reggel vasalta, és felvehette a gyereket, így rendben ment iskolába a csapat.

Én októberi gyerekként késtem az iskolából. Abban az időben, mikor a nővéremék és Tamás bátyám jártak az iskolába, a kötelező hat elemi volt. Talán Gizella nővéremnél már kötelezővé tették a nyolc általánost, de a korábbiaknál – ugye nagyon sok szegény család volt – a gyerekeknek dolgozniuk kellett. Az én testvéreim is így voltak, besegítettek apám és anyám kinti munkáiba is, a földmunkába, vagy a háztartásba, és akkor édesanyámék csinálták a kintieket. Erre bizony szükség volt ahhoz, hogy a családot fenn tudják tartani. Tehát az idősebb testvéreim talán jobban tudták – ahogy szokták mondani – hol lakik a magyarok Istene, mint én, aki már egy kicsit az élet könnyebb oldalából részesültem.

Én, a legkisebb utáltam mezítláb járni még itthon is. Por mindenütt, por az úton... utáltam! A testvéreim egy kicsit birizgáltak is ezzel, vagy más dologgal, mert testvérek között ez szokás is. Nem is testvérek, akik között nincs egy kis vita, mikor ki-ki a vérmérséklete szerint jártatja a száját. Hecceltük egymást, erre emlékszem, édes dolgok voltak ezek. Ha nem tetszett, amit én netán olykor-olykor visszamondtam, egy kicsit odakoppintottak a fejemre: *„Kisgyerek vagy, fogd be a szád!”* – hallottam sokszor. De attól még szerettük egymást, attól még a család család volt. Aztán egy idő után engem ez nagyon piszkált, hogy a fejemet ütik. Nem voltam gonosz, de miután nekem a lábaim mozogtak gyorsan, egy-két ilyen fejemre koppintás után a kis csizmámmal egyszer éppen Gizikének a lábába rúgtam, aki – amilyen gyenge természetű volt – ettől összeesett. Valami nem volt rendben az egészségével, apám különlegesen is vigyázott rá. Neki talán ő volt a kedvence, nem tudom, de kölcsönösen így becézték egymást: „Hörcsög, te kis hörcsög, te nagy hörcsög...” Apám meg Gizella testvérem még éjjel is kérdezgették egymást: *„Alszol, hörcsög?”* – *„Nem alszom”*. Ahogy tehát Gizikém összeesett, én borzasztóan sírtam, attól féltem, meghal az én drága testvérem, és hát nagyon féltettem, öleltem, pusztítottam... Később Gizellának azt mondta édesapám: *„Jó, jó, ez a gyerek tényleg rosszaságot csinált, de hát ti is egy kicsit másképp kellene, hogy beszéljetelek vele, biztos kihoztátok a sodrából.”* Nem kaptam én ettől vérszemet, sőt nagyon szégyelltem magam, megmondom őszintén, és igyekeztem megtartóztatni magam attól, hogy még egyszer ilyet csináljak. Tehát még ilyen is volt, ez is beletartozott az életünkbe, de nagyon szerettük egymást.

Eldöntöttem, megtanulok olvasni

Apám, anyám télen, amikor a kinti munkákból kevesebb volt, és egyáltalán a határban dolgozni, a mezőn nem lehetett, bizony szerettek olvasni. Saját könyvünk nem volt, kis pénzükből a Tolnai Világlapját² járták, de betűszerető emberek voltak, ezt láttam náluk. Két-három könyvünk azért mindig akadt, ami valószínűleg – merthogy megvásárolni nem tudták – kölcsönkönyv lehetett, és kézről kézre járt apám és anyám között, meg a nagyobb gyerekek is olvasták. Ahogy azt nézegettem, engem mindig izgatott, hogy a kép alá mi van írva. Emlékszem egy-egy politikus jellegzetes arcára, tudtam, hogy ő van ott, de még a másik ki lehet? Édesanyámat öltem, ha csak tehettem, vagy a testvéreimet, hogy olvassa el, mi van alatta.

No, de ezt megunva, eldöntöttem, megtanulok én olvasni, hogy ne kelljen könyörögnöm. Az az iskoláskönyv, ami a testvéreimnek volt első osztályban, évekig nem változott, az ábécéskönyv pedig egyáltalán nem, és akkor én ezeket előszedtem valahonnét, és magánszorgalomból tanulmányoztam. Most már csak azért öltem a családom tagjait, hogy mondják meg nekem, hogy ez a betű milyen betű, az a betű milyen betű... Ez nyomtatott betű, az írott betű, magyarázták, és én szép lassan megtanultam a betűket. Érdekes vagy nem érdekes, de a mai napig – 86 éves vagyok – emlékszem arra az ujjongó, belső, boldog öröömre, amikor a betűkre ráismerve kiolvastam azt a szót, hogy „vér”. Emlékszem rá, ujjongva mutattam: „*Ugye jól mondom?*” És jöttek a többiek sorban, jöttek az összetettebb, hosszabb szavak, és megtanultam olvasni, amitől én nagyon boldog emberke voltam. Nagyon boldog!

Olyannyira megtanultam, hogy amikor majd első osztályba beíratlak anyámék, akkor én bizony már unatkoztam, és hátul a kis olvasmányokat, meséket olvasgattam. Azt tudom, hogy mutogatással tanultak akkor: a „z” betűt merre kanyarítjuk, „o” betűt, „ú” betűt, „k” betűt, „r” betűt, közben pedig ráztuk a ruhánkat, stb. Az nekem egy iszony lett, de meg kellett tanulni, mert lépést kellett tartani a többi gyerekekkel. Tehát kínomban én is ugyanúgy mutogattam a betűket, és próbáltam lépést tartani a többivel.

Hadd tűnjön ez akár dicsekedésnek is, de ez nekem egy boldogság volt, ez valami csoda volt, és én úgy emlékszem rá, mintha most lenne! Első nap van az iskolában, és én jövök hazafelé azon az oldali járdán, ahol az iskola van. Már a főutca vége fele jártam, amikor láttam egy nagy táblát egy nagy épületen, amin írás volt. Nagy nyomtatott betűkkel: FROMMER SALAMON, alatta kis nyomtatott betűvel: úri szabó. És emlékszem rá, mondogattam magamban, hogy jaj, csak el ne felejtsem, mire hazaérek. Mondom otthon anyáméknak, hogy én elolvastam ezt a cégtáblát, és ez volt odaírva: Frommer Salamon, úri szabó. „*Hát, te gyerek, akkor te tudsz olvasni!*” – mondták a szüleim, engem pedig határtalan boldogság fogott el. Igen, már tudok olvasni.

Kölcsön kaptunk könyveket Iván Lajos bácsiéktól a szomszédból, akik jómódúak voltak, volt egy tanyájuk is valahol, és gyerekként olykor-olykor át is hívtak játszani: „*Gyere kisfiam, játszódjatok együtt!*” Gyönyörű játékok voltak ott, szívesen mentem. Nekik sok könyvük volt, és szívesen adtak kölcsön olvasni. Vagy ha másnak volt olcsó

könyve – bármilyen, mindegy, csak írott betű és összekötött könyv legyen az –, akkoradtuk kézről-kézre, mert már természetesen ismertük egymást. Nemcsak én szerettem olvasni a családból, de én nagyon-nagyon, fő szórakozásom ez volt.

Nekem nagy örömet jelentett, hogy az iskolában én mindent megtanulhatok. Imádtam a tanítómat, a tanító nénimet, aki minket tanított, mindet, egytől-egyig. Nekem az iskola egy csoda volt, az elemi iskola is. Azt vártam, hogy a nyári szünet, a húsvéti, a karácsonyi szünet minél hamarabb véget érjen, mert imádtam iskolába járni. Azt hiszem, ha szivacsból lettem volna, akkor sem szívtam volna jobban magamba, minden tagomba, amit én ott hallok, látok, mindent. Arról nem beszélve, hogy tudtam, a szeretet kölcsönös: imádtam a tanítóimat és ők is szerettek engem, kimaradtam a szidásból, és az iskolai bizonyítványomon is meglátszott ez. Anyám, apám is jó tanulók voltak, apám bizonyítványát, Erdélyben jártukkor édesanyám végignézte: kitűnő volt a bizonyítványa, ahogy az enyém is. Apámnak mondtam is kicsit viccesen: *„Ugye apukám, milyen csúnya egyformák a bizonyítványomba beírt szövegek?”* – *”Igen, nagyon egyformák, de nagyon örülök, hogy ilyenek”* – mondta. Most örömben visszafiatalodok, és látom azt a pár tanítót, igazgatót, akik körülvettek abban az időben, ha beleélem magam ebbe az időszakba. Hogy szerettem én az iskolának az ajtaját, a padját, még a padja nyikorgását is, a táblát... mindent, amit én ott egyáltalán tapasztaltam és láttam.

Az első tanítómat Márton Katalinnak hívták. Hosszú, nyurga volt, most is előttem van az alakja, de sajnos nem sokáig tanított engem, valami miatt elment tőlünk, és egy húsvéti vagy karácsonyi szünet után már nem ő várt minket. Az első osztályban tudom, hogy több tanítónk is volt, és rövid helyettesítésekkel bonyolódott le az év vége. Márton Katalin egy bűbájos, drága tanítónő volt, így amikor meghallottam, hogy már nem ő vár minket vissza, azt mondtam az édesanyámnak: *„Én akkor minek megyek az iskolába, ha engem ez a tanító néni nem vár, és nem fogunk vele találkozni?”* Aztán rájöttem, végül is van másik tanító, és az is olyan aranyos, és azt is ugyanúgy lehet szeretni.

Bodrogkeresztúron mi az elemi iskolába jártunk a testvéreimmel, de emellett volt katolikus iskolája is a falunak, a férjem például odajárt. Én református voltam, és az állami iskolába írtak be. Jó arra gondolni a mai napig, hogy odajárt az én drága

anyám valamikor, odajártak a testvéreim, én ott tanultam, és az én gyerekeim is ott tanultak. Így, amikor ennek az iskolának a kilincsét megfogom, a mai napig boldog vagyok, mert itt tanult a családom.

Andorkó³ igazgató bácsi második osztályban tanított. Amikor rá gondolok, a lelkem a szívem körül úgy megmelegsik, komolyan! Nagydarab ember volt, és egy apró gyereknek talán félelmetesnek kellett volna látni, de olyan bűbájos, aranyos volt a mosolya, hogy ha ránézhettem, a világ az enyém volt. Olyan kívánságom volt, – anyukámnak egyszer emlegettem –, hogy úgy szeretném egyszer megölelni, megcsókolni. Meg is történt egy szereplésünk alkalmával. Mindig szerepeltetek, szavaltattak a kultúrházban, első osztályos koromtól kezdve mindig kaptam valamilyen megbízást. Amikor a Hófehérkét játszottuk, úgy alakult, hogy anyám az igazgató bácsi környékén ült a kultúrházban nézőként. Úgy szaladtam édesanyámhoz, hogy még a ragacs rajtam volt – a szakáll meg a bajusz, mert én voltam a hét törpe közül az egyik –, és akkor édesanyám mondta: „*Itt az alkalom!*” Elmondta az igazgató bácsi előtt, hogy ez a gyerek mennyire szeretné az igazgató urat megölelni, megcsókolni. Mire az ölébe kapott, és azt mondta: „*Gyere ide, hadd öleljelek meg, csókoljalak meg én is!*” És megtörtént, amit szerettem volna. Ez egy apró, buta dolog, de hozzátartozik az én boldogságomhoz.

Minden álmom azt volt, mióta az emlékezetemet tudom, mindaddig, amíg reménykedni lehetett ebben a dologban, hogy én majd tanítani fogok, gyerekekkel fogok foglalkozni. Mindaddig, míg ez benne volt az álmomban, valami csodálatos érzés töltött el, mert nagyon szerettem a közösséget, nagyon szerettem a gyerekeket, az embereket is. Sajnos másképp alakult, mert nem tanító lett belőlem. Nagyon sok iskolát nem álmodhattam magamnak sajnos, miután tudtam a szüleim szűkös helyzetéről. Nem engedhették meg maguknak, hogy erre gondoljanak, arról nem beszélve, hogy a testvéreim sem jártak ezen az úton. De nagyon becsületesen és nagyon jó munkákban hasznosították magukat, és a társadalmat is gyarapították, mert igazán nagyon szépen, tisztességesen dolgozták végig az életüket, és mindegyik megtalálta a maga útját. Végül jó sokára én is megtaláltam azt a munkát, amibe minden tudásomat beleadhattam, bár ez a foglalkozás elég messze esett a tanítástól. Annyi köze mégis volt hozzá, hogy a munkatársaim betanításában örömmel részt vettem, sőt szerettem

is velük foglalkozni, mert önálló munkavégzésre alkalmas embereket szerettem magam körül látni.

Eszter és Ida története

A gondolat, hogy én továbbtanuljak, Eszter nővérem hatására élt bennem, aki Olaszországban élt, Rómában. Ő mondogatta, ha itthon volt, majd írta édesanyámnak, hogy taníttasson engem, akkor is, ha nagyon nehéz. Tulajdonképpen neki köszönhetem talán legnagyobb részben, hogy elvégezhettem a polgári iskolát. Az én drága nővérem, aki 15 éves volt már akkor, amikor én születtem, hazajárt minden évben hozzánk két-két és fél hétre, szabadságra. Ismert bennünket, engem is, a kis apró kölyköt, és tudta, hogy nagyon-nagyon vágyom arra, hogy tudjak, tanuljak, látta, hogy milyen készségeim voltak. Minden hazajárása, levelezése alkalmával arra kérte édesanyámat, ha nagyon nehezen is, de indítson el egy olyan iskolába, amit majd én folytathatok egyszer.

Az én drága Eszter nővérem 18-19 éves korában bébiszitternek jelentkezett egy magyar családnál. Eszter nagybácsijának az egyik fia, aki udvarolt egy alkalmazottnak egy gazdag családnál, megtudta, hogy bébiszittert keresnek a gyerekek mellé. A házaspár egyik tagja báró volt, a másik gróf, és a férfit nagykövetnek kihelyezték Olaszországba. Ki kellett tehát költözniük, és kellett valaki, aki a háromgyermekes család két legkisebb gyermekére ügyel, azokkal foglalkozik. Eszter boldogan elvállalta ezt a feladatot, és nem akármilyen társaságba cseppent az én drága nővérem, aki egyébként is nagyon kreatív, aranyos, szép, nagyon-nagyon szeretni való, bűbajos leány volt. Kicsit az apjára, kicsit az édesanyámra hasonlított, csodálatos valaki volt. Természetesen el lehet képzelni, hogy mit érzett, és min ment keresztül édesanyám, mikor megtudta, hogy határokon túl megy az ő drága gyermeke. De miután ez volt Eszter vágya, hogy hadd mehessen, szeretné a sorsát a kezébe venni, édesanyám elengedte. Olaszországban megtalálta a helyét ennél a családnál. Az olasz nyelvet is elsajátította az évek során, így ennek a magyar családnak a két kicsi lányát olaszra és magyarra tanította. Negyedik osztályos korukig otthon, a háznál tanította a gyerekeket, és csak a vizsgáztatásuk történt az olasz iskolában. Nagyon megbecsülték, megszerették, nagyon elégedettek voltak vele.

Eszter élete meg lett alapozva, nagyon okosan és ügyesen alakította saját maga. Beleszólni nem hagyott senkit az elképzeléseibe, lebeszélni magát semmiről nem hagyta. Évente találkoztunk, négy-ötéves koromtól vannak emlékeim róla, mert itt töltötte az évi rendes szabadságából azt a jó két hetet a mi otthonunkban a családjával. Az volt a terve, hogy majd kivettem engem magukhoz. Sajnos '38-ban, mikor utoljára itthon volt a második világháború előtt, már alig tudott visszamenni. Bizony már az is nagy hőstett volt, hogy a vicinális vonattal [*keskeny nyomtávú, helyiérdekű kisvonat*] egyáltalán Bodrogkeresztúrból elkeveredjen a fővárosba, de akkor már a háború előszele elért minket is, ezért rendkívül körülményesen tudott visszamenni Rómába. Aztán évekig nem is volt lehetősége visszatérni Magyarországra az itteni politikai helyzet és állapotok miatt.

Még '35 táján Idát is kivitte magával Olaszországba, ugyanahhoz a családhoz alkalmazásba. Három évig volt ott Ida, aki tulajdonképpen tinédzser leány volt még abban az időben, mikor befejezte iskolai hat elemijét, és Eszter kivitte magával. Szobalány volt, mert az ilyen jómódú családoknál mindenre megvolt a megfelelő alkalmazott: volt szakácsnő, segéd, aki a munkálatokba besegített. Ida úri körülmények közé került, szépen végezte a munkáját, hűségesen csinálta, amit rábíztak, és mondanom sem kell, hogy majd amikor hazajött három év után, ráismerni sem lehetett. Kifinomulva, ruházkozásban is úri módon nézett ki, és bizony nem illett bele egy parasztcsaládba. Gyönyörű, elegáns fiatal nő érkezett haza a pattanásos arcú tinédzser helyett. Eszter nagyon szépen egyengette az útját. Örült, hogy segíthet ezzel is édesanyánknak és a féltestvérének is, valamint egy kicsit így könnyebb lehetett neki, hogy valaki vele van. Ida is megtanult természetesen olaszul, és ő boldogan ment volna vissza Eszterrel '38-ban, amikor Eszter utoljára volt itthon, de az én drága édesapám, édesanyám azt mondta: „*Nem! Eszter, téged vár a leendő férjnek valód, te házasságra lépsz. Mi ugyan nem vehetünk ebben részt, te önállóan egyengeted az életedet. De ezt a leányt nem engedjük vissza.*” Ida 16 éves volt már ekkor, és – mint utólag kiderült – ez a szülői döntés lett életének igazi tragédiája. Odakint teljesen más élet várta, mint amiben itthon a későbbiekben része lett. Emiatt – már felnőtt fejjel – nagyon nehezteltem a szüleimre, főleg édesapámra, mert neki volt nagyobb szava ebben. De Eszter nem a saját, vér szerinti gyermeke volt, valószínűleg nem érdekelte annyira a sorsa, mint Idáé, vagy azt gondolta, hogy az itt jobban biztosítva lehet, mint kinn. Sajnos nagyon nagyot tévedett...

Ida élete Olaszországból hazajövet teljesen más irányt vett. Hiába volt itthon, már nem illett a családba. Nem úgy érte, hogy nem szerettük, hanem olyan gyönyörű hajadon lett belőle, olyan úrinőféle, aki nem nagyon illett a mi szegény földműves családukba. Vagyona viszont nem volt, hiába volt művelt, kifinomult modorú lány, ezért viszonylag kevés udvarlója lett. Tartottak tőle, illetve szegény lányként módosabbak fiatalemberek számára nem jöhetett szóba.

Eszter férjhez megy

A szüleim azért is döntöttek úgy, hogy Ida maradjon itthon – a javukra legyen mondva –, mert arról is volt szó, hogy ez a házaspár, akiknél Eszter volt, áttelepül Amerikába. Hívták Esztert is magukkal, de ő nem akart már jobban távolodni a hazájától. Neki Európa azért a hazajövetel miatt is fontos volt, és inkább maradni akart, mintsem hogy még távolodjék el Amerikába. És Esztert várta a drága ismerős, vőlegénynek, férjnek való. Már Ida is megismerte őt. László Sándornak hívták, a Tolna megyei Decsről származott, és fogorvosként dolgozott Rómában. Egy végtelenül csinos, snájdig fiatalember volt, akit először csak fényképről ismertünk, majd később megismertük személyesen is. '38 után, ahogyan csak lehetett, sűrű levelezés volt az édesanyám és a nővérem között mindaddig, míg én nagylány nem lettem, mert akkor átvettem anyámtól ezt a kezének már nehezebbre eső műveletet. Eszter és Sándor egy év múlva kötöttek házasságot. Én nagyon érdekesnek találtam, hogy Eszter itthonról egy saját maga által készített iker pehelyaplant vitt magával. Aztán később beszámolt róla, hogy a pehelyaplannak túl nagy hasznát nem vették, mert vékonyabb takaró elég volt, hiszen Olaszországban elég meleg van még télen is.

Édesanyám és Eszter ekkor találkoztak egymással utoljára. Később már nem tudott hazajönni, mert összeomlás, háború és miegyéb volt, nem is beszélve arról, hogy a Szovjetunió, ahogy Magyarországra rátelepedett, hosszú évekig a hírünk sem volt túl jó odakint, nem is volt biztonságos az utazás, nem is nagyon mertek útra kelni. Édesanyám temetésén sem volt itthon '58-ban. Mi úgy próbáltuk meg segíteni abban, hogy részese legyen mégis a temetésnek, hogy fényképészt kértünk fel, aki a szertartás egészéről fényképeket készített. Ezeket a szomorú képeket küldtük ki neki. Ugyan nem való, de erre a különös helyzetre való tekintettel, a halott édesanyánkat is

lefotóztattuk, csukott szemmel, hogy lélekben ő is el tudja temetni. Én úgy éreztem, hogy meg tudott békélni a körülményekkel.

Otthonépítés

Már jó tízéves elmúltam, mikor a szüleim megunták, hogy nem tudnak gyarapodni; valahogy jó lett volna, ha a saját udvarukat, és nem a más udvarát sepregethetik. Apám abbahagyta hát a földműves munkát, és postásnak állt. Az azt jelentette, hogy csak egy lovacskát hagyott meg magának egy kis homokfutó szekérrel, ami könnyű volt, és az állomásra oda és vissza vitte a csomagot, a leveleket. A lovacskát Mancinak nevezték, aki még sok jó évet töltött velünk ezt követően is.

Vettek egy területet, hogy majd házat építenek rajta. Sajnos erre elég sokára került a sor. Ez az a telek, ez az a ház, ahol most beszélgetünk, ahol most is élünk. Egy 3,5-4 holdas területből az egyik parcellát édesapám kinézte magának azzal, hogy itt lesz majd a gyümölcsös meg a ház. Vettek fel egy kis kölcsönt a hitelszövetkezettől, aztán így próbáltak hozzáfogni saját erővel. Apám, mint ahogy mondták, hogy a székely fiú bicskával is tud faragni dolgokat, nagyon sok mindent vállalt ebben a házépítésben, előre hordott egy kis követ a telekre az építkezéshez készülve. 1940-ben megépült ez a szoba-konyhás tornácos lakásunk istállóval. Így volt tervezve, mert a zseb mérete, a költségvetés, az nagy úr, és a felmerülő költségek magasak voltak. Minél szűkebbre, kisebbre kellett venniük az igényüket, úgy, hogy éppen csak ne legyünk az ég alatt. 1940-re készült el a házunk úgy, hogy a külső vakolás, meg a padlódeszkák hiányosan voltak lerakva, megcsinálva. Édesapám az ajtót Tokajban, a bírósági épület árverezésekor vette, onnan válogatott anyagokat. Nem túl sok szerszáma volt, ő csinált magának pl. gyalupadot az évek során, meg két-három szerszámot, és azokkal dolgozott ügyesen.

Az öreg almafa

Édesapám – miután megvették a telket – gyümölcsfákat ültetett, nagyon módszeresen, olyan helyre, hogy termőterület is kíméletesen maradjon. A gyümölcsök érésének ideje szerint kora nyári, nyári, őszi fajtájúakat szerzett be mindenből, így azonos fajta gyümölcsből többféle volt a kertünkben, melyek más-más időben teremtek. Kiképezte

a fák lombját olyan módon, ahogy a legideálisabb, hogy ne nagyra nőjenek, hanem elérhetőek legyenek a gyümölcsök. Volt, aminek kimetszette a középső ágát, mi pedig örömmel másztunk fel rá és ültünk be a közepébe. Én nagyon szerettem ezt csinálni! Arról már nem is beszélve, hogy általában alanyként ültette a fát, és ő maga oltotta. Ezek a fák remekül megmaradtak. Gondolom, hogy ez a hobbija is lehetett, szeretett vele foglalkozni, ezért csinálta. Hozta magával Erdélyből ezt a földszeretetet, amellett, hogy a kezei is nagyon ügyesek voltak.

Az előkertben három nagy almafa volt, amelyek már termőre fordultak apám idejében, emlékszem rá, nagyobbacska gyerekkoromból. Kettő belőle nyári alma volt, valami csodálatos finom, középen pedig volt egy ún. „fontos” almafa. Mind a három egyébként mindenki fájának volt becézve, merthogy a kerítés mellé voltak ültetve, de kihajlottak az ágai az útra. Amikor eljött az almaérés ideje, a világ legtermészetesebb dolga volt, hogy aki kért, akinek jutott, az vihett belőle, hiszen eltarthatónak nem volt eltartható, de finom volt és használható.

Még mindig van egy olyan almafánk itt az előkertben – elszorul a szívem, ha rá gondolok vagy ránézek –, ami még mindig él, pedig majdnem egyidősek vagyunk. Apám ültette almafa, itt van a kút és a kerítés között. Gyanítom, hogy éppen az ásott kút segített neki ahhoz, hogy ilyen soká éljen. Szívmelengető volt számomra az is, hogy gyerekkoromban ez a fa tele volt feketerigó fészkekkel. Nem odúba fészkelnek a rigók, hanem kicsit buta mód rossz helyre építik a fészkeket. Azért mondom, hogy bután, mert a fiókájuk elég nagy testű, és könnyen ki tud kászálódni belőle. Apámmal hiába tettünk elődeszkát, hogy ne essenek le a kicsik, ezt bizony ritkán tudtuk elérni. Később ki is pusztult a feketerigó társaság innen, vagy megunták az idefészkelést, mert rájöttek, hogy nem marad utód. Sajnos, amelyik már lepottyant a földre, az menthetetlenül elpusztult.

Az öreg almafának ketten érzük át a törzsét, és már csak egy ága van. A többi ágát sorban le kellett vágni, és lyukas a teste, mert egy nagy üreg maradt a levágott ágak helyén. Három évvel ezelőtt nagyon sok almát termett, azóta kevesebbet. Olyan ez nekünk, mint egy ereklye. Ha mégis el fog pusztulni ez az egyetlen nagy ág, ami még jelenleg is megvan, meghagyjuk a törzsét mindaddig, amíg én élek, meg még a gyerekeim emlékeznek rá. Az idén beültettük virággal a közepét.

Háborús évek

Nem maradt egy férfi sem a háznál

1941 lett volna talán a lélegzetvétel ideje, amikor még valamit tudott volna édesapám javítani, csinosítani a lakásunkon, de legnagyobb tragédiánkra, édesapámat behívták ismét katonának tavasszal. Máramarosszigeten volt a szolgálati helye. 46 éves volt ekkor, és könnyen lehet, hogy fel is mentették volna a katonai szolgálat alól, ha akarta volna, mert postai dolgozó volt, állami alkalmazott, de ő ezt nem akarta. Az a gondolat motoszkált benne, hogy ő még hátha részese lehet annak, amikor visszaszerezzük az erdélyi területeinket, amit jogtalanul elvettek tőlünk. Én ekkor 11 éves voltam, és hallottam a saját füleimmel a tiltakozását, mikor felmerült a lehetősége annak, hogy esetleg kérhető, hogy mentesítsék a szolgálat alól. „*Nem vagyok én beteg ember, nem vagyok én nyomorék, vigyenek engem, és hátha...!*” – mondta. Amikor apukámat bevitték katonának, ezzel abbamaradt a majdnem félkész ház befejezése. Kerítést is akart készíteni lécből, amire megvolt a terve is. Azzal, hogy ő elment, az életünk sokkal nehezebb lett. A háború már nálunk is érzékelhető volt. Telt-múlt az idő, csak levelezés volt köztünk, hazajöveteléről szó sem lehetett.

Jött a következő nehézség, mert a bátyámat is behívták katonának, méghozzá a lehető legmesszebbre, Győrbe vitték. Így már nem maradt egy férfi sem a háznál. Édesanyám és mi itt maradtunk, a kis család. Ida már ekkor dolgozott a kerámiaüzemben, édesanyám húzta az igát. A lovunkat kiadtuk bérbe, reggel elvitte egy ember, a bányában földelt vele, majd hazahozta estére. Mi etettük, itattuk a lovacskát. Az ember meg a ló között megoszlott a kereset, tehát valami csordult-cseppent nekünk is.

A családból egyedül nekem adatott meg, hogy polgári iskolába járjak. Ezt már negyedik után akarták a szüleim, de valahogy mindig közbejött valami. Bizony édesanyámnak nagyon nagy nehézséget okozott a tandíj megfizetése, mert a rávalót igen nehezen tudta összehozni. Nagy gondban volt, gondolkodott erősen, hogyan oldja meg. Aztán úgy volt vele, hogy na, akkor hadd tanuljon a gyerek, Eszter meg majd segít neki tovább boldogulni, ha vége az iskolának. Azt nem tudta, hogy én őt soha nem tudtam volna elhagyni. Addig húzódott a dolog, hogy még a hatodik elemi osztályt is itt végeztem Bodrogkeresztúrbán, ami talán nem is ártott. Miután viszont

késtem egy évet az iskolából, nem akartam a polgáriban is késni, ezért éltem azzal a lehetőséggel, hogy a polgári iskola első osztályát 3 hónap alatt végeztem el otthoni tanulással. Tokajban kellett vizsgáznom a tananyagból, ami sikerült is, így már egyből a második osztályban kezdtem tanulmányaimat Tokajban 1942-ben. Ez mindenféleképpen nyereség volt, mert megúsztam egy év bejárást. 8 km volt a távolság az iskola és a házunk között. 13 évesen, hóban, sárban, mikor milyen úton, minden nap mentünk a Tokaj szélén lévő iskolába, majd pedig délután haza. Reggel 6 órakor már úton voltunk. A csapat találkozott egy megbeszélte helyen a Tokaj felé vezető úton, megvártuk egymást, és mentünk csapatban tovább. Ez bizony nagyon fárasztó volt. Korán kellett kelni ahhoz, hogy $\frac{3}{4}$ 8-ra pontosan ott legyünk. A második osztályt és a harmadik osztályt meg tudtam csinálni a zajló háború mellett is. Azonban azt éreztük, hogy egyre jobban romlik a helyzet, közelednek a harcok hozzánk is.

Közben jöttek-mentek a levelek, s apám adta nekünk a tanácsokat, hogy férfi nélkül mit csináljunk itthon. Emlékszem ilyenekre: *„A nyúl le ne rágja az elültetett fák törzsét, nehogy meghaljanak, vigyázzatok, meg ez a nagy tél... ”* Próbálta önteni belénk a lelket: *„Vigyázzatok az iskolásra, aki 8 kilométeres távolságra jár be Tokajba, szegényt nehogy valami baj érje!”* Óvott bennünket, hogy az árkot tartsuk rendben, amelyik levezeti a Henyéről a vizet a Bodrogra a házunk háta mögött. Ez most is be is van jegyezve községi ároknak. Apukám attól félt, hogy a víz tönkreteszi a keservesen felépült házunkat.

1942 karácsonya: utoljára még együtt a család

Eltelt a '42-es esztendő, karácsony közelgett. Mi ugyan nem tudtuk, de édesapám és a bátyám igen, hogy viszik őket ki a frontra. Ezt nekünk egyikük sem mondhatta el. De még mielőtt ez megtörténne, édesapám levelezve a bátyámmal megszervezte, hogy karácsonyra mindketten eltávozást kapjanak, és együtt lehessen a családuknak. Haza is jöttek nagy meglepetésünkre és örömünkre. Óriási nagy hó esett azon az éven, de a boldogság még nagyobb volt, hiszen itthon volt a két katonánk. Az volt az apám kívánsága, hogy készüljön egy családi fotó rólunk, amit magával vihet. Itt Keresztúrbán volt is a közelünkben egy fényképész, de még akkoriban időbe telt a képek előhívása, ezért édesapám nem tudta magával vinni a családi képet. Visszamentek mindketten a szolgálati helyükre. Eltelt egy pár nap, elkészült a fotó, betettük borítékba, és már

postára tettük volna, amikor a postás az apámtól hoz egy láthatóan kapkodottan írt lapot azzal, hogy: *„Ne írjatok, fényképet ne küldjeteK, csak akkor, ha majd az új címemet megírom, mert minket átirányítottak másfele.”* Azt nem írhatta meg, hogy a frontra, természetes módon. Aztán megtudtuk a bátyámtól, hogy bizony édesapámat a frontra vitték. Eztán már váratott magára az írása, hová küldhetnénk utána fényképen az ő kis családját. Sajnos soha többé nem érkezett tőle levél...

Tamással még egy kicsit tudtunk egymásról, amíg ki nem irányították őket is a frontra. Még a frontról is kaptunk egy-egy tábori lapot, még ő is megkapta a mienket. Természetesen tudható volt, hogy a frontra irányították az embereinket, apámat is, és addigra már nagyon sokan odavesztek a Don-kanyarnál. Rengeteg ember odaveszett a magyar családokból. Tudtuk mi is, hogy jó vége nem lesz ennek, sok szomorúság következik, és ezekre a katonákra ugyanez a sors vár. Tudta ezt az én testvérbátyám is, ezért megbeszélte velem, hogy ha úgy alakul, hogy őket is kivezényelik, és a tábori lapokat cenzúrázzák, majd figyeljem a lapokat, mert kicsi ponttal a betűk alatt jelzi, hol van éppen. Ha az elejétől kiírom a betűket, majd pedig összeolvasom, tudni fogom, hol szolgál éppen. Magáról ő annyit írhatott, hogy megvagyunk, jól vagyunk, de hogy hol, azt nem, hiszen a cenzúra akkor el sem engedi a lapját. Tüzér volt egyébként, ugyanolyan hadtestnél, mint az én drága apám. Tamás is kikerült a frontra, s míg a levelei jöttek, a pontokból tudtuk, hogy hol van éppen a nagy Oroszországban. A pontokat csak az vehette észre, aki tényleg nagyítóval nézte, de én tudtam, hogy hol van a pont, mert én erre számítottam. Emlékszem, hogy Minszkben is járt. Aztán egyszer megszakadt a levelezés, mert fogságba került. Abban reménykedtünk, hogy nagy baj nem érte, valószínűleg fogságba kerülhetett.

Az én drága apámtól is vártuk a levelet, értesítést, de sajnos nem jött semmi. Kerestettük, a hadtesténél, a Vöröskereszttel is felvettük a kapcsolatot, de csak annyit tudtak mondani, hogy 1943. február 3-án Monostarcánál édesapám eltűnt – nem meghalt, mert nem találták meg a holttestét. Ekkor a keresztúri főjegyző azt mondta, hogy közzé kell tétetni a községháza hirdetőabláján, hogy eltűnt, és ha a megszabott idő alatt senkinek semmi híre róla, akkor holtá nyilvánítják. Így történt, hogy az én édes drága apámat anélkül, hogy kaptunk volna róla bármi hírt, halottá nyilvánították, édesanyámat pedig özvegyé. Édesanyám kapott ezt követően valamilyen állami

pénzt, mint özvegy, 72 forintot, én meg még 16 év alatti gyerekként 21 forintot, mint hadiárva.

Azt azért csak elmondom, hogy a szívünk mélyén reménykedtünk, hátha mégis, hátha valahonnan előkerül. Hányszor, de hányszor én magam is elképzeltem, hogy jönne egy öreg, beteg katona, és meg se ismerném már talán, mert olyan rokkant lehet, vagy ki tudja, milyen módon megváltozott, és azt mondaná, hogy ő az én apám... Ezt próbáltam magamban elképzelni, de sajnos nem történt meg. Ő ott a Don-kanyarnál segített növelni drága holttestével a nagy orosz dombot.

A tarcali zsidók elhurcolása

A háború itt volt a mi nyakunkon is, és a félelem járta át a lelkünket, hogy mi lehet Tamással a fronton. 1944-et írtunk, amikor már jó ideje tartottak a berepülések, hallottuk az angolszász gépek moraját. Még apám intelmeire emlékszem. Azt írta: *„Halljátok a repülőket, menjetek fel kertbe az öreg diófa mellé, és húzódjatok meg az árokban, nehogy baj érjen benneteket! Ne maradjatok a lakásban, mert bombázhatják.”* A tananyagba építve készítették fel bennünket az iskolában, hogy berepülés esetén, hogyan kell gyorsan lemenekülni a pincébe. Nálunk csak belövések voltak, bombázás nem történt, de bizony hallottuk, hogy a tokaji laktanyát bombázták, meg Szerencset is.

'44 nyár végén történt, ajtó, ablak nyitva nálunk, mikor édesanyám – emlékszem erre a jelenetre – a varrógéppel varrt éppen valakinek valamit, de ebbe a zajba más is keveredett: óriási zörejeket hallottunk, szinte szabályosan visszahangzott a lakásunk tőle. Mondja anyám, hogy: *„Gyerekek, nézzetek már ki az útra!”* A Tarcali út hozzánk úgy száz méterre lehet, ami makadámút volt még akkoriban, azaz domborúbb kődarabokkal leszórt út volt, a kövek pedig úgy összevissza, ahogy beékelődtek a földbe.⁴ Ezeken a köveken, a szekerek vasráfjai olyan rettenetes zajjal dübörögtek, amire mi is felfigyeltünk. Ahogy kiértünk az úthoz a szomszédokkal és a Tarcali út lakosaival együtt, a következőket látjuk: hat szekér megpakolva teljesen tele néppel, úgy, hogy a szekereken deszkák voltak átrakva keresztben, amin ültek. Egyik-másik ismerős szomszédasszony fogta a kötényét, azzal törölgette könnyes szemeit. Ők már tudták, mi zajlik. Én nem ismertem személyesen közülük senkit, hiszen tarcaliak voltak,

de megtudtam, hogy az, amit látok, nem más, minthogy ekkor vitték el a zsidókat Tarcalról⁵, leginkább a gyerekeket és időseket, ők ültek a szekereken. Nem volt náluk, csak egy-egy kis batyu, semmi több, amibe valószínűleg néhány ruhadarab férhetett bele. Az emlékeimben ott vannak ezek az emberek, ha rá gondolok, még most is borsózik a hátam, és borzasztó a tudat, hogy ezeket az embereket a halálba hurcolták el. Integettek nekünk a szekérről: „*Isten magukkal! Minket visznek...*” Ekkoriban már lehetett hallani Hitlerről és a szándékáról, hogy ezt a népet ki akarja irtani. Amit én láttam, az az a momentum volt, amikor átvitték őket Keresztúron az állomásra. Elszorul az embernek a hangja és a szíve is, hiszen utólag tudtuk meg, hogy ezeket az embereket, az időseket és a gyerekeket kivégezni vitték. Borzalmas!

Amiről viszont nem nagyon tudok semmit, az a keresztúri zsidók elhurcolása, mert őket az éj leple alatt csendben vitték el, amikor senki sem láthatta. A főutca egyszerre csak kiürült. Emlékeim szerint nagyságrendileg 400 főt hurcoltak el Keresztúrból.⁶ Olyan alattomban csinálták, hogy már csak azt vettük észre, hogy nincsenek a faluban. Nekem egy leány és több fiú zsidó osztálytársam volt, akiket nem láttam többé, és nagyon sajnáltam őket. Az elhurcolt emberek a főutcában laktak, főleg kereskedelemről tartották fenn magukat, de voltak köztük nagyon-nagyon leszegényedett családok is, akiket a többiek segítettek, mert egy ilyen összetartó társaság volt. Okosak, rendesek és helyesek voltak. Később Bodrogkeresztúrba az elhurcolt zsidók közül nem költözött vissza senki. És ahogy tudom, falura máshová sem. Sokakról hallottunk, hogy külföldre, Amerikába és Izraelbe költöztek és ott laknak. Jóval később járt a faluban egy asszony, akit megismertek az öregek; ő hazajött látogatóba, és megnézte a régi házát. Kérdősködött, hogy mi lett a holmijukkal, amit itt hagytak. A faluban annyit lehetett tudni a házaikról, vagyonukról, minden itt maradt dolgaikról, hogy államosították őket. Talán a község vette birtokába, eladta vagy kiadta bérbe, azaz hivatalosan intézkedtek felőlük, de ez a falu közösségének tudomására alig jutott. Így hiába kérdeztek meg engem is, mint régi öreget, sajnos nem tudtam mondani a házuk, vagyonuk sorsáról semmit.

Német katonák, magyar katonák

1944 őszén már nem lehetett iskolába sem járni. Az utcákon különböző nemzetiségű katonák – németek, magyarok, oroszok – felváltva jöttek-mentek. Mi, falun lévő

emberek is bizony éreztük, hogy háború van, hogy belövést is kaptunk, lőttek is felettünk. És ebbe a borzalomforgatagba, jöttek sorban a katonák, a németek, majd a magyarok, és helyet kellett számukra biztosítani.

Egyik napon bejött hozzánk egy német tiszt és elfoglalta az egyetlen szobánkat, amiben addig édesanyám, a nővéreim és én aludtunk. Ott rendezkedett be, ott aludt egyedül ez a katonatiszt. Jöttek hozzá alacsonyabb rangú katonák, hozták neki a finom reggeliket, amiket bizony mi is szívesen megreggeliztünk volna, csak nekünk olyan nem jutott. Mi pedig kiköltözhattünk a köves konyhába. Édesanyámék megtömtek egy szalmazsákot, és lerakták a konyhakőre, ágyneműt rá, takarót, és így aludtak. Nekem rendelkezésemre állt egy vég nélküli ágy, az ún. dikó, azon aludtam. Miután férfi sem volt a házban, és a katonák megszállták a falunkat, nem tehattünk semmit, örültünk, hogy nem esett bajunk. El kellett túrnunk ezt a megpróbáltatást is, mert a háború ezt hozta. Mikor ez a német katona elment tőlünk, hagyott nálunk egy papírt, amit ő írt, és azt mondta, hogy ha ide bárki a németek közül még be akarna költözni, mutassuk meg az írását. Valóban féltő volt, hogy az SS katonák is jönnek utánuk, akiknek igen rossz híre volt a durvaságaik miatt. Azok kemény legények voltak, és a magyarokat kifejezetten utálták. Gyerekként láttam, hogy a németek egyébként is lenézték a magyarokat, nem csak az SS, hanem a többi katona is. Amolyan tetves koloncnak néztek bennünket, látszott rajtuk az utálat, a fintor, amikor ránéztek egy magyar katonára. Én gyerekként észrevettem ezt, és nagyon dühös voltam rájuk. És valóban, nem sokkal a katonatiszt távozása után mit ad Isten, valóban jöttek az SS katonák. Jöttek ketten, vállukon a fegyver. Mi félve, de felmutattuk a kapott papírt, mire legnagyobb döbbenetünkre tisztelegtek, hátraarcot csináltak és elmentek. Többet német katonák nem laktak a házunkban.

Később jöttek aztán kisebb rangfokozatú német katonák nagyobb csapatban, de ők nem nálunk voltak elszállásolva, csak összejöttek páran, és akkor picit beszélgetni tudtam velük, mert Tokajban tanultam már akkor németül, ha nem is volt nagy szókinccsem, tudásom még, de a fontosabb igéket azért tudtam. Volt köztük egy olyan kinézetű, mint Latabár Kálmán⁷, a mi színészünk, jópofa volt. Játszottak, huncutságokat eszeltek ki, ugratták egymást. Én sem voltam rest, mondom az egyiknek, hogy: „*Du bist ein Teufel Großvater!*“ (te vagy egy ördög nagyapja), mert olyan csínyeket csinált. A többiek meg fogták a hasukat neveltükben, hogy ezt jól

megkapta. Abban az időben az a kis német tudásom gyarapodhatott volna, de köszönöm szépen, nem velük szerettem volna gyakorolni, és nem a háború idején, hanem békés időszakban, és amikor nekem is kedvem van hozzá.

Őket követte egy csapat magyar katona, akik társzekérral jöttek. A lovat beszállásolták az istállónkba, a szekér pedig itt állt az udvaron. Hogy a katonák hol voltak elszállásolva, nem tudom, de úgy gondolom, hogy ők megtalálták maguknak a szállást egy olyan épületben, ahol többedmagukkal lehettek a közelünkben, és ahol a lovakat gyorsan el tudják látni.

Ezek a magyar katonák azért mégiscsak közelebb álltak az ember szívéhez. Segítettek édesanyámnak, kijöttek a földünkre az ún. kapálósba, amibe kukorica, tök és más zöldségfélék voltak vetve, amit kapálni kellett. Innen a neve is. Mivel nyakunkon volt az őszi betakarítás, a terményeket segítettek hazahozni szekérral, valamint elpakolni a megfelelő helyre, így a mi erőnket kímélték az ő erejükkel. Nagyon aranyosak és nagyon kedvesek voltak. Miután pedig nálunk liba, baromfi mindig volt, azt mondta anyám, amiért ilyen sokat segítettek, levágja a tömött libát, és hálából vacsorát készít nekik. Mert bizony hiába kaptak enni a katonák a saját konyhájukon, de az mégsem volt házi kosztnak nevezhető. Természetesen nagyon örültek a felajánlásnak.

1944. november 17-én, egy péntek este volt, amikor ezt a libát édesanyám elkészítette vacsorának. Három vagy négy katona segédkezett a betakarításban, de a vacsorához többen ültek neki. Volt bőven, jutott mindenkinek, az édesanyám invitálta is a betérőket szívélyesen, hiszen messziről észrevehető volt a lámpavilág és a nagy hangoskodás. Valahonnan egy üveg bor is előkerült, megiszogatták, majd egyikük elővette a szájharmonikáját, és felkértek mindhármunkat a nővéreimmel táncolni. Én ekkor 15 éves voltam, és inkább kislányos alkatú. Nem voltam mulya gyerek, de mint leány a fiúkat még nem vettem észre, egyáltalán nem érdekeltek. Mivel jó kedvük volt, jól érezték magukat, egy kicsit tovább is beszélgettek, s a beszélgetés folyamán elszólták magukat, hogy azt hallották, hogy másnap reggel belövés várható Keresztúrba. Erről nekik nem volt szabad beszélniük a civileknek, nekünk csak sűgva mondták, és a lelkünkre kötötték, hogy másoknak ne mondjuk el, mert ők kerülnek bajba.

Az utolsó robbanás

Másnap reggel édesanyám, mint szokott, korán kelt, hogy Mancsi lovunkat átvezesse a szomszéd udvarra, ahol vizet akart húzni a kútból, hogy megitassa. De még el sem ért a kútig, amikor óriási robbanások hallatszottak. Mi akkor még az ágyban feküdtünk. Eszünkbe jutott, hogy tegnap este erről sutyorogtak a katonák. Te jó Isten, csak nem ez történik valóban? Sajnos itt bizony belövések jöttek sorban, egyik a másik után, egyre hangosabban. Idával egymásra néztünk, és gyorsan kiugrottunk az ágyból, felkaptuk magunkra a ruhánkat, közben a robbanások egyre hangosabban hallatszottak. Teljesen elrémültünk, mert éreztük a háborút a falunkban, körülöttünk. A harisnyámat húztam én is, meg a cipőmet, de már ekkor a konyhaajtó előtt álltam, ami az udvarra nyílt, és onnan hallottam, hogy valahol már itt, a közelünkben a Tarcali út mentén csapódott be egy lövedék. Ez az akna egy óriási nagy krátert csinált, ahol felrobbant. Ekkor halt meg a Tarcali úton egy kisleány, aki annyi idős volt, mint én, mert sajnos épp ott ment az utcán.

Kezdődött a Tokaji úttól a sorozat, és jött, jött, jött lépcsőről-lépésre, egyre közelebb hozzánk. A Henye⁸ mögül lőttek, és úgy, mintha ki akarnának lőni egy egész hadsereget. Egyre hangosabban robbantak körülöttünk a lövedékek, míg már a szomszédban Kőrösi néni előtt is becsapódott egy, úgy, hogy a robbanástól majd megsüketültünk. Kőrösi néni éppen kacsát tömött, és kivitt alóla mindent, lábasostól, mindenestől, de nem érte találat, csak a légnyomás. Ez valami iszonyatos volt! Majd még egy becsapódás, és még volt egy, amit más hallott, de én már nem. A mi udvarunk és a szomszédasszony kertje közé, a mezsgyébe esett le ez az óriási lövedék. Hónapokkal később láttam, mekkora krátert hagyott maga után.

Ezt az utolsó robbanást én már nem hallottam, mert akit ér – így igaz, megtapasztaltam –, az nem hallja a durranást. A nővérem megsüketült egy időre, mert őt légnyomás érte. Úgy robbant ez a lövedék, hogy a házunk felé jött a robbanás nagy ereje. Olyan közel robbant hozzám, hogy mindegy volt, hogy én éppen az ajtó mögött álltam. Édesanyám még el sem ért az itatóig a lóval, mikor földbegyökerezett a lába, mert azt látta, hogy egy nagy füstfelhő van a házunk helyén, ahol bennünket hagyott. Borzasztó lehetett számára, míg a füstfelhő el nem oszlott, és látta, hogy a ház megmaradt, valamint Idát látta, amint artikulálatlan hangon jajgat fölöttem. Engem a tornácra dobott

ki a légnyomás, és ahogy anyám elmondta, mintha egy lavór vérben ültem volna. Egy hatalmas hasi sérülést kaptam, ami érintette végig a lágy részeket, a beleimet az alhasammal együtt, a lábaim pedig tele lettek szilánkkal. Én nem tudom, mennyire lehettem eszméletemnél... Ez volt az utolsó robbanás, ezzel fejeződött be a sorozat, és ez lett az én tragédiám. Ekkor a magyar katonák, mintha a földből bújtak volna ki, azonnal ott termettek segítségünkre. Mint kiderült, egy katonának, aki az állataikat jött etetni, leszakította az egyik combját a robbanás, és ahogy édesanyám elmesélte, szegény vonszolta magát odébb-odébb a fegyverét keresve, mert fejbe akarta lőni magát...

„Adjanak neki, amit kíván, ez a gyerek nem marad meg”

A katonák tették a dolgukat, édesanyám pedig rakta a dunyhát a szekérre, mert volt egy kötözőhely kialakítva a falu közepében, egy kimérésféle helyiségben, ott volt egy orvos is, s a szekérrel odáig fölvittek. Az orvos – ezt is mástól tudtam meg később – rám nézett és azt mondta: *„Szegény, szegény kislány, ha megmarad is, gyermeke sosem lehet.”* Tehát a nőiségem is odavolt szinte az alhassal együtt, és ő ezt látta. Miután nem tudott mit csinálni velem, begöngyöltek egy kis kötözővel, és vittek tovább. Ahogy a harcok mentek, a katonák a szekérrel úgy tudtak Mádon és Tályán megközelíteni egy-egy kötözőhelyet. Volt, hogy autóval is vittek tovább, de hol magamnál voltam, hol nem, ezekre nem emlékszem tisztán. Arra viszont igen, hogy egy idő után az ellenkező irányba vittek tovább, Sárospatakra, ahol szintén volt egy csapat katona, és volt elsősegélynyújtó helyük is orvossal egy iskolaépületben. Természetesen katonákra számítottak ott is, és nem civilekre. Emlékezetem szerint ott töltöttem két éjszakát, ami borzasztó volt. Próbáltak bekötözni, de ezen túl nem tudtak velem mit csinálni, ezért aztán, hála Istennek, úgy döntöttek, hogy tovább kell vinni egy civil kórházba. Igen ám, de haladni nehezen lehetett, mert mindenütt lőttek. Nagy nehezen megérkeztünk Újhelbe [*Sátoraljaújhely*] a kórházba. Nem tudtam, hogy mi lehet velem, csak azt tudtam, hogy borzalmas fájdalmaim vannak, ég a testem, és a térdem alatti résztől derékig be vagyok fáslizva. Ennyit tudtam.

Újhelben sem volt különbség a helyzet, állandó puskaropogás, ágyúlövés hallatszott. Bevittek a kórterembe, de pillanatok alatt recsegni kezdett az ablak, és omlott be az ablaküveg a kórterembe. Biztonság sehol nem volt. Nem tudtak mit csinálni a

nyomorult betegekkel, ilyen súlyosakkal pedig, mint én, végképp nem. A nővérek is alig haladtak a dolgukkal, mert jöttek ugyan a mosdótállal szegények, de lecsapták a lavórt a szoba közepébe és kirohantak, ha lőttek. A beteg, aki az ágyban volt, az szegény ott maradt, mert nem tudott mozdulni. No, de ez nem az ő bűnük... Mint később megtudtam, 32 találat érte a kórházat, elvitték a disznókat, az élelmiszereket, és mert háború volt, elsősorban a felszabadító hadsereget kellett előnyben részesíteni gyógyszerekkel, élelmiszerekkel, kötszerekkel. Kik voltak ők? Hát az orosz katonák. Borzalmas látvány volt, hogy szerencsétlen fiatalok közül is mennyien kéz meg láb nélkül kerültek kórházba, szenvedtek ők is nagyon. Aztán az oroszok elfoglalták Újhelt, a kórházat is, és csendet teremtettek utcákon is, mert az övék lett az egész város és környéke.

A környező falvakban viszont ment az oroszok randalírozása. Ezt onnan tudom, hogy két-három asszony szemben feküdt velem a kórteremben, egyik mondta a másiknak – amit én ámulva hallgattam –, hogy rajta hányan „mentek keresztül” az orosz katonák közül a falujában. Ott voltak szerencsétlenek meggyalázva. Amikor elmondta egyik a másiknak ezeket a borzalmas dolgokat, én rémültem hallgattam, mert addig nem is sejtettem, hogy ilyen létezik a világon. Ez nem csodálni való, hiszen még csak 15 éves voltam ekkor.

Dabassi tanársegéd úr volt az orvosom. Háromszor műtöttek egymás után, mire kiszedegették a szilánkokat is belőlem. Mindeme szörnyűségek és fájdalmak közepette érdekes, hogy én arra sosem gondoltam, hogy meg is halhatok. Pedig sok idő telt el addig, amíg igazi kórházi ellátást kaptam és a műtétig jutottam. A műtétet végző orvosom keresztet vetett a végén és azt mondta: *„Adjanak neki, amit kíván! Ez a gyerek nem marad meg!”*

Három hónap mozdulatlanságban

A kórházon belül rengeteg civil járt, akik behúzódtak a pincébe, mert ott biztonságosabb volt, mint az otthonaikban. Kötöztek naponta, a kötszer pedig fogytán volt. A sebesült katonákat is oda hozták be, akik szerencsétlenek ordítottak kínjukban. Gyógyszer kevés volt. Étel nagyon szűkösen állt rendelkezésre, és nekem mint hasi sebesültnek mindenből ugyanaz jutott, mint a többieknek. Reggelire például egy zsír

nélkül készített száraz rántásos köménymag levest kaptunk, egy szeletke kenyérral, máskor pedig bablevest, borsófőzeléket. Gondolom, hogy ezek az ételek nem kifejezetten nekem valók voltak, de ez volt, ezt kellett megenni, és mivel a gyomrom egészséges volt, kívánta az ételt, meg is ettem. Ennem is hanyatt fekve kellett, de azt gondoltam, hogy nekem más lehetőségem nincs, ezt így kell csinálni. A kis csajkámból kanállal bekanalaztam hát az ételt hanyatt fekve is, és még csak félre sem nyeltem soha.

Három hónapon keresztül csak hanyatt feküdhettem, mozdulni sem lehetett. A két lábamat nem is közelíthettem egymáshoz, a két sarkam alá próbáltak ún. sarkantyút rakni a nővérek, ami azt jelenti, hogy összegöngyöltek karika alakúra valami puha anyagot és ebbe kellett beletennie a sarkát az embernek. Puha volt ez, de mivel soha meg nem mozdíthattam, már akkor is, így is zsibbadt a lábam, és ez szörnyű volt. Akkor ott azt gondoltam magamban, hogyha én egyszer kikelhetek az ágyból, soha többé nem fogok hanyatt feküdni.

A kórházban a kötszerek nagyon híján voltak, így a nővérek feldarabolták a használt lepedőket, és csináltak belőle pólyát, kötszert. A belsőre még tudtak tenni fertőtlenített pólyát, a külső kötözéshez meg használták ezt. Én magam is segítettem ebben egy kicsit, mert nagyon nagy tekercs kellett egy-egy emberre esetenként, rám magamra is. Fájdalomcsillapítás nem volt. Nekem hosszan tartó seblázam volt, emiatt reggel és este injekcióztak, hiszen az egész hasam egy nagy seb volt. Ahogy gyógyultam, mint a fának a sérülése, a kérge, úgy húzódott összébb és összébb a seb, és csak középen maradt egy jó tíz centinyi heg végig az alhasi részen. Ezen a helyen volt a legmélyebb a seb, ez gyógyult leglassabban.

De a saját nyomorúságomon túl, sok szörnyűséget láttam ebben a három hónapban. Haltak meg mellettem emberek, egy újheli asszony például, akinek egyik lába nem volt, mert leszakította a lövedék, ő elvérzett. Láttam meghalni egy hatéves forma kisfiút is. Jobbomon, balomon lehunyt szemű emberek váltották egymást, aki meghalt letakarták, kivitték a kórteremből, majd hozták a következőt. Ebben a közegben már nem is tudom, hogy mi lett volna még meglepő. Ami máskor teljesen megrendített volna, az most is megrendített, de már nem úgy, mint azelőtt. Bárki lehetett volna a

halottak között, én is, mert háború volt, amiben meghaltak az emberek, sokszor szörnyű kínok között.

„Nem tetszik engem megismerni, Édesanyám?”

Mindeközben édesanyám azt sem tudta, hogy élek-e még, mert semmilyen hírt nem kapott rólam attól kezdve, hogy a katonák elvittek az udvarunkról szekérrel. Már karácsony közeledett, amikor engem is levittek a pincébe, és egyszer csak megszólít valaki: *„Icukám! Hát te mit keresel itt?”* Bárányné Bogdány Erzszi néni volt Kisfaludról, [Bodrogkisfalud] nagy református család volt az övéké. Édes, drága, aranyos asszony volt, nagyon szerettem. Azért volt ott, mert balesetet szenvedett. Kemencében égette a gizgaszt, a lomot, a cuccokat, amit a katonák ott hagytak, és valamelyik zsebében egy lövedék lehetett, ami felrobbant. Szerencsére apró szilánkok fúródtak csak bele, de bejött a kórházba. Hamar túlesett a szilánk eltávolításán, és már ment volna hazafelé, amikor meglátott engem. Úgy megörültem neki, mintha a jó Isten küldte volna őt oda! Úgy alakult, hogy neki ott kellett lenni, hogy találkozzunk, és hírt vigyen rólam haza. Mondtam neki: *„Drága Erzszi néni! Tessék az én édesanyámnak megmondani, hogy itt vagyok a kórházban, mert ő nem tud rólam semmit, hogy én élek-e, halok-e. Tessék feltétlen megüzenni valakivel, hogy élek és itt vagyok.”* Meg is ígérte, és tudtam biztosra, hogy megteszi. Az én drága édesanyám, testvéreim így tudták meg, hogy életben vagyok.

Karácsony második napján nyílik a kórtermem ajtaja, és beállít rajta Kurucz Jóska bátyám, édesanyám testvére meg az egyik unokatestvérem. A drága Mancsi lovat fogták be a szekérbe, és így jöttek Újhelbe, mert más közlekedési eszköz nem volt akkor. Azt hittem, hogy álmodom! Mondták, hogy *„Egy kicsit megváltoztál Icukám! Másabb vagy, mint voltál, de hát ez nem baj”*. Tőlük otthonról is hallottam híreket. Azt mondták, hogy édesanyámat nem merték magukkal hozni, mert nem tudták, hogy mennyire biztonságos az út Újhelig, hol lehetnek katonai csapatok.

Édesanyám nem jött látogatóba még karácsony után sem. Ennek szomorú oka volt, mint később megtudtam. Kurucz nagyanyám beteg lett nem sokkal az után, hogy én megsebesültem. Édesanyám mindaddig, amíg jobbra nem fordul az állapota, nem

akarta otthagyni. Egy lengyel orvos próbálta gyógyítani az akkor már 72 éves nagymamámat.

Miután a családomtól messze voltam, egy ápolónő, Dóra testvér volt az, aki gondjaiba vett, és akivel kölcsönösen megszerettük egymást. Ő volt az őrzőangyalom az ápolónők között, aki óvott mindentől: *„Ilonkám, senkitől semmit el ne fogadj! Egy korty vizet, semmit!”* Ő vigyázott rám pont akkor, amikor nekem arra nagy szükségem volt. Sokat őrködött felettem, és kölcsönösen mélyen megszerettük egymást. Én mai napig hálás szívvel emlékszem rá! Amikor nem állt szolgálatban, akkor is mindig meglátogatott. A három hónap alatt többekkel összeismerkedett az ember az ápolónők közül is, és volt, aki így szólt: *„Igen híres beteg vagy te itt, Ilonkám! Téged lent a kapunál a portás bácsi is ismer. Csak annyit kell tőle kérdezni, hogy hol fekszik Bodrogkeresztúrból az a sebesült kislány, és adja az irányt, merre kell menni.”* Aki keresett, tudta, hol vagyok, bár olyan sok látogatóban nem volt részem.

Tudták rólam, hogy mióta itt vagyok, és még anyámék sem tudtak eddig meglátogatni, ezért az egyik nővér különösen is megörült, mikor édesanyám jött látogatóba hozzám. Kitárta a kórterem ajtaját, és széles mosollyal nézett rám: *„Találd ki Ilonkám, kit hoztam neked?”* Kinyílt az ajtó, és a nővér mögött ott állt az én drága anyám! Én azonnal megláttam, hiszen az ajtóval majdnem szemben volt az ágyam. De a kórterem, amiben feküdtem, óriási nagy kórterem volt, jó pár ágygal végestelen végig. A nővér az ujját a szájára tette, hogy ne szóljak. Én tehát csendben maradtam, s vártam, hogy édesanyám nézzen körbe sorban. Majd megörültem az izgatottságtól, tudva, hogy nem ugorhatok a nyakába, mert fekszem. Az édesanyám megilletődötten pásztázta a fiatalok és öregek ágyát sorban, míg egyszer csak a szemünk egy kicsit találkozott... de legnagyobb döbbenetemre ő tovább ment a szemével rajtam, és nézte a betegágyakat sorra, aztán visszafelé jött ismét. Néz, és még mindig néz, és akkor én már azt éreztem, hogy megörülök. Ordítanom kellett volna! Aztán biztosan észrevette az arcomon a kifejezést: *Hát én vagyok! Én vagyok! Nem tetszik engem megismerni, Édesanyám?* Így hát elindult az ágyam felé, de még ekkor is látszott, hogy nem biztos a dolgában. Ekkor már nem bírtam tovább a csalódottságtól csendben maradni és felkiáltottam: *„Édesanyám!”* Ebben a pillanatban már el kellett, hogy higgye, hogy én vagyok a gyereke, akkor is, ha nagyon megváltoztam.

Ez volt a sebesülésem utáni első találkozás vele, akit én úgy imádtam, hogy mindig mondtam a jó Istennek, hogy bocsássa meg nekem, úgy szeretem, mint Őt. Úgy szerettem. A jó Istent az ember, azt mondjuk, a legjobban szereti, de én ugyanúgy szerettem az anyámat. Nagyon anyás voltam egyébként is, kölyökként is. Anyámat mindig előkerestem, ha véletlenül nem volt a látókörömben. Így találkoztunk februárban, két és fél hónap után. Majd otthon, jóval később vallotta be nekem, hogy bizony nem ismert meg. Tudtam én ezt! Láttam! Éreztem! Hiszen akkor rögtön odajött volna hozzám, ha megismer. Tudtam, hogy nagyon-nagyon csehül nézhetek én ki, ha az édesanyám nem ismer rám. Később itthon elmondta: *„Úgy néztél ki kisfiam, mint egy lárva. Szörnyű, hogy néztél ki. A szemed volt az egyedül, ami rád emlékeztetett.”* Akkor leült mellém, beszélgettünk mi történt. Én nem győztem eleget örvendezni, hogy végre, csak hogy eljött. *„Jöttem volna hamarabb, de hát tudod...”* – és itt elhallgatott. Ekkor én szólaltam meg: *„Édesanyám! Én most a napokban azt álmodtam, hogy két ló a felhők között szállt, és az egyikén az én nagymamám ült. Mi újság otthon? Hogy vannak a többiek? Ekkor szegény elpityeredett: „Nem akartam ezt elmondani neked, de ha már így alakult, hogy te ezt álmodtad, akkor elmondom, hogy akkor ment el a drága nagymamád, az én édesanyám. Eltemettük, ő most már a temetőben nyugszik.”* Nagyon különös volt, ahogyan kiderült, hogy az álmom nagymamám haláláról szólt, erre nem is mertem volna gondolni sem. Szomorúan vettem tudomásul nagymamám halálhírét. Édesanyám azzal vigasztalt, hogy nagyon sokat szenvedett, nem tudott rajta segíteni az orvos.

Édesanyám ottléte visszaadta a lelkembe az örömet. Örültem, hogy látom, hogy közel lehetek hozzá. De a hírek, amiket lassacskán elmondott, nagyon letörtek engem is. Kiderült ugyanis, hogy míg én itt a kórházban feküdtem, addig otthon más szörnyűség is történt: a drága Ida és Gizella nővéreimet elhurcolták az oroszok kényszermunkára, és nem lehetett tudni, hogy mikor és hogyan térhetnek haza. Miután pedig édesapám halott, a bátyám a háborúban, a drága anyám már hetek óta egyedül volt otthon úgy, hogy a gyermekei mind veszélyben, ki itt, ki ott. Ekkor 1945 februárját írtuk, amely hónap háborús borzalmak nélkül is elég kietlen tud lenni; rövidek a nappalok, hamar este van. Voltak teendői, ezt ellátta, de akkoriban egyébként sem volt tanácsos egy nőnek egyedül tölteni otthon az éjszakát. Még kóborló, csellengő, ilyen-olyan nemzetiségű katonák lézengnek, és hallottuk hírét, hogy bementek házakba. Azok után,

amit a kórházban hallottam az asszonyoktól, még jobban összeszorult a szívem anyámért.

De szerencsére itt nem hagyta abba a történetet, mert azt is elmondta, hogy a drága jó Isten jó embereket ad a világra, s egy ilyen jó emberekből álló család lakott velünk szemben is. Az idős Díszházi néni, miután megtudta, mi történt a családukkal, a gyerekekkel, s hogy édesanyám egyedül maradt, azt mondta neki: *„Szomszédasszony, vegyen magához takarót, párnát, és jöjjön ide át hozzánk, jut még magának egy hely. Itt a karos láda éjszakára üresen, foglalja el, s aludjon köztünk! Ha köztünk van, magának is másképp lesz a biztonsága, közérzete, mindene.”* El sem tudom mondani, hogy milyen hálás voltam Istennek, hogy ilyen lélekkel van megáldva ez a család. Édesanyámat úgy hívta át, hogy már rajta kívül három idegen embert altatott magánál, akik nem tudtak már lakbért fizetni a régi lakhelyükön. Elhívta őket magukhoz, aludjanak ott, legyenek ott, és még egy kis ennivaló is jutott nekik. Ezek nagyon-nagyon szegény emberek voltak, a Deák család három tagja, mert öreg, beteg volt az asszony, tüdőbeteg volt a lánya, a fia pedig még nem munkasorban lévő fiúcska, de hát, még ha dolgozni tudott volna is, ugyan hol keresett volna bármit is ezidőtájt? Amikor elmondta nekem mindezeket az én anyukám, bár felzaklatott nagymamám halálhíre és a testvéreim elhurcolásának története, de legalább édesanyámért nem kellett aggódnom, hogy egyedül van. Elmondani nem tudom, milyen hálát éreztem ez iránt a család iránt és Isten iránt, hogy gondja volt szegény édesanyámra.

Ahogy a sebem lassan kezdett összeformni, három hónap fekvés után újra meg kellett tanulnom felülni, felállni, járni. Eleinte rettenetes volt, hiszen már csak a felüléstől is káprázott a szemem és szédültem, mert az állandó fekvéstől elment az erőm. De aztán csodálatos érzés volt ismét olyan magasságban lenni, ahol a többi ember. Ezt azért mondom, mert átszenvedtem az egészet, és a jó Istennek nem győzők elég hálát adni, hogy bár az emberek lemondtak rólam, de mégis életben hagyott. Édesanyám hazavitt végre, és még sok héten keresztül ápolt szorgalmasan. A körzeti orvos és egy ápolónő járt hozzánk kötözésre, de szépen javultam. Ebben nagy szerepe volt fiatal koromnak és a gyengéd, szerető ápolásnak.

„Édes élet” anyám mellett

Én jöttem leghamarabb a házhoz vissza, miután a jó Isten meggyógyított, az orvosok segítségével felépültem. Az időpont, amikor az én édesanyám értem jött és hazahozhatott, 1945. február 18. volt. Így már ketten lettünk a mi kis otthonunkban. Meleg volt rám, édesanyám gondoskodott róla, hogy legyen étel, ital, ahogy kell, etetett, itatott, hogy minél hamarabb erőre kapjak. Hogy mit elkövetett értem! Sok mindenből hiány volt, pénzünk boltra nem is igen volt, hogy vásárolhattunk volna. Édesanyám viszont mindent megtermelt. A tehén megvolt a háznál, ezért tejtermékünk volt. Az előző évről volt krumpli, kukorica, bab, különböző termények, liszt és szemes takarmány. Malackát is nevelt édesanyám, tyúkok, egyéb baromfik is voltak természetesen, így tojás is rendelkezésünkre állt. A tehénkénk olyan tejfölös tejet adott, hogy már önmagában a tejtől is csak gyarapodni lehetett. Ami hiányzott, az egy kis édesség volt, mert a cukorért nagyon kemény árat kellett fizetni.

Keresztúr környéke grófi terület volt. Nagy tábla volt bevetve cukorrépával, amit már senki sem volt, aki betakarítson, ezt fedezték fel az itthon maradt falubeliek. Mikor édesanyám engem hazahozott, ő is hallott róla a szomszédoktól. Viszont az volt a baj, hogy nagyon veszélyes volt ez a dolog, mert az a hír járta, hogy aláaknásították ezt a nagy területet, és még akkor nem voltak eltakarítva a robbanóanyagok, szerte-szét voltak gránátok, ásáskor, szántáskor rengeteg robbanóanyag került felszínre. A répaföldön pontosan senki nem tudta, hogy hol lehetnek az aknák; akik elég bátrak voltak, azok rámentek a földre, a többiek pedig igyekeztek csak a nyomukban lépegetni. Édesanyám is ment velük nekem pedig ezzel nagy idegességet okozott, nagyon aggódtam érte, nehogy baja essen. De ő nem törődött ezzel, ment, és kosárral hozta haza a répát. Meghámoztuk és megfőztük a cukorrépát egy kis vízben, amibe kifőtt a répa egy részének cukortartalma. Ezt a cukros vizet sűrítettük, és egy melaszszerű anyag maradt vissza belőle, amivel édesíteni lehetett. Volt egy pici mellékíze, de tejszínnel milyen finom volt!

Amikor már én olyan állapotba kerültem, hogy megtanultam újból járni – a konyhában sétálgattam, a lakáson belül jöttem-mentem, és még az én drága Ila nénim lejárt hozzám kötözni a sebemet –, készítgettem olyan édességeket, amiről azt hiszem, hogy a mostani édességgel vetekedtek. Mákkal, tejszínnel, majd dióbél darabokkal, vagy teljesen csak karamellre készítve, vagy éppen nagy szemű kukoricát ebben a

cukros lében megfőzve, rendkívüli finomságokat készítettem. Ezeket az édességeket csinálták ezelőtt és később is, amikor már konszolidálódott a helyzet, és mentünk egymáshoz sorban. Mentünk szomszédok azokhoz, akiknél tollfosztásra vagy kukoricacsuhé fosztásra volt lehetőség, és akkor ilyen finom kis csemegékkal kínálgatta cserében az a család azokat, akik segíteni mentek. Ez jó szórakozás volt sok finomsággal.

Édesanyám csodálatos cukorrépás rétest tudott készíteni. A megfőtt cukorrépát, megreszelte, megdinsztelte egy kis zsiradékon egy lábosban, és ez volt a kinyújtott tészta tölteléke. Gyönyörűen tudott rétest készíteni abból a jó kis lisztből. Hála Istennek, volt belőle, így nem éhezünk. Meggyúrta a rétestészta anyagot, kinyújtotta gyönyörű vékonyra, belerakosgatta ezt a töltékanyagot, megsütötte a kemencénkben az udvaron, amit egy kis napraforgó vagy kukorica kóróval fűtött be. Mikor kisült, csodálatosan finom volt. Ezeket azért mondom, hogy azért nem voltunk olyan nagyon elhagyatottak. Bár adhattunk volna a többieknek is belőle, akik távol voltak tőlünk! Édesapámra, Tamásra, Idára és Gizellára gondolok természetesen.

Édesanyámmal ezekben az időkben, amikor csak ketten voltunk, nagyon egymásra hangolódtunk. Hála Istennek, gyógyultam szépen, boldogan megvoltunk az anyámmal mi ketten, és nagyon össze is nőttünk. Ekkoriban kerültünk olyan bensőséges viszonyba egymással, mintha az anyám nem az anyám volna, hanem a barátnőm, és fordítva, szóval csodálatos volt ez a kapcsolat. Kapaszkodtunk egymásba nagyon erősen, és imádtuk egymást. Titkaink nem voltak egymás előtt, tabutémánk sem, s közben észrevétlenül én így váltam felnőtté.

Apám és anyám hitéről

Négy felekezet volt nálunk: a zsidó, a görög, a római és a református. Édesanyám első férje, aki az első világháborúban halt meg, az is református volt, így Eszter nővérem is. Édesapám, Simonfy Tamás szintén a protestáns egyház családjához tartozott, unitárius volt, ami Erdélyben bevett vallás. Mivel Bodrogkeresztúrbán nekünk református templomunk volt, édesanyám oda járt, oda vitt minket is. Én ebben a hitben cseperedtem a családjunk tagjaival együtt. Édesanyám nagyon-nagyon istenfélő volt, és így nevelt minket is.

Gyermekkoromban volt egy zsidó imaház a faluban, egy parókia, valamint egy nagyon szép zsinagóga is a Bodrog parton. A parókia különböző helyiségekből állt, az egyikben pászkat is sütöttek. Az imaházban a zsidó férfiak napi rendszerességgel tartották összejöveteleiket.. Amikor esküvői szertartást tartottak, jelen lehettek az asszonyok is, de például az imaházban csak férfiakat láttunk. Miután a református egyházéval szomszédos volt a telek, ezért templomba menet gyerekként meg-megálltunk a feljárón, mert egy ablakon át láthattuk a zsidó férfiakat hajlongva imádkozni a saját liturgiájuk szerint. Nekünk ez érdekes volt, azzal együtt, ahogyan a gyerekeiket hitre nevelték. Amikor a gyerek még csak beszélni tudott, bevonták a tanításba, sorba ültették őket egymás mellé, és tanították őket a helyes, szép beszédre, imádkozásra, és mire a gyerekek a gyerekek iskolába kerültek, már bizonyos műveltségre szert tehettek. Megfigyeltük, amikor egy zsidó vallású kisgyerek iskolába bekerült, már nagyon sok mindennel tisztában volt, amit nekünk még bőven tanulnunk kellett, és amelyik még jó eszű is volt, kiemelkedett a többi gyerek közül. Nagyon összetartó közösség volt, a szegényebb családokat segítették a módosabb zsidó családok, hogy szükségét ne lássanak.

Gyerekként hallottam, hogy élt nálunk egy ún. csodarabbi⁹. A csodarabbi udvarán, lakásán, otthonában, minden szegényebb zsidó család vagy jövevény ellátásban részesült, éhezni senkit nem hagyott, rongyosan nem járhattak az övéi. Ez a csodarabbi egy óriási eszű és lelkű ember lehetett, akitől még a keresztyén emberek is olykor-olykor, egy üzlet megalapozása vagy elkezdése előtt tanácsot kértek. Részleteket nem tudok róla mondani, de az egész ország területén ismerték. Itt van fönt a Deresztlán a zsidó temetőben eltemetve. A sírjához minden jeles alkalommal érkeznek ortodox zsidó emberek.

A zsidó vallású emberek nem tértek vissza Bodrogkeresztúrba az elhurcolásuk után. A házaik üresek lettek, az állam vagy az önkormányzat tulajdonába került mindenük. Elhurcolták az akkori rabbijukat is velük együtt, így a Kossuth utca, a főutcánk majdnem minden második háza üresen maradt. Majd beköltöztek más családok. Néhány éve kezdték visszavásárolni a régi házakat az ide visszajáró zsidó emberek, és kialakítottak egy-egy házban nekik megfelelő szálláshelyeket vagy éppen étkezési célra szolgáló helyiségeket. A zsidó imaházat, ami a templomunk feljárata mellett volt annak idején, mikor a faluban nem élt zsidóság, lebontották. Megvették a telket,

építettek rá családi házat. Én ezt nem tartottam jó dolognak, mert az egy szent hely volt. Ugyanígy nem tartottam helyesnek, hogy sportlétesítményt csináltak a zsinagógából. Nekem a templom az templom. Annak idején Jézus kiűzte a kufárokat a templomból, mint aminek nem ott van a helye, valahogy mindig ez tér bennem vissza, hogy ezt nem lett volna szabad. Szent helyként kellett volna tisztelni a lerombolt épület helyét is. Nekem ez van a lelkemben.

'45 után három felekezet maradt a faluban. A görög-katolikusoknak is lakott itt papjuk családotól a Felső utcán. A görög pap parókiája előtt állt a kántor lakása, náluk ugyanis a kántor nagyon nagy szerepet játszik a liturgiában, mert énekelve zajlik a mise. A Felső utcán, ahogy megyünk a temető felé, a sarkon áll a régi görög parókia. Csodálatosan szép nagy épület, nagy udvarral. Sajnos már eladta a gyülekezet, ugyanis helyben lakó papjuk nincs, Tokajból jár ki a szolgálattevő a hívekhez. Ugyanígy járt a római katolikus felekezet is, a gyönyörű parókiát eladták, mert évtizedek óta nincs helyben lakó pásztoruk.

Nálunk, reformátusoknál, mióta az eszemet tudom máig – egy kicsit dagad is a keblem emiatt – egy pár év kihagyással helyben lakó lelkészünk volt máig. Gyerekkoromtól emlékszem több lelkészre, kire jobban, kire kevésbé. Nagy Sándor Béla¹⁰ tiszteletes úr tanította nekem a hittant. Volt egy velem korú fia, aki osztálytársam volt, és volt egy Kati nevű kislánya is, akivel jó barátságban voltam, szerettük egymást, sokat játszottunk együtt. Ők sokáig éltek Keresztúrbán, és második osztályos koromban költöztek el innen Sátoraljaújhelre.

Később Soltész Kálmán lett a falu lelkésze. Ő nagyon tudott a fiatalság nyelvén. A református egyház kebelén belül volt egy jó kis ifjúsági csapat, fiúk, lányok, akik szívesen összejöttünk. Sokan együtt, de nem egy korosztályból konfirmáltunk, a háború miatt többen lemaradtak, idősebbek voltak, de egy jó kis csapat vált belőlünk később. Soltész tiszteletes úr tartotta bennünk a lelket ezekben az időkben. Boldogan jártunk fel hozzá hetente egy-két alkalommal, ő pedig szívesen foglalkozott velünk. A parókia akkor a Bodrog parton volt, szemközt a jelenlegivel az út túloldalán. Minden héten egy kijelölt napon, csütörtökön vagy szombaton összegyűltünk, szerepeket tanultunk, vagy más egyéb olyan dolgot, ami nagyon a hasznunkra vált. Különösen is sokat jelentett nekünk a lelkészcsalád befogadó szeretete, és az újabb nemzedéket

egymással és a gyülekezettel összekovácsolni akaró szándéka akkoriban, amikor a háború megtépázott minden családot. Ezek az idők mélyen megmaradtak bennem, és nagy hálával gondolok rá, mert nagyon sokat tanultunk tőle és a feleségétől is. Vártak bennünket este hat órára, és akkor egy-két órát ott voltunk, kisebb szerepeket, szavakat, énekszámokat tanultunk meg. Arról nem is beszélve, hogy természetesen emlékeztünk az elhurcoltakra, mert akkor még odavoltak, imádkoztunk értük. Megtanított bennünket önállóan, saját gondolataink szerint imádkozni, és így sorban, saját szavainkkal imádkoztunk, ahogy kijelölt bennünket: ezen az alkalmon te, a másikon pedig te fogsz imádkozni. Nagyon szép dolgok voltak ezek, mert őt is igazán megismerhettük, mesélt saját fiatalságáról, amiből sokat okulhattunk, tanulhattunk. Nekem ragyogó élmény volt mindez! Az én édesapámat nem hallhattam, így nekem ő egy kicsit olyan apapótló is volt. Azt hiszem, hogy a ragaszkodás kölcsönös volt, ő is nagyon megszeretett, nagyon bízott bennem.

Az anyám hitéről tudtam, szinte irigyeltem a nagy hitét. Édesanyám az estéjét úgy töltötte, hogy minden este megfordult a kezében a Biblia, az énekeskönyv, a *Keresztyén tanítások és imádságok* Szikszaitól¹¹. Ezt a gyönyörű könyvet az elejétől a végéig rongyosra olvasta. A *Keresztyén tanításokban* minden alkalomra található imádság, és ő mindenkiért mindig imádkozott. Amikor feltette neki valaki a kérdést, hogy van ereje, hogy bírja még, hogy van az, hogy még mindig megy a templomba, és még mindig megvan az Isten-hite, azt mondta: „Vedd elő a Bibliát, és olvasd Jób könyvét! Jóbot mivel verte a jó Isten? Milyen sorsa volt Jóbnak? Mindenét elvette, minden kedves jószágát, családtagját, mindenét, földönfutóvá vált. A teste, a kínszenvedése, a fájdalma... és Istent nem tagadta meg! Olvasd el, és majd te is érzed”. És még azt csodáltam, amikor azt énekelte: „*Azt bünteti, kit szeret, másként ő nem is tehet! Sion ezt hát jól gondold meg, s szabj határt bús gyötrelmednek!*” [394. dicséret, református énekeskönyv]) Igen, az édesanyám hite ilyen volt. Én is jóban voltam az én Istenemmel egész életemben, szemrehányást soha nem tettem neki, mert tudtam, hogy jó az, amit Ő akar, de a hitnek azt a mélységét, amit az én anyám hordozott a lelkében irigyelve csodáltam! Én az anyámat a lelkemben piedesztálra emeltem, és valami csodának tartottam. Hát, ha jó ember volt a földön, akkor róla ezt el lehetett mondani.

Apám hitéről annak idején csak a levelein keresztül szereztem tudomást. A mai napig is olvashatóak a levelei, amiket Isten nevével kezd, majd: *„A jó Isten olyan egészséget adjon nektek is, mint amiben engem itt hagyott ez a levél!”* És Isten nevével fejezte be: *„Majdcsak megsegít a jó Isten, bízunk kell benne, mert csak egyedül ő segíthet rajtunk!”* Nagyon boldog voltam, amikor kiderült az édesapám leveleiből, hogy igen, ő is hívő ember volt. Azt tudtam, hogy tisztességes, becsületes, embertársát megbecsülő ember. A gyerekek nem tudtak neki úgy köszönni, hogy megelőzzék. Ilyen ember volt, és csodáltam őt gyerekként. De a leveleit olvasva még boldogabb lettem, hogy ő is ennyire istenfélő. Mai napig megvannak a levelei nálam, ezek számomra ereklyék, olvasni is szoktam őket, és akkor bocsánatot kérek tőle gondolatban mindig, hogy efelől kétségeim voltak, és a hite nem volt számomra nyilvánvaló. Az igazság az, hogy ő nem volt templomjáró ember, de nem is volt unitárius templom a vidéken, kérdésként talán azért adódott ez az én gondolataim között. De hát az ember sok mindenben keresztülment, és most azt gondolom már, hogy nagy szegénységünkben arra sem jutott, hogy ő egy-egy alkalommal kiöltözhessen ünnepi ruhába, ahogyan az Isten házába illendő elmenni. Rendesen, tisztességesen volt ő felöltözve, tiszta ruhába és szép, rendes, mosott munkásruhába, de nem emlékszem rá, hogy láttam-e valaha úgynevezett gálaruhában, ünneplőben, s ez azért lehetett, mert talán nem is volt neki. Mire felnőttem, mindez letisztázódott bennem.

Elhurcolt testvérek

Mikor már otthon elrendezkedtünk, kicsit megnyugodtunk, édesanyám rendre elmesélte, hogyan, milyen csalárd módon hurcolták el málenkij robotra¹² a nővéreimet a többi keresztúri fiatallal egyetemben.

Történt, hogy kidobolták Bodrogkeresztúrtban, hogy a fiatalok részére a községháza épületében valamilyen előadást tartanak. Nem részletezték, a lényeg az volt, hogy hívták őket, hogy minél többen jelenjenek meg a községháza mellett lévő kultúrteremben. Az emberek pedig, kíváncsiak lévén, mentek, nők és férfiak vegyesen. A két nővérem, akik éppen itthon voltak, szintén menni szerettek volna. Édesanyám mondta nekik: *„Ne menjetek gyerekek, nem kell oda feltétlen mennetek.”* A nővéreim viszont azzal, hogy *„biztosan nem tart tovább fél óránál és itthon vagyunk”*, elmentek a többi fiatallal együtt a gyűlésre.

Azon a bizonyos „gyűlésen” valaki beszélt ugyan valamit, de nem ez volt a lényeg. Amikor tele lett a kultúrterem, rájuk zárták az ajtót, és megjelentek a puskás szovjet őrök – valamint magyar emberek, akiknek puskát adtak a vállára –, az úgynevezett „policok” [*policejszkij: rendőr, orosz*], és átvezényelték az embereket a kultúrteremből az általános iskolába. Ott bezárták őket az tantermekbe, és őrizték az iskolát, hogy meg ne szökjön senki onnan. Sajnálatos módon, miután keresztúri emberek voltak ezek a felfegyverezett emberek, akik segédkeztek az oroszoknak, ismerték egymás családjait, tudták, hogy ha a családnál volt még valaki, aki nem volt ott az elfogottak között, elmentek a házhoz, és követelték, hogy mondják meg, XY hol van. *„Mert tudom, hogy még van egy lánya (vagy még egy fia), és az nincs a becsukottak között. Tessék előadni! Ne tessék bújtatni!”* És ezt képesek voltak megtenni! Magyar emberek voltak. Borzasztó szomorú az ember lelke, hogy ilyen megtörténhetett az én falumban. Nemhogy azt mondták volna, hogy tessék csak minél jobban eldugni, elbújtatni ezt a leányt vagy fiút! Az orosz katona honnan tudta volna, hogy egy családnál hány fiatal, munkaképes korú van még? Tudták ezek, és ki is követelték! Ida nővéremet az egyik katona el akarta engedni, mert nagyon megtetszett neki, vagy megsajnálta, de mikor ő azt kérte, hogy Gizellát is engedje el, erre már nem volt hajlandó, így Ida is ott maradt a foglyok között, és nem hagyta magára Gizikét, inkább vállalta, ami jön rájuk.

Őket aztán szépen kivitték a vasútállomásra, bevagonírozták, és a bodrogkeresztúri állomásról elvitték őket Szerencsre. Így már nem is csak a keresztúri állomásra, hanem egészen Szerencsig kellett szerencsétlen idősebb hozzátartozóknak utánuk menni. Az én drága édesanyám lelkileg teljesen összetörve rohant le a főutcára, mikor az apróbb gyerekektől megtudta a hírt, hogy ott fogták a fiatalokat. Mikor bizonyossá vált, hogy nem akarják elengedni őket, édesanyám – így mesélték nekem, akik látták őt akkor – nekitámaszkodott egy fának, és annak a törzsén lecsúszva roskadt össze. Teljesen összeomlott. Istenem, itt maradt a nagy családból egy szál maga! Aztán nagy nehezen lelket vert magába és hazament, mert a jószágokat el kellett látnia. Mesélte később, hogy félve feküdt le akkor éjjel – miután katonák portyáztak még a vidéken –, és alig tudott aludni a kis sivár lakásban. Aztán összeszedett minden meleg holmit, ami megtalálható volt, és vitte Szerencsre, az állomásra a nővéreimnek. Vitt nekik ennivalót, lópokrócot, plédet, mindent, aminek hasznát vehetik, mondta, hogy húzzák

fel apám cipőjét, csizmáját, a bátyámét is, mindent, hogy meg ne fázzanak. Ekkor már tudták, hogy itt nagy baj lesz, és így is történt.

Bemagyarították a hozzátartozóknak, hogy csak egy „kis munka”, azaz „málenkij robot” vár a szeretteikre. Azt gondolták némelyek, hogy répaföldekre vagy egyéb betakarítási munkákra viszik ki őket, és ha ezt a munkát elvégezték, akkor majd szépen hazaengedik őket. De nem ez lett, hanem három évig tartó rendkívül nehéz fizikai munka a Donyeck-medencében. Ezeket a szerencsétlen embereket kiszállították a Szovjetunióba, és szénbányákban dolgoztatták őket, az én két nővérem és a bodrogkeresztúri társaság legalábbis ott dolgozott végig.

Megjött az én drága bátyám

1945-ben történt a tavasz végén, nyár elején egy nagyon jó dolog. Édesanyám mákos tésztát főzött aznap, és még maradt egy kis lábosra való belőle, mert nem bírtuk ketten megenni. Innen indult a beszélgetés is, hogy édesanyám rakosgatja ezt a kis maradékot; hűtőnk nem lévén, éppen csak egyik napról a másikra lehetett az ilyesmit eltartani. Ahogy kapargatja édesanyám, mutatja nekem és mondja: *„Nézd csak, ez a kis maradék nem maradt volna meg a lábasban, ha Tamás itthon van”*. Mert Tamás nagyon szerette a mákos laskát.

No, ez ennyiben maradt, lefeküdtünk aludni. Én még kicsit olvastam a petróleumlámpa mellett, mert nagyon szerettem olvasni, mint édesapám és édesanyám, és ez volt a szórakozásom. A petróleumlámpa égett a lakásban, hiszen villany itt a falu végén nem volt. Egy darabon elhozták ugyan a főutcán a vezetéket, de idáig nem, maradt nekünk a petróleumlámpa. Hála Istennek, még petróleumot valahol lehetett szerezni, nem tudom, hogy édesanyám hogy csinálta, mint csinálta, nem tudom, de mindig volt.

Igyekeztem, hogy ne zavarja a lámpa édesanyámat, aki keményen dolgozott, hiszen én még gyógyulófélben voltam. Aznap is egészen későig olvastam, majd egyszer rám jött az álom, a lámpát elfújtam. Hallgattam az óra hangját, ahogyan ketyeg, és egy idő után elég jól is lehetett látni, mert a holdvilág bevilágított. Egyszer csak kopogást hallottam az ablakon olyan fél kettő táján. Édesanyám felőli volt az udvari ablakunk, hallom édesanyám hangját: *„Megyek, megyek, nyitom!”* Édes jó Istenem, ki kopoghat

ide éjszaka? Csak nem valami idegen? Az én anyukám magától értetődően, engedelmesen ment és nyitotta az ajtót, mire én is nagy nehezen lekászálódtam az ágyról. Amikor odaérek a konyhaajtóhoz, világít be a hold, aminek fényénél látom, hogy az én bátyám áll a küszöbön. Most is alig bírom kimondani: ott áll az én bátyám, teljes életnagyságban! Katonaruhában volt. Az anyám aztán nagyon hirtelen észbekapott, majd azt sem tudtuk hirtelen, hogy melyik oldalról melyikünk ölelje jobban. Végigtapogatta karját, lábát, hogy mindene megvan-e. Amikor aztán kiörültük magunkat kérdezi az én drága testvérem: *„Édesanyám, mi ez a tapogatás?”* Azt mondja édesanyám: *„Drága fiam, azt nézem, megvan-e mindened. Kezed, lábad...?”* Ugyanis mindenféle butaságot lehetett hallani. A családok akkoriban mindenbe kapaszkodtak, csak tudjanak a családtagokról. Az egyik helyen valamelyik kártyás asszony ilyesmit jósolt édesanyámnak: *„Mintha valami baj volna! Mintha fél keze vagy a fél lába...”* – na, szóval ilyen örültséget. Hála legyen a jó Istennek, épkezésláb, ép testtel és ép lélekkel megjött az én drága bátyám.

Az állomás hozzánk vagy három és fél kilométer, ezért régen lerövidítettük a földúton. A bátyám most is ezt akarta tenni, mert jó nagy hátizsákkal, motyóval, nem szegényesen szállt le a vonatról. Közel az állomáshoz egy szekér jött, és megkérdezte őt a szekéren ülő ember, hogy merre megy. Mondta, hogy Keresztúr másik végébe. Miután ő Tokaj felé ment, így elhozta majdnem hazáig, és nem kellett a földutat választania. Ezt azért hangsúlyozom nagyon, mert kiderült, hogy a határban még volt egy orosz katonacsapat, és ha ő a földúton ezekbe belebotlik, az Isten tudja, hogy mi történhetett volna.

Elmesélte nekünk, mi történt vele, hogy került egyáltalán haza. Amerikai fogságba került Németországban, ahonnan szintén nem lehetett hírt adnia magáról. Csodálatos jó dolguk volt, nem kellett volna sajnálkoznunk rajtuk. Házaknál voltak elhelyezve, megvolt a központi helyük is, ahol jelentkezni is kellett olykor-olykor, de leginkább besegítettek gazdálkodó családok házáinál. Ő is többek között ilyen helyen volt, sőt még két szép lány is volt a háznál. Ereje volt, étkezési lehetősége volt, a család ellátta, szerették, a borjúvágástól kezdve minden kinti munkába besegített. Hála Istennek, jó körülmények között volt. Egyik éjjel azonban azt álmodta, hogy édesapám megrázta, lekevert neki egy hatalmas pofont, és azt mondta: *„Fiam, kelj, és indulj haza! Neked haza kell menned!”* Olyan különös volt ez az álom, és reggelre kelve is olyan mély

nyomot hagyott benne, hogy megszólította a bajtársait: „*Ki tart velem fiúk? Ha nem tart velem senki, akkor egyedül indulok útnak.*” És elindult Németországból, szállt vonatról vonatra, néha másféle járműre, találkozott mindenféle katonákkal, orosz katonákkal is, de haja szála nem görbült. Sőt azt mesélte, hogy egy ízben szemben ült egy orosz katonával a vonaton, aki éppen szalonnát evett kenyérrel, talán hagymával, és mutatta a bátyámnak, hogy kér-e belőle. Tehát megosztotta vele az úton a falatot ez az orosz katona. Ebben volt lélek, ez ember volt, olyan ember volt, mint mi vagyunk, megesett talán a szíve rajta. Tamás így indult útnak, és így ért haza hozzánk. Ki, ha nem az Úristen egyengette az útját? Ki, ha nem Ő? Erre nem tud az ember mást mondani.

A bátyámat körülrajongtuk, elmondhatatlanul boldogok voltunk. Igen ám, de eleinte féltünk elmondani bárkinek is, hogy hazajött. Édesanyám nem engedte, hogy szem elé kerüljön, mert annyi minden történt már velünk, és még annyira ritka volt, hogy fogságból hazajöjjön egy fiatalember, hogy féltettük. Szabályszerűen bújtattuk, de azért ez nem tartott sokáig, mert lassan beköszöntött a nyár, és ő már nagyon vágyott a világ látására, ki a kertbe, meg egyáltalán, hogy mozoghasson. Nem is beszélve arról, hogy eljött az az idő, hogy odaát a Bodrog túlsópartján, a réten le kellett kaszálni a fűvet, hogy majd legyen széna télire az állatok részére. A fű első növést le kellett vágni, mert majd annak tudott ismét nőni sarja. De már vígan voltunk, hiszen itt volt a Bátyus! Tehát engedte édesanyám előjönni a mi drága jövevényünket, és akkor elkezdődött a munkája. Volt mit csinálni egy férfiembernek a háznál, hiszen a kaszálásokon túl ott volt a kert, szántani kellett. A szomszédasszonyunk férje is hazakerült a katonaságtól, aki utász volt, és bizony sokszor át kellett hívni a földből kiforduló robbanószerkezetek miatt, hogy nézze meg. Bizony féltünk, nehogy az eke alatt robbanjon fel egy ilyen szerkezet.

A nővéreim hazatérése

Míg oda voltak a nővéreim, az anyám szíve szakadt meg, mert jöttek a rémhírek, hogy nem jöhetnek, majd csak úgy haza, ha szülnek az oroszoknak gyereket... Szóval kósza hírek keltek szárnyra ilyesmiről, amire azt mondta anyám: „*Mindegy, csak élve jöjjenek haza!*” Később aztán ezek a dolgok nem váltak valóra, hála Istennek, de borzalmas volt az is, hogy kemény fizikai munkával telt ez a hosszú idő, amit ott töltöttek Oroszországban. Bodrogeresztúrból többek között oda voltak még Lajtaiék,

Dargai Mancsi és Trinkelyné Kurucz Bözsi. '45 február elsején vagy másodikán vitték el őket, és '47 szeptemberében azért jöhettek haza, mert a magyar kormány, és az orosz kormány megegyezett egymással.¹³ Jóvátételben¹⁴ letudtak ennyit, és megegyeztek abban, hogy a transzport ideje itt lejár. Voltak, akik 4-5 évet is kint voltak, és voltak, akik a Gulágon meg nem tudom, még hol, rettenetes helyeken töltötték ezt az időt, ahonnan lehet, hogy vissza soha az életben nem is jöttek már.

A nővéreim tehát 1947 szeptemberében a legutolsó transzporttal tértek haza. Jaj, de nehezen érkezett el az a nap, amikor megtudtuk, hogy aznap már Tokajban lesznek! Tudtuk, hogy jönnek, mert a transzport jövetelének híre bejárta Magyarországot. Amikor a határon átjöttek, még nagy utat járt be a vonat, érintette Debrecent, Nyíregyházát és Tokajt is, ahol ők leszálltak. Az egész falu lázban égett, és akinek volt szekere, mindenki ajánlkozott, hogy hazahozza az érkezőket, hogy a családok minél hamarabb ölelhessék az övéiket. Tőlünk a nagybátyánk indult el az állomásra, mert a feleségének, Lapis Bözsi néninek a lánya és az én két testvérem is a hazatérők között volt. Sőt még egy másik fordulót is csinált, mert a Szaniszló családból is odavolt két-három leány, eléjük is természetesen ő ment, és hazahozta őket is.

Kimentünk a főútra a tokaji egyenesig, és hallottuk a Lebuj¹⁵ felől már a szekerek zörgését. Nem is bírtuk megállni, rohantunk eléjük, azzal is hátha hamarabb találkozunk. Csodálatosan sütött a hold, szinte nappali fényesség volt, pedig elég késő este volt ekkor már. Kocogott a szekér, és elérkezett arra a helyre, ahol az én anyámmal és a többi hozzátartozókkal voltunk, megláttuk a szekéren ülő lányokat, és végre találkoztunk. Alig láttunk a boldogságtól és a könnyeinktől! Úgy éreztük, hogy ez valami csoda, hogy végre érezhetjük testközelből egymást, és a jó Isten megadta nekünk, hogy hazatérjenek. Abban a ruhában jöttek haza, amit a szénbányában munkásruhának kaptak, ugyanabban a bakancsban, de tisztán, rendesen kimosva minden rajtuk, mert azért gondozták magukat. Döbbenetes látványt nyújtottak ebben a nyomorúságos öltözetben. Az én két drága szép nővérem, akiket szívszakadva vártunk haza, úgy nézett ki, mint két lárva. Hiába voltak fiatalok éveik számát tekintve, de bizony nagyon megviselte őket az a két és fél év rettenet, amiben részük volt. No, de semmi nem számított nekünk, csak az, hogy végre itthon vannak. Öleltük, csókoltuk őket, és szinte ölben vittük őket haza. Megmondom őszintén, én már arra sem

emlékszem, hogyan értünk hazáig, mert alig hittünk a szemünknek, hogy végre itthon vannak.

Fel voltunk rá készítve, beszélgettünk róla, hogy akik ilyen keserves körülmények között étkeztek és éltek sokáig, mikor visszatérnek a normális étkezésre, nagyon kell vigyázni, milyen ételeket esznek. Azt a tanácsot kaptuk, hogy csak fokozatosan szoktassuk vissza őket a mi ételeinkre, és mennyiségileg sem szabad túlzásba esni, mert megterheli a szervezetüket a hirtelen rájuk szakadó zsírosabb, tartalmasabb étel. Rémhírekben hallottunk olyat, hogy valaki hazaért, jóllakott úgy istenigazából, és bizony problémája lett belőle. Mi erre nagyon vigyáztunk. Szépen, fokozatosan szoktatta édesanyám hozzá őket az itthoni koszthoz. Elcsodálkoztak rajtam, hogy megnőttem ez alatt a három év alatt, hiszen 15 évesen láttak utoljára, és mire hazajöttek, már bizony lassan 18 éves lettem. A lényeg az volt, hogy itthon voltak, örültünk egymásnak és a továbbiakban aztán vigyáztunk egymásra, odafigyeltünk édesanyámmal, hogy helyrejöjjenek, erősödjenek és szépüljenek.

Nővéreim nem voltak túl bőbeszédűek, mikor a kinti életükről kérdeztük őket. Kicsit úgy éreztem, mintha meg lennének félemlítve. Azért néhány dolgot csak elmondtak a körülményeiről. Bányában dolgoztatták őket. Ida nővérem szemet fejtett egy krampáccsal, amitől a két térdén a bőr olyan lett, mint a csizmatalp, mert térdelve, bekucorodva a bányának egy kis részébe fejtette a szemet. A krampács egy csákányszerű balta, olyan, mint egy nagykalapács, aminek éle van. Ott térdelt a lyuknál, kopácsolva fejtette a szemet, és még jó, ha a szeme tele nem percegett széndarabkákkal. Gizella nővérem egy társával a csillét toltá, de olyan helyeken, hogy állandóan csöpögött rájuk a víz, mintha kint lettek volna az ereszcatorna alatt. Fél óra nem telt bele, a testén folyt a víz mindkettőjüknek. Csoda, hogy ott meg nem haltak, el nem pusztultak.

Rájuk nem főztek. Ők pénzt kaptak a munkáért, és meg kellett vásárolniuk az ételt. Aki nem dolgozott, nem kapott pénzt, és nem tudott ennivalót venni. Oda mentek ahol tudták, hogy főznek vagy ennivalót adnak el a helyi lakosok, és megvették valahány kopejkáért az ennivalójukat a kis edénykéjükbe. Nem tudom, hogy abból a kis pénzből, amit kaptak, mennyire telt ki a reggeli, ebéd és vacsora. Mesélték, hogy idős, orosz nemzetiségű nénik dolgoztak velük, akik így tudtak betevő falatot a szájukba venni,

ugyanúgy, mint ők. Szárazbabot ettek leginkább, puhára főzve, az érte kapott kopejkákat az orosz nők pedig a saját családjuk ellátására tudták felhasználni.

Elmondták azt is, hogy nagyon jó hasznát vették apám meg a bátyám holmijának, mert a pokrócdarabokat hol a lábukra, hol a derekukra terítették, hogy megmelegedjenek. Adtak nekik ott kint, mint a munkásoknak szokás, cájgruhát. Ez egy tipikus munkásruha. Lent a bánya mélyében tulajdonképpen nem lett volna hideg, de estére feljöttek a felszínre, és ott nagyon fáztak. Közben odakint Gizella nővérem még tífuszos beteg is lett ráadásul. Ha nincs ott vele Ida, akkor ő ott meghalhatott volna éhen, mert a testvérén kívül senki sem osztozott volna meg vele a falaton. Ida így tett. Dolgozott, megkapta a pénzét, megvette az ennivalót, és ketten megették Gizikénnel. És Gizella túlélte a betegséget, pedig elég gyenge természetű volt kora gyerekkorától kezdve.

Hálát adtunk Istennek, hogy semmi olyanra nem kényszerítették őket, amiről rémhírek terjengtek. Akadt közöttük is más természetű magyar lány, aki önként és a maga jószántából jóban lett férfiakkal, hogy a jobb sors érdekében-e vagy pedig természeténél fogva, nem tudható, de ilyen kevés akadt. A nővéreim ilyen kényszer hatása alatt nem álltak, hála legyen érte a jó Istennek.

Ami a legrosszabb volt, az a szörnyű nehéz, monoton fizikai munka. Agyonhajszolták őket, teljesen kimerültek nap, mint nap, éveken át. Bizony csoda, hogy túlélőként hazakerültek a sok szörnyűség ellenére, de úgy gondolom, hogy a kint töltött idő nagyban hozzájárult ahhoz, hogy az én drága Ida nővérem szervezete 59 évesen fel is mondta a szolgálatot. Gizellának pedig a csontjaival volt gondja, emiatt sokszor nyomta az ágyat – már fiatalasszonyként is, mikor a gyerekeit szülte –, és az orvosok nem tudtak rajta segíteni.

Azért is hangsúlyozom, hogy a két nővérem nem volt pontosan három évet kint, mert majd a jóvátétel, a kártalanítás esztendeiben, a '90-es években olyan törvényt hoztak, hogy csak azok kaptak valamilyen folyamatos kárpótlást, akik legalább három évet voltak kinn. Így a két nővérem nem kapott semmit, még egy kis egyszeri kártérítést sem, mert addigra már meghaltak mindketten.

Igen sok mindenki volt bűnös ezért, hogy mi, magyarok ilyen sorsra jutottunk. Emlékszem, iskolás korunk óta neveltek bennünket Magyarország szeretetére, és mi büszkék voltunk mindig a magyarságunkra. Hittanórán tanultuk és mondtuk büszkén: „*Református magyar vagyok, halálomig az maradok, vallásomnak semmi föltja, tiszta, mint a menny égboltja!*” [Csécsi Imre: *Fogadástétel – konfirmálóknak*] Minket így neveltek otthon is, hiszen apám arra volt büszke, hogy Székelyföldről érkezett makulátlan érzésekkel, természettel, másét nem kívánta, embertársát tiszteletben tartotta, ugyanúgy, mint ahogy az én Magyarországon élő édes, drága anyám és a családja. Azt, hogy bennünket miért kellett felszabadítani, mi miért történt, nem értettük, mert homályban tartottak bennünket. Ez csúnya, ronda politika, aminek nagyon megittuk a levét. A negyven évig itt tartózkodó felszabadítóinkra egyenként nem haragszik az ember, mert őket is, a nyomorultakat kényszerítették, hogy itt legyenek Magyarországon. Köztünk szólva jobb dolguk volt, mintha a nagy Szovjetunióban maradtak volna, de hát ők mégis megszállókként voltak itt Magyarországon, és egyszer azért mégiscsak haza kellett menniük, hála Istennek. Viszont ez a magyarországi politika nagyon sok magyar család vesztét okozta, a mi családunknak több tagja is áldozatául esett.

Fiatalkor a világháború utáni években

A Polgári Leányiskola befejezése

Kellett volna az erő ahhoz, hogy folytatni tudjam a polgári iskolát ősszel Tokajban, mert oda-vissza 16 km volt az az út, amit naponta meg kellett volna tennem. A negyedik osztályt mindenáron be akartam fejezni, sőt én nagyon akartam egyebet is, tehát ezt ki nem hagytam volna a világért sem. Ahogyan visszagondolok azokra az évekre, még most is úgy gondolom, hogy nagy dolog volt bejárni, oda-vissza megtenni azt a hosszú utat, majd itthon az iskolai feladatokat megcsinálni, és amit meg kellett, megtanulni tisztességgel. Volt, hogy azt sem tudta az ember, hogy melegedjen-e meg a kályha közelében télvíz idején, és pihenjen egy kicsit, vagy egyen, vagy igyon... szóval kemény dolog volt a gyermekek számára, hiszen mi nem a felnőttek erejével rendelkezünk. Úgy tanultuk és így is gondolták a szüleink, hogy a gyereknek az a munkája, hogy tanuljon: „*Neked ez a munkád, gyerekem, csináld!*” De amellet, hogy ezt megcsinálhasd, nagyon sok fáradtságos dolgot is meg kellett tenni.

Nagyon jó volt és nagyon kedves volt nekem ez az iskola, a sorsomnak hálás vagyok érte, és bárki bármit mond, nekem a további életemhez nagyon nagy alapot adott. A későbbiek folyamán megpróbálták összemosni a polgári végzettséget a nyolc elemivel, de ezt nem lehet, nem szabad, mert nem igaz! Reánk ott Tokajban, a polgári iskolában úgy tekintettek, mint akiknek a sorsuk, helyzetük megengedte, hogy ebbe az iskolába járhassanak. Magázott bennünket a legtöbb tanár. Minden szaktantárgynak megfelelően más-más tanár foglalkozott velünk. Csodálatos volt. Tulajdonképpen azt tanultuk, amit a középiskolában tanultak a gyerekek. Nem is beszélve arról, hogy fiúiskola és lányiskola külön épületben volt, bár a fiúiskola egy strammabb épület volt. Nagyon irigyeltük mi, lányok, nagyon jól nézett ki.

A Polgári Leányiskola nem volt szép akkoriban sem, de nekem kedves volt. Az osztályfőnöki óránk csodálatos volt, mert bennünket, lányokat egy kicsit a majdani életre is fel akartak készíteni, arra, amikor majd anyákká, gazdasszonnyá, feleséggé válunk. Megtanultuk, milyen fontos teendőink lesznek majd, mikre figyeljünk, mikre vigyázzunk. Az osztályfőnökünk volt egyben a magyar tanárunk, én a magyart nagyon szerettem. De szerettem és nagyon tanultam a németet is. A matekkal nem voltam túlságosan kibékülve, de végül is meg kellett tanulnom, ha boldogulni akartam és le akartam vizsgázni. Volt még fizika és kémia is, de később megtudtam – és nagyon fájt –, hogy a fiúkat kémiából is, matekból is magasabb szinten tanították, mint bennünket. A rajzot különösen szerettem. A rajztanárunk egy édes öreg orosz ember volt, aki törte a magyar beszédet, vele nagyon-nagyon jóban voltam, meg volt egy kis rajzkészségem is.

'45 szeptemberével indult az iskola, és én betöltöttem a 16. évemet októberben. Miután még nem voltam erőm teljében, és még másik két gyereknek is adódtak hasonló problémái, engedélyezték számunkra, a bejárók számára, hogy nyilvános magántanulóként, osztálykönyvbe beírva otthon tanulhassunk a háborús körülményekre való tekintettel. Ez azt jelentette, hogy időközönként bejárunk, és a tananyagról beszámolunk. Itthon tanári segítséggel – a tanár itt lakott Bodrogkeresztúrbán – átvesszük az anyagot, folyamatosan ellenőríz minket, majd pedig vizsgázunk Tokajban, hogy tartsuk a lépést a többiekkel. Tehát itthon ment a tanulás, időközönként beszámoltunk az anyagról, tudomásul vettük, hogy a többiek hol

tartanak és folytattuk itthon tovább. A végén is vizsgáztunk úgy, mint a többiek, így sikerült befejeznem a polgári iskola negyedik osztályát is.

Első munkahelyem a községházán

Mikor 16. évemet betöltöttem, megvonták tőlem a 21 forintos kis hadiárva járandóságot, édesanyám kapta csak tovább, egészen haláláig a 72 forintot, mint hadiözvegy. Ez a pénz túl sokra nem volt elég, de édesanyám, amilyen takarékos és dolgos volt, megtermelte, ami a családnak szükséges volt, ha pedig pénzre volt szükség, eladott valami terményt, és abból megvásárolta. Segítettem édesanyámnak, minden munkában boldogan benne voltam. '45 után lett két hold földünk, amiben még arattam is. Közben tudomásunkra jutott, hogy a községházán lenne tisztviselői állás. Én azt megpályáztam, és fel is vettek. Ekkor már 1947-et írtunk. Egy olyan kolléga helyére kerültem, aki már innen korábban elment, így nem volt kitől átvenni a feladatokat. Mivel nagyon jó magyaros voltam, a levelezéssel gondom nem volt, de hogy igazából mi a dolgom, az majd folyamatosan derült ki. Főjegyző úr elmondott egy-két dolgot, de nekem az íróasztal belsejéből derültek ki a feladataim, mert a fiókok mélyén azért ott lapultak a nyomtatott leírások. Én fogtam ezeket, hazavittem és átolvasgattam. Csak édesanyámnak panaszoltam el a szívem bánatát: *„Vajon képes leszek-e, ahogyan én szeretném, becsületesen, tisztességesen ellátni a feladataimat?”* Ő pedig az mondta: *„Tarts ki, csináld, olvasd, meglátod, képes leszel rá!”*

Hála Istennek, igaza lett. A munkaköröm kibontakozott teljesen. Én egy gazdalajstrom nyilvántartó tisztviselő lettem, akinek ez volt a feladata, hogy Bodrogkeresztúr területét nyilvántartásba vegye fajtánként: mennyi a szántó, parlag, művelt szőlő, műveletlen földterület, kaszáló, rét, stb. És mindezt úgy kellett lajstromba venni, hogy név szerint ki birtokolja azt a területet, és mennyit, ki a használója. Végül mindennek meg kellett egyeznie Bodrogkeresztúr összeadott határterületével. Ez kemény munka volt. Minden gazdának megvolt a tulajdonáról a birtoklevele, ezeket később majd a földhivatalok tartották maguknál, de ez időben a községháza irattárában voltak elhelyezve. Igen ám, de korántsem volt biztos, hogy ez még azé-e, vagy más használja. Ezek az adatok, maga a gazdalajstrom azért volt fontos, mert ez lett a beszolgáltatási kötelezettség alapja. Voltak a községházán amolyan fölesküdtött emberek, akiket „hites”-nek

neveztünk, ők ismerték, hogy melyik föld kié, ki műveli, ki kinek a szomszédja, ők voltak segítségemre még a szántóknál és a szőlőknél is. Ez az összeírás egészen 1948 közepéig heroikus küzdelem volt, rengeteg munka állt mögötte, sok segítség. Bizony nemegyszer éjjel három óra is volt, amikor ballagtam haza a község házáról, a kísérelőmmel. Erről egy kicsit később beszélek, hogy a kísérelőm, segítségem ki volt.

Ebben az időszakban jegyrendszer volt a kis országunkban. A jegyrendszerrel kapcsolatos adminisztrációs munkát a velem szemben lévő kollégánóm végezte. A jegyeket a község házában osztotta létszám szerint, azaz ahányan egy-egy családban éltek, annyi kenyér- és lisztjegy került kiadásra havonta. Ezt neki igényelni kellett, majd el is kellett vele számolni. Mindenkinek csak annyit adhatott, ami járt. Hát bizony, ha annyit mondok, hogy nem volt túl adagolva egy család sem, akkor elképzeltük milyen kevés volt az így beszerezhető enivaló. Megesett, hogy mikor jött az aratás ideje, jöttek az asszonyok: *„Megőrülök! Felakasztom magam! Nem tudok mit adni a családomnak enni! Nincs egy falat kenyér a háznál! Mit csináljak?”* Borzasztó volt ezt hallgatni úgy, hogy mi, mint kis nyomorult beosztottak, nem tudtuk rajtuk segíteni, csak annyit tudtunk tenni, hogy vigasztalni próbáltuk szegényeket. Szörnyű volt! Fájt a szívünk az emberekért.

Ebben az időszakban volt ún. fekete vásárlás is. Voltak gazdák, akiknél egy kicsit több volt a föld, volt megbújva a kamrájukban egy kis őrölt liszt, azt értékesítették. Ez természetesen tilos volt, és büntetés járt érte, ha valakit rajtakaptak. Azért a magyar embert sem kell féltetni, mert feltalálta magát, s ha egy kicsivel több pénzért is, de szereztek lisztet az emberek, és így tudtak kenyeret sütni vagy éppen galuskát a sok gyermeknek. Mert a dolgozó embernek, a kaszásnak az aratás idején bizony nem lehetett éhen lennie. Szívfájdító időszak volt ez.

A mi jószágaink közül a lovacska megmaradt még egy darabig. Ez jó is volt, mert amikor jött a földosztás, az én anyukám is kapott a többi keresztúri lakossal együtt a grófi földterületből. Mi két holdat kaptunk, azt a földterületet szerencsére, ami itt terült el a kertünk végében. Ez dinnyeföld volt korábban, s nekem nagy zöld dinnyék jelentek meg a szemem előtt, amikor kimérték a földet. Mindenki a saját maga részére csinált belőle szántóföldet, illetve kalászos területet. Földforgónak mondják ezt, amikor úgy csinálják, hogy az egyik holdból kapás legyen, a másiktól aratós, azaz ilyen termények

teremjenek benne. Mindent megtermeltünk ezen a két holdon. Pénzt egy ideig még mindig csak én kerestem a községközi munkámmal, de a ház körüli kertben megtermett minden, nem is beszélve a gyümölcsről, ami az édesapám által ültetett fákon termett.

Pártvilág

Nagyban dicsőítenünk kellett Sztálin elvtársat, emlékszem, hogy a születése napjára a községközi falára kellett nagy díszítést készítenünk. Főjegyző úr kért meg bennünket a velem szemben ülő kolléganőmmel, mert Újhelből várta az alispánt meg a főispánt¹⁶, akik politikai emberek voltak, és a pártunk és kormányunk nagyon adott az ilyesmire, nem maradhatott le a községünk sem az ünneplésről. Szereztünk egy Sztálin-képet, amit szépen körben kidíszítettünk, mert nekünk Magyarországon is ünnepelnünk kellett. Aztán egyre furábban alakult ez a pártvilág. Ismeretlen dolgok léptek életbe, és még az volt a szerencsénk egy darabig, hogy a régi főjegyzőnk megvolt. Majd később ez is átalakult, elhelyezték őt innen Tokajba, majd pedig olyan rendszer lépett életbe, hogy lett egy községi bíró¹⁷, aki pártember volt és mindenbe joga volt belenézni, ami a községközében folyt, azzal a gondolattal, hogy nehogy itt olyan dolgok történjenek netán, hogy a dolgozó nép nem kapja meg azt, ami neki jár. Ugyan már! Ezek fura, mondvacsinált dolgok voltak.

Jött tehát a községi bíró, és ugyan ki volt az? Egy szó szerint írástudatlan pártember! Ezt borzasztó még mondani is, de úgy történtek a dolgok, hogy minden kimenő aktát a bíró asszonynak alá kellett írni. Igen ám, de a mi bíró asszonyunk még a nevét se tudta leírni, nemhogy mást, és olvasni sem tudott. És mindez nem volt baj! Főjegyző úr engem kért meg, hogy tanítsam meg vele a nevét aláírni. Én pedig megtanítottam szépen, mint az elemiben az első osztályos gyereket, hogyan kell szépen kanyarítani a betűket és összekapcsolni őket: Bed-ná-rik-né – és akkor ő le tudta írni. S miután én tanítottam meg írni, pontosan ugyanúgy írtam alá helyette, ha ő nem volt a közelben, mert bizony nekünk sok határidős és fontos munkánk volt, amit intézni kellett. Rendkívül sokat elcsellengett ez az asszony, mert beszélni, azt nagyon tudott, itt-ott egy kicsit leállt, és a munkáról teljesen el is feledkezett. Ő vezette a pártos nőegyletet, amin néhány asszony vett részt, és ahol olyan bolondítás ment, hogy mi csinálunk valamit, majd mi úgy szervezzük a dolgokat és stb. Nem tudok rájuk még rosszat sem

mondani, mert nem voltak ellenséges emberek, csak hát ennek a jegyében, hogy mi „szocialista” ország lettünk, egy ilyen divat alakult ki, és azon versenyeztek, ki a jobb párttag.

Egyik nap a párttitkár letette a piros kiskönyvet az asztalomra. Nézem, ki van állítva a nevemre: Simonfy Ilona. Az egész úgy nézett ki, mintha önként és dalolva kértem volna a pártba való felvételemet, holott az igazság az volt, hogy megmondták: a községházán tisztviselő másképp nem dolgozhat, csak úgy, ha párttag is. Köteleztek bennünket arra is, hogy járjunk el a pártgyűlésekre. Gondoltam magamban, egy lócabillegetővel többen leszünk. Nem érdekelt, nem óhajtottam és nem is tudtam, mi tartozik ide, és egyáltalán mi is történik ott. Úgy láttam, az a lényeg, hogy a létszámban benne legyek, tagsági díjat fizessek és járjak el időnként a szemináriumok meghallgatására. Bizony nagyon sok ember így lett párttag. Őszintén szólva azt se tudtuk az egészről, hogy eszik-e vagy isszák.

Bodrogkeresztúrtban három vagy négy embert ismertem, akik nagyon hittek ebben a dologban. Ők is nagyon rendes emberek voltak, próbáltak a szegényebb néprétegen segíteni, csak nem tudom, miben bíztak, miben hittek. Mindenesetre kénytelen-kelletlen el kellett menjek a gyűlésekre, mert tudtam, hogy különben kibillentenek a munkahelyemről, márpedig azt nem szerettem volna. Így hát itt-ott eljártam én is a szemináriumi anyagot meghallgatni. Azok az előadások egyenesen szörnyűek voltak: nyöszörgő párttitkárokat hallgattunk, akik alig tudtak egy első osztályos gyerek szintjén olvasni – ez volt az előadás. Amennyiben olyan emberek tartották volna, akikre fel lehetett volna nézni, és netán okosakat is mondtak volna, talán tiszteletben tartom őket, de akikkel én találkoztam, rendkívül ostobák voltak, és a témák sem érdekelték. Valószínűleg ma már szinte hihetetlen, hogy ilyenben részt kellett vennem nekem és a többieknek is, akik szerették volna a munkahelyüket megtartani azokban az ínséges időkben.

Ehhez a pártvilághoz tartozott egy kis kulturális élet is. Volt, aki a fiatalokat össze tudta terelgetni, kézben tudta tartani, mondjuk egy színdarab vagy több kis jelenet betanítására. Sajnos engem is befogtak erre, és semmilyen módon nem tudtam ezt elkerülni, így hát mennem kellett a többiekkel. Így hát betanultunk egy előadást, aminek az volt a címe, hogy *A tokaji aszú*. A bányászok vezetője akart kitenni magáért,

hogy megfelelően legyenek dicsőítve a bányászok, és ezért a bányásznapi lett az előadás napja. Összetoborozták hozzá a fiatalokat, kiosztották a szerepeket, megtanították velünk, és még viszonylag jól is sikerült az előadás. Később többször is előadtuk. Még el is dicsekedhetek vele, hogy én voltam a főszereplője, én voltam tarcali Verás Katalin. Ez egy jópofa előadás volt. Énekeltünk, mondtuk, amit kellett, csináltuk a dolgunkat, és mivel fiatalok voltunk, nem is esett nehezünkre. Aztán pedig következett egy táncos este, amit ennek az előadásnak az apropóján lehetett szervezni. A fiataloknak pedig mi kellett más, szerettek egymással lenni, és én magam is jól éreztem magam közöttük.

Családi változások

A bátyám családot alapít

A bátyámhoz térek vissza, aki már ebben az időben benne volt a korban, és az élet rendjéhez hozzátartozott az is, hogy udvarolni járt. Tamás még iskolás korukban kinézett magának egy kislányt, Mancit. Mikor nagyobbak lettek, udvarolt neki, és látogatóban is volt náluk '42 karácsonyán; ahogy kikísérte az állomásra az apámat, ehhez a kislányhoz is bekukkantottak. Rövid idejük volt, de valamin összevitakoztak, és megszakadt a kapcsolat közöttük. Tamás visszament a katonasághoz, több levelet nem váltottak. Telt-múlt az idő, a leánynak akadt egy kérője, akihez hozzáment, és elköltöztek Budapest környékére. Az én bátyám mikor hazajött, megtudta, hogy a leány férjhez ment, és már gyermeke is született.

Szétnézett hát a faluban, és udvarolni kezdett egy lánynak, majd nem sokkal később már nagyon tervezték az esküvőt is. Nem is volt más baj, mint hogy a leány görög-katolikus volt, mi pedig reformátusok. Beszélgettek az esküvő kapcsán arról, hogy hol legyen, melyik templomban, és hát elsőre mindketten mást gondoltak. Már éppen a gyűrűt akarta megvenni Tamás, mikor a kislánytól megkérdezte: *„Erzsike, most már nagyon komolyan válaszolj: eljössz-e a református templomba esküdni?”* Erzsike válasza az volt: *„Nem megyek Tamás. Szeretlek, de nem megyek el a református templomba, nem megyek.”* – *„Hát, ha nem, akkor áldjon meg a jó Isten, és elköszönünk egymástól”* – mondta az én testvérbátyám azon az estén.

Talán fél évig tartott ez a kapcsolat, de a bátyám olyan szomorúságba esett ezt követően, hogy el is ment egy időre Bodrogeresztúrból, hogy kiheverje a csalódást, ne lássa nap, mint nap, és ne találkozzanak. Miskolcon élt egy barátjánál ebben az időszakban, és a diósgyőri gyárban vállalt munkát. De nem volt egy jó állapot ez sem, hiszen hiányzott itthon édesanyámnak, nem volt segítsége, úgyhogy rövid idő múlva visszajött a házhoz.

Aztán egyszer csak az a leány, akinek annak idején, még katonaság előtt udvarolt, s aki férjhez ment, gyermeket szült, hazaköltözött a szüleihez Bodrogkisfaludra. Nem halt meg a férje, csak elvitték őt is Szovjetunióba, kényszermunkára. Amikor Tamással meglátták egymást, egymás nyakába borultak, visszajött a szívükbe a régi, egymás iránti vonzalom, vágyódás. Nem sok idő múlva hazajött a férj, akinek leendő sógornőm mindent elmondott, és kérte, hogy váljanak el. Elváltak, a gyermekük pedig az édesanyánál lett elhelyezve. Ezt követően összeházasodtak a bátyámmal. Tamás úgy szerette a kislányt, mint a később a sajátjait, ugyanis született még egy fiuk és egy lányuk, így három gyermeket neveltek fel, édesanyám pedig boldog nagymamája volt unokáinak. A bátyám ezt követően is sokat segített édesanyámnak, a férfigondokat levette a válláról, megcsinálta a kaszálást és mindazt, amivel egy asszony nem bírt.

Gizella férjhez megy

Gizella nővéremnek mielőtt elment, már volt egy ismeretsége egy fiatalemberrel, aki, amikor megtudta, hogy Ida és Gizike útban vannak hazafelé, ment eljűk vonattal. Leghamarabb ő találkozott velük, vonattal együtt érkeztek már haza. Gizella is nagyon szerette őt, ragaszkodtak egymáshoz láthatóan. Kisebbik nővérem egyébként nagyon bátortalan volt leányként, ha valaki megjelent nálunk a fiatalemberek közül, úgy eltűnt a lakásból, hogy színét se láttuk mindaddig, míg az illető el nem ment tőlünk. Ez a fiatalember volt neki az egyetlen udvarlója. Amikor már jobban erőre kapott Gizikénk, a család úgy gondolta, hogy eladjuk a tehenet, amiből kitelik egy lakodalmi ebéd számukra. 1948 elején esküdtek meg Nyusti Sándorral. Egy kis ideig albérletben laktak. Egy ideig kisbíró volt a faluban, aki verte a dobot, majd mikor megszűnt ez a munkahely, akkor a szövetkezethél felvásárló lett. Egész hamar egyenesbe jöttek, és láthatóan jól megvoltak. Házasságukat négy leánnyal áldotta meg a jó Isten: Gizella,

Ilona, Margit és Klára lett a nevük. Aranyosak, helyesek, ki-ki éli az életét az ő családjában. Itt már én a továbbiakban nem folytam bele az ő életükbe.

Ismét hárman voltunk otthon, édesanyám Ida és én. Ida volt a legidősebb lány a háznál, nagyon helyes, szép, kifinomult lány volt, mindez együtt valószínűleg visszatartotta a közeledéstől a falubeli ismerőseinket. Ha a bálban megjelent, már idősnek is számított, nem illett bele abba a környezetbe sem; ott a csitri lányok voltak többségben, ő pedig már 26. évében járt. Bárki jól járt volna pedig vele, mert egy búbájos, aranylelkű, dolgos, kifinomult, meg egyáltalán a szépre, a jóra hajlamos teremtés volt, szóval minden megvolt benne ahhoz, hogy jó feleség és jó anya legyen bárhol és bárki mellett. Azt hiszem, hogy egy kicsit inkább városra valónak képzeltük mi is el édesanyámmal, mint ahogy alakult is majd később.

Családalapítás

Találkozás egy fiatalemberrel

Eljött 1948. Jártam dolgozni, és bár nem volt nagy fizetése ekkoriban sem egy tisztviselőnek, de valami volt, családfenntartó lettem. Kicsit büszke voltam és boldog, hogy én tehettem le a keresetemet az asztalra, és anyukám ebből már vehetett több mindent. Vett például egy vég vásznat, varrt Idának és nekem belőle kis stafírungot, ami a lányok férjhez adásakor szükséges. Vasárnap délutánonként kifeküdtem a nagy diófánk alá és boldogan olvastam. Ekkoriban az egyik utcabeli leánnyal barátkoztam, akivel együtt szerepeltem, jártam próbákra.

A községháza épülete mindig központi helyen van, a falu közepén, így nekem is naponta meg kellett járnom ezt a hosszabb utat kétszer is, sőt volt, hogy még déltájt is hazaszaladtam egy kis időre. Egy ilyen munkába menet alkalmával valamikor 8 óra előtt, ahogy megyek a rozoga járdán, kövecske itt, kövecske ott, szóval bukdácsolva kicsit, ahogy oldalra néztem, láttam egy fiatalembert világoskék ingben elkerékpározni mellettem. Ez volt az első alkalom, hogy megakadt a szemem egy fiatalemberen, mert legyeskedni akartak ugyan körülöttem, de engem nem érdekeltek. Kedves beszélgetőpartnereim voltak a fiúk közül, de ez minden. Ezen a reggelen azonban a szó szoros értelmében *megláttam* őt, ő pedig szintén jól megnézett engem a járdán.

Sajnos nem túl hamar jött el a következő találkozás alkalmá, mert anélkül, hogy be nem mutattak volna egymásnak bennünket, nem lehetett megismerkedni egymással. Egyszer jó alkalom adódott, mert jelentkeznie kellett a község házában. Egyik kollégámnál, Nemcsuk Jóskánál érdeklődött, amikor kifordultam a helyiségből, hogy ki ez a kislány. Erről azért tudok, mert Jóska mondta: *„Ez a Béla igencsak érdeklődött Iucukám utánad!”* Na, szóval ekkor láttuk egymást közelebbről, és a gondolat akkor az volt az én fejemben: *„Hm. Ő igen. Talán.”* És amikor majdan közelebb kerültünk egymáshoz, egyeztettük, hogy neki ugyanez volt a gondolata: *„Na, ez a kislány igen!”* Ebben a helyzetben neki kellett volna bátrabbnak lennie, mert egy leány, ha kórság kikapta abban az időben, akkor sem kezdeményezhetett.

Farkas Bélának hívták ezt a fiatalembert. Nagy sokára bemutatott egymásnak bennünket, és így járhatott hozzánk. Édesanyámnak bizonyára megfordult a fejében, hogy nekem még lenne időm, Ida az idősebbik, neki kéne udvarolni, de ahogy látta a mi egymáshoz való ragaszkodásunkat, nagyon helyeselte, ahogyan zajlott a dolog. Béluskám jött elém a munkahelyemre, és hazakísért minden nap. Ha túlórázás miatt éjjel kellett hazamennem, nagyon megnyugtató volt, hogy ott van mellettem.

A '48-as év nagyon gyorsan elment felettünk. Miután nagyon le akart foglalni engem magának, nehogy elkerüljek másfelé – bár semmiféle ilyen szándékom nem volt – ezért 1948. november 18-án, Erzsébet nap előestéjén eljött hozzánk, és édesanyámnak elmondta, hogy ő szeretne komolyan járni velem, és kérte, hogy engedje meg. Édesanyám is megszerette őt, ezért, amikor komolyra fordult a dolog, mondta nekem, hogy tudatni kell Bélával, hogy mi történt velem, mert nem szabad úgy nekimenni a házasságnak, hogy nem tud róla. Én viszont nagyon szégyellős voltam, így édesanyám mondta el Bélának a sebesülésem történetét, és ami utána látványban maradt az én testemen, nem is beszélve arról, hogy valószínűleg soha nem lehet gyermekem, ahogyan az orvosok mondták. Erre azt mondta Béla: *„Nem baj, bár nagyon jó lenne, mert én is nagyon szeretem a gyerekeket. De nem baj, ha nem lesz, majd megoldjuk, veszünk magunkhoz, és lesz nekünk gyerekünk, ha nem is saját, hogy ne maradjunk család nélkül.”* Én oldalról hallgattam ezeket a dolgokat, kicsit szégyellősen, mert nem szerettem, hogy kitakargatták ebbéli dolgaimat. És akkor azt

gondoltam, lehet, hogy engem még jobban becsül és szeret, hogy ezt is átéltem. Ahogy vagyok, úgy vagyok, és így, ahogy vagyok, így kellek!

'49. január 1-je reggelén jött Béla hozzánk ünnepet köszönteni, és hozott a hóna alatt egy tündéri kis rózsaszín malacot, amelyiket éppen akkor választottak el az anyjától. A nyakára egy piros masni volt kötve, cédula benne, úgy engedte el az udvaron a malackát. A kismalac szerencsétlen zavarában futkározott jobbra és balra, s végül felém jött, és én megfogtam. Természetesen én kaptam ajándékba. A masnit kibontva, találtam egy icipici fényképet Béláról, és a cédulán az írás tintával a következő volt: *„Mint ahogy ez az ajándék él, úgy éljen a mi szeretetünk, boldogságunk itt a földön, s majd a síron túl is! Szeretettel: Béla”*

A gyűrűt felhúztuk '49 elején, de hogy mikor esküszünk meg, azt még nem tudtuk, arra gondoltunk, hogy talán majd karácsonykor. Miután mindketten nagyon szegény családból jöttünk, lagzira nem gondoltunk, nem is mertünk tervezgetni. Főjegyző úr tette fel a kérdést 1949. november 19-én: *„Ilona, mikor akarnak összeházasodni?”* Mondom, nem tudjuk, talán karácsonykor. Erre így felelt: *„Igen ám, de én év végén nem tudok szabadságot adni. Van valamilyen fontos dolog, amire várnak, hogy karácsonyra megvalósul?”* – *„Nem, semmi a világon. A karácsony az karácsony”.* – *„Akkor pedig diszpenzációval [jogszabályok alóli felmentéssel] minden hivatalos dolgot elintézek, és egy hét múlva, november 26-án szombaton lehet esküdni, aztán tudok adni két hét szabadságot. Tessenek a családdal megbeszélni otthon!”* Húha! Nem volt semmi, ami visszatarthatott volna bennünket, sőt, még örültünk is ennek az ajánlatnak. Hazajöttünk, és az én drága édesanyámnak bejelentettük, hogy a jövő hét szombaton nálunk esküvő lesz. Anyukám alig tudott annyit szólni, hogy: *„Na ne már!”* – mire elmondtam a főjegyző úr ajánlatát.

Béla születése, nevelkedése

De ki volt ez a fiatalember, honnan jött és milyen családból, akivel én az életemet készültem összekötni? Élt Apróhomokon, szinte Sárospatak szélén egy Farkas nevű család, akiknek volt egy lányuk, Farkas Erzsébet. Ez a lány nagyon szeretett egy fiút, akitől gyermeke is született úgy, hogy a fiatalember nem akarta őt feleségül venni, mert nem volt vagyona, hozománya, nagyobb birtoka a családjának. Nem tudom, miféle

nagy szerelem lehetett ott a férfi részéről, aki Bélának a nemző apja lett, mert odáig eljutottak, hogy meglett a gyerek, de a nevét már nem adta a gyerekeknek ez a férfi, így hát az anyja után Farkas Bélának nevezték el a kisfiút. Béla a nagyszülőknél nőtt fel olyan négyéves koráig, amikor az édesanyjának lett egy kérője, Juhász József nevű juhászember személyében, aki 20 évvel volt idősebb tőle. Hozta tehát őket magával ide Bodrogkeresztúrhoz, mikor még a majorság létezett, és saját juhait, valamint a grófi uradalom valamennyi juhát is ő tartotta felesben. A juhoknak nagy területű legelőre volt szükségük, mert állandóan legeltetni kell őket télen-nyáron; tavasztól ősziig a gyepen, akkor, amikor az aratás megvolt, az aratott területen. Tehát szüksége volt területekre, márpedig neki ilyen hatalmas földterületei nem voltak. De a grófnak igen, így meg volt oldva az ő juhainak és a grófi uradalom juhainak az ellátása.

Így Farkas Erzsébet vitte a házasságba négyéves fiacskáját, akit ez az ember elfogadott. Született nyolc gyermekük, akik közül két kisgyerek, egy olyan három év körüli fiúcska, meg egy másfél év körüli leányka egymás után haltak ki a családból. Bélának hiába volt édesanyja, érezhetően mostohán bántak vele később, amikor jöttek a Juhász gyerekek. József '28-ban született, közte és Béla közt 4 év volt, majd jött István, János, Mária, Erzsébet, és a két gyerek, akik korán meghaltak. Béluskám itt tanult a bodrogkeresztúri katolikus iskolában a hat elemiig, a 7. és 8. osztályt az állami iskolában végezte, mert a katolikus iskolában nem volt több osztály. Akkoriban nyílt ki, mert lényegesen több dicséretet és nagyobb szeretetet kapott ebben a közegben, mint a katolikus iskolában. Nagyon ügyes keze volt, technikából a tanítója is dicsérte.

Ő már iskolás korában úgy döntött, hogy kereskedőtanulónak fog menni. Kinézte a boltot is, hogy márpedig ő oda fog menni boltosnak, ha teheti, mert oda Keresztúr krémje járt, és ez tetszett neki. Ez azt jelentette, hogy pap, postás, tanítók, fix helyen dolgozók, fixet kapók, tehát akik kicsit pénzesebb emberek voltak, ezek szívesen keresték fel ezt a boltot, ami ellátásában is kiemelkedett a többi bolt közül, olyan dolgokat is tartottak benne, amire ennek a rétegnek szüksége volt. Minden további nélkül felvették kereskedő tanulónak oda, ahová vágyott.

Béla édesanyja katolikus volt, így őt is a katolikus templomban keresztelték. A nevelőapja viszont görög-katolikus volt, ezért a féltestvérei mind görög-katolikusok lettek. Az ő élete egy kicsit jobb lett volna, ha jobban odafigyelnek rá a családban. De

bizony szegény édesanyjának volt éppen elege, így is három juhászbojtárra meg a családjára kellett főzni, meg rendbe rakni azt a rengeteg juhtejet, amit a bojtárok meg a papa kifejtek, abból elkészíteni a juhsajtot... Iszonyú sokat dolgozott! Vékony alkatú asszony volt a drága, mindig is volt segítsége, aki a konyhán besegített neki, mert másképp ezt nem tudta volna csinálni. Nem is beszélve arról, hogy kertjük is volt és ennyi gyerek, csoda, hogy egyáltalán bírta. Nagyon korán is meg is halt, éppen csak, hogy minden gyermeke önálló életet kezdett. Aranyos, jó család volt, nagyon kedves család. Így nőtt fel Béla közöttük, és lett kereskedő tanuló, majd pedig megkapta a végzettségét is.

Húszéves sem volt, mikor 1944. novemberében kidobolás útján behívták katonának, azt mondták nekik, hogy munkaszolgálatra mennek. Hónapokon keresztül szedték össze az embereket Magyarországról, majd nagyon lassan jutottak el Sopronkőhidára, ahol a börtön egyik részében kaptak helyet, és itt voltak mindaddig, míg Magyarország teljes területéről mindenki ott nem volt, akiket be akartak sorozni. Itt bevagonírozták őket szovjet vagonokba, és indították őket orosz katonák kíséretével ki a nagy Szovjetunióba. Rájuk zárták, szögezték a vagon, amiben egymástól állva alig fértek el, nemhogy le tudtak volna ülni. Mesélte később, hogy ő úgy oldotta meg, hogy felkötötte a lábát a nadrágszíjjal magasra, és leült a vagon aljára, így pihentette kissé a lábát, meg a testét. Szinte kibírhatatlan volt, hogy sem állni, sem ülni nem tudtak egymástól. Bánát, Bácska területein mentek át, ahol piroslott már a korai cseresznye, 21. születése napját 1944. május 20-án már ott élte meg. Ez valami szörnyű, amin ezek a szerencsétlen fiatalok is keresztül mentek, de sajnos háború volt. Fönt volt éveket a karéliei földszoros tájékán, 45-50 fokos, borzalmasan hideg területen.

1948-ban egy vasárnap délután futballmeccs volt lenn a nagy gyepen. Bodrogkeresztúr csapata Bodrogkisfaluddal mérkőzött meg, ami az ott lakók számára eléggé szórakoztató volt. Sokan néztük együtt a meccset, míg egyszer csak valaki elkiáltotta magát: *„Jaj, itt jönnek a foglyok! Jönnek a foglyok!”* Erre mindenki egy emberként fölugrik a gyepről, szaladunk a tokaji egyenes felé, és hallom, hogy a Juhász fiúk kiabálják: *„Jön haza a mi Bélánk is!”* És egy fiákeres kocsival valóban hazajöttek a munkaszolgálatosok, köztük Béla.

Tudtam, hogy van a Juhász családban egy Béla nevezetű fiú is, de nem láttam soha, nem ismertem. Viszont ahogy mindenki kezdett szaladni, nekiiramodtam gondolkodás nélkül én magam is. És akkor egyszer megállok, és azt mondom magamnak: *Ó fiam, hát hova szaladsz, minek szaladsz?* De hát teljesen érthetően magukkal sodortak az események, mert akkoriban az volt a helyzet, hogy ha valaki hallotta Keresztúrbán, hogy hazajött valaki a fogságból, elhurcolásból, annak a portájára mentek az emberek csapatostul érdeklődni: *Hol voltál? Milyen ott? Melyik részen? Nem találkoztál...?* Szóval, mint a búcsúban, úgy mentek az emberek, özönlöttek ezekhez a családokhoz, együtt éreztek a hazaérkezővel, és természetesen érdeklődtek tőle az övéik felől, hátha tudna valamit róluk. Még sokak hozzátartozója nem jött haza. Én viszont megálltam, aztán gondolkodóba estem, hogy nekem teljesen felesleges felrohannom. Később hallottuk, hogy Farkas Béla három és fél év után hazajött a fogságból. Akkoriban még nem tudtam, hogy ez a hír mennyire jó hír nekem is. Ezért találkozhattunk az utcán valamivel később, amikor megpillantottuk először egymást.

Református vagy katolikus templom? – valakinek engedni kell

Elérkezett a november 26-a, a házasságkötésünk napja. Előzőleg volt a szomszédunkban egy kis lakodalom, amire meghívták az eskető papot is, Csontos Barnát. Ő katolikus pap volt, nagyon aranyos, kedves, drága ember, és ahogy édesanyámmal egymás mellett vacsoráztak és beszélgettek, édesanyám, amilyen beszédes, előhozta, hogy: *„Itt van ez a gyerekem is, hát a katolikus templomba megy esküdni. Gizike lányom is katolikus templomban esküdött, és ez azért egy kicsit bánt engem, hiszen a mi családunk református...”* Tehát elbeszélte az ő kis szíve fájalmát, hogy az ő református gyermekei, Eszter és Gizike is katolikus templomban esküdtek. Szóba került az is, hogy Tamás és a kislány, akinek udvarolt, szétmentek a vallás miatt, mit lehet ilyenkor egy szülőnek tenni? *„Nem állhatok az útjukba, hogy mondhatnám azt, hogy ne házasodjatok!”* Azt mondta erre a pap: *„Simonfy néni, ha a vallás miatt ment szét a két fiatal, nem is volt meg ott az igazi szeretet!”*

Én fültanúja voltam ennek a beszélgetésnek, és hát egy kicsit bennem is bennem volt ez a dolog, amit a pap mondott. De reformátusként konfirmáltam, s megfogadtam, hogy a vallásomat nem hagyom el. Igen, be is kellene tartani a fogadalmamat, de eszembe jutott az is, amit láttam, hogy egy fiatalasszonyt, aki elment a katolikus

templomba esküdni, majd egy idő után kiállt az Úrasztala elé, újból fogadalmat tett, és visszakaphatta az úrvacsorázás jogát a református közösségben. Tehát ilyen dolgok lebegtek a szemem előtt. Béla katolikus, én református vagyok. Ha a református templomban esküszünk, Béla soha többet nem gyónhat, és nem áldozhat. Ha katolikusban, akkor én nem vehetek úrvacsorát, hacsak alá nem vetem magam majd ennek a szertartásnak az Úrasztala előtt. Valahol valakinek engedni kell! Mi legyen? Megkérdeztem édesanyámat, hogy mit szól hozzá. *„Tegyetek úgy fiam, ahogy gondoljátok!”* Nem akarta, hogy a vallás miatt szakítás legyen a vége, de én nem is szakítottam volna, és Béla sem szakított volna.

Ekkor én magam úgy döntöttem, hogy bár nagyon szeretem a vallásomat, Isten mégis egy van, és ugyanazt az Istent kérjük a katolikus templomban is. Csontos Barna esketett bennünket. A beszéde kedves volt, és az egész alkalom nagyon megható. A kántortanító, aki játszott az esküvőnk alatt a nagy orgonán és énekelt, ismert bennünket személyesen. Nem bántam meg soha, hogy elmentem a katolikus templomba, mert gyönyörű esküvőnk volt. Az Isten színe előtt voltunk, egymásnak tett ígéretünket, amit megfogadtunk, betartottuk, hűek maradtunk egymáshoz mindhalálig. A templom már kiürült, a bent lévők kijöttek, vártak bennünket odakint, ott álltak sorfalat, a pap, engem az egyik, Bélát a másik oldalon, kézen fogva vezetett ki a templomból az ajtóig, s közben zengett az orgona, és hangzott egy gyönyörű ének: *„Jézus szíve, szeretlek én, segíts át az élet tengerén! Ha vihar kél fejem felett, legyen oltalmam szelíd szíved! Minden veszélyt elűz egy mosolyod, lelkem megnyugszik, ha veled vagyok. Jézus szíve, szeretlek én, segíts át az élet tengerén!”* Ettől maradandóbb, gyönyörűbb üzenetet! Nem felejttem el soha, talán még a síromban és a síron túl, a jó Isten lábai előtt is hallani fogom ezt az éneket, annyira feledhetetlen maradt számomra.

Esküvő után hazamentünk hozzánk. Miután édesanyám azt a pici malacot, amit '49. január első napján kaptam Béluskától, úgy etette, mint egy kisgyereket, az esküvőnk napjára szépen felhizlalta. Ebből meg a baromfiakból csodálatos ünnepi ebédet készített édesanyám. A tarcali Bandi cigány bandája húzta a talpalávalót a jó negyven fős lakodalomban. A boldogság elkezdődött, de azzal nem nagyon foglalkoztunk addig, hogy hol lakjunk. Az édesanyám természetesen mondta, hogy ez nem kérdés. Itt van, a szoba-konyhás lakásunk, ha eddig jutott, ezután is jut hely mindenkinek.

Bevallom nem is lett volna hová mennünk, még egy albérleti szobát sem tudtunk volna berendezni, mert nem volt semmink. De maradhattunk nagy örömeinkre. Édesanyám is örült, nekünk is nagyon jó volt ez így.

Fiatal házasokként úgy döntöttünk a párommal, hogy hol a katolikus, hol a református templomba fogunk vasárnaponként eljárni. Ám az első alkalommal, amikor református istentiszteletre mentünk – ezt nagyon fájó szívvel mondom el –, szomorúan kellett hallanunk, hogy a szószéken mi lettünk a téma, kiprédikált bennünket a lelkész. Nem szeretnék nevet említeni, hogy abban az időben ki szolgált itt, de az biztos, hogy annyira riasztó volt számunkra az az istentisztelet, és annyira nem tartottuk ezt helyesnek, hogy szomorú szívvel távoztunk a templomból. Rólunk szólt a prédikáció, és emellett azt hallgattuk, hogyan ítéli el mélységesen a katolikus vallást a lelkipásztorunk. Mindenki tudta a templomban, hogy mi vagyunk az a pár, akik közül én reformátusként elmentem a katolikus templomba megesküdni. Az már senkit sem érdekelt, hogy ezt miért tettem, hogy én a hitemet soha nem hagytam el, mert református hitben születtem, éltem édesanyám után, és ez kedves volt mindig számomra, soha nem lettem volna semmilyen más vallású, mint református, és szívemben, lelkemben az is maradtam mindig. Mindezek után ez az első alkalom együtt a református istentiszteleten nagyon-nagyon fájdalmas óra volt számunkra, és megmondom, hogy én mint református ember, szégyelltem is magam a férjem előtt. Béluskám, amikor kettesben maradtunk kimenve a templomból, azt mondta, hogy ő többet nem hajlandó elkísérni engem református istentiszteletre, mert nem erre számított. Ez valahol túlment minden tisztességen, emberségen, és kétféle, hogy a jó Isten ezt így gondolta volna, de mi ezt kaptuk, megszégyenítettek bennünket. És én erre nem tudtam mit válaszolni. Ezt követően egy kicsit eltávolodtunk a református egyháztól. Istentől és a vallásomtól nem, mert a lelkemben hívő református voltam, vagyok, leszek, amíg létezek a világon. De hiába mentem el a katolikus templomba esküdni, mind a ketten pórul jártunk.

Ida is férjhez megy

Idával együtt laktunk anyukámnál. Történt egyszer, hogy meghívást kaptak egy esküvőre itt helyben, valamelyik rokon leánynak a lakodalmára, ahol kiderült, van valaki, akit be akarnak Idusnak mutatni. Egy budapesti férfi volt az illető, akinek két

évvel korábban halt meg a felesége, és reményvesztetten élte az életét. Meg volt hívva az esküvőre, ahol Idával bemutatták őket egymásnak. Miután szimpatikusak voltak egymásnak, jól sikerült ez az este, és jól sikerült a folytatás.

Az udvarlás gyorsan lezajlott, néhányszor leutazott a férfi Budapestről, s aztán össze is házasodtak és Budapestre költöztek. Megmondom úgy, ahogy gondolom, valahol Idushoz ez is illett, városi embernek lenni. Olaszország után, mikor hazajött, valahogy kilógott közülünk, mi falusiasabbak voltunk, mint ő a drágám. 1950-ben házasodtak össze, és már következő nyáron meg is született a fiúgyermekük, László. Nagyon helyes, szép arcú és alkatú gyermek. Majd egy idő múlva lett egy leánygyermekük, akit Évának neveztek el. A kislányuk Down-kóros gyermekként jött a világra, egy nagyon édes kis bűbajos gyerek volt. Megtanult szépen írni és olvasni is, Ida nagyon odafigyelt rá, nehogy valami baj érje Évikét. Sajnos nagyon sok szervi problémája volt, talán háromszor is műteni kellett, úgyhogy Idus minden erejét odaáldozta szeretett gyermekére, mindent megadott neki, ami adható volt, ami könnyebbé, jobbá tette az életét. Idus távoztával tehát mi Bélussal laktunk édesanyámmal együtt az ő házában. Pénzt egy ideig még mindig csak én kerestem a községházi munkámmal.

Háromgyermekes fiatalasszony az ötvenes években

Én a községházán dolgoztam tovább, viszont Béluskámnak, aki ugye három és fél évig nem volt itthon, bizony nem volt meg a helye a boltban – visszavették volna, de be volt töltve az állása –, és más boltban sem volt üresedés. Átmenetileg mindent elvállalt szívességből, de igazi munkahelye jó sokáig nem akadt. Volt ún. DÉFOSZ¹⁸ titkár, akinek az volt a dolga, hogy a mezőgazdasági dolgozókat a párt felé terelje; be kellett őket cserkészni, hogy váltsanak tagsági könyvet, fizessenek tagdíjat. És ha ő nem, akkor akinél dolgozott, az fizesse ezt a pénzt. Ezen felül pedig össze kellett volna hozni az embereket, úgy, hogy tartanak gyűléseket. Mondvacsinált dolog volt az egész, mert hát a dolgozó emberek este nem mentek gyűlésre, mert fáradtak voltak, vagy éppenséggel fűtültek az egészre, teljes joggal. Béluskám végül kénytelen volt megírni a jegyzőkönyvet a sosem volt ülésekről, hogy részt vettek rajta, mert kijöttek őt ellenőrizni. Fizetést nem kapott érte, de kötelessége volt. Ilyen világ volt, tudomásul kellett venni, és hát valameddig ki is bírta. Annyi előnye tényleg lett, hogy szem előtt

volt. Hozzám is bejárt az én munkahelyemre. Még olykor segített is, amikor éjjel 3-ig dolgoztam a gazdalajstromon.

Aztán kiderült, mi volt ennek az egész munkának – mármint a gazdalajstromnak – a lényege: azért kellett összeírni minden földterületet, mert a beszolgáltatást¹⁹ kellett számfejtetni a használt földterület után. A beszolgáltatást aszerint kellett teljesíteni, hogy ki-ki egyénekenként mennyi földterületet használ, és az után kellett számfejtetni, hogy mit szolgáltatasson be. Lehetett választani, kinek mi volt a könnyebb. Fő élelmiszerek közül tojásban, zsírban, tejben, terményekben lehetett vállalni. Volt egy kijelölt átvevőhely, ahol ezeket összeszedték, például a Szövetkezeti Bolt a zsírt vette be óriási bödönökben, annyi kilót, amennyit az 1-2-3 hold föld után be kellett szolgáltatni. Ha egy földterületen a családtagok osztoztak – mondjuk két-három testvér a saját családjával –, akkor ezt is be kellett jelenteni, és a beszolgáltatás is szétoszlott a családok között. A beszolgáltatási kötelezettség egy évre lett kivetve, természetesen minden terménynek a saját beérési ideje szerint. Aki amit vállalt, azt teljesítenie kellett egy meghatározott időszak alatt. Ha az időszak végére nem teljesítette, akkor felszólították. A beszolgáltatott élelmet elszállították városra, jóllehet, falun se nagyon csurgott a szája szélén a szegény termelőnek a zsiradék és tejföl, de kutya kötelessége volt beadni. Akkoriban bejelentés nélkül sertést vágni tilos volt, ha levágta, abból be kellett szolgáltatnia, amit vállalt, és ami abból megmaradt, az lett az övé.

Csúnya dolgok is történtek, mert ha valaki a szomszédjára haragudott valamiért, és meghallotta a disznóvisítást, vagy megtudta, hogy disznót vágott, esetleg bejelentette. Ezek kellemetlen dolgok voltak. Bodrogkeresztúrbán mindössze ha 2-3 esetet tudok, hogy feketevágás miatt ki kellett mennünk. Viszonylag szolidárisak voltak egymás iránt az emberek, hála Istennek. Emlékszem egy esetre, amikor a falurendőr, a hites ember és én képviseltük az elöljáróságot. Kimentünk egy feketevágáshoz, és Istenem, a teknőben két nyúl méretű levágott kis malackát találtunk. Nagy volt a család, kiéheztek már rettentően a húsról, ez a világ legtermészetesebb dolga. De végtelenül rendes falurendőrünk volt, adtuk a tippet, és úgy lett a jegyzőkönyv felvéve, hogy ne legyen semmi bajuk ebből. Írtam, hogy olyan nagy a család, meg olyan kicsi volt az a két malacka, amit levágtak. És hát a szomszédnak is adott, mert őtőle is kaptak valamikor, így jóformán nem is maradt belőle semmi. Ehhez hasonló ötletekkel elmismásolva

próbáltuk a család problémáját elsimítani. A beszolgáltatási kötelezettség talán 2-3 évig tartott emlékezetem szerint nálunk.

A boltos élete nem számít

Végül is a Földműves Szövetkezet boltjában nyugdíjazás miatt szükség volt egy boltvezetőre, és szóltak Bélának, mert tudták, hogy neki ez a foglalkozása. Mielőtt erőszakkal be kellett vonulnia, akkor is boltban dolgozott. Ő boltos volt ízig-vérig, szerette ezt a munkát nagyon. Nem is volt olyan fizikai ereje, mint itt Keresztúrbán a falun élő embereknek, nem tudott volna szőlőhegyet kapálni, erre nem volt alkalmas fizikumánál fogva. A bolt volt az élete, nagyon szerette ezt csinálni. A falu középpontjában lévő boltba került boltvezetőnek, ami a községházával majdnem szemben, egy-két házzal fentebb, a Bodroghoz vezető út másik oldalán volt.

Igen ám, de fura elgondolásuk volt arról, hogy a boltnak csak vezető kell, holott ez addig is két-három személyes bolt volt. Elképesztő, mi mindent árultak ott egy helyen: fűszer, iparcikk, méteráru, rövidáru... Amikor belecseppentünk, akkor derült ki, hogy ez a bolt vegyesebb a vegyesnél is. Ezen túl a bejáratnál egy italmérős része is volt. Reggeltől estig jöttek az emberek a kocsmába, s csengettyű jelezte Bélának, hogy tessék csak gyorsan beugrani a kármentőbe, és kiszolgálni a kedves vevőt, aki éppen valamilyen italt akar a torkán leereszteni. Mindezt úgy kellett végeznie a kocsmarészben, hogy közben a boltot is üzemeltetni kellett. Ezt a boltot ne önkiszolgálóként képzeljük el, dehogy! Mindenből kimérős. A vevő kért öt deka, két deka, fél kiló, negyed kiló, fél liter, negyed liter mennyiséget valamelyik árucikkből, és azt ki kellett mérni. Liszt, kenyér, petróleum mind egy légtérben volt, iparcikkek kerékpárhoz, háztartásba valók, ajtó sarokvas, szögek, petróleumlámpa teste, üvege, égők azoknak, ahová már be volt vezetve a villany. A mosdótálban a vizet állandóan cserélni kellett, mert hol petróleumot mért az ember, hol lisztet vagy cukrot. Rövidárut is lehetett vásárolni, úgymint pertli, cérna, tű, valamint méterárut is tartottunk, férfi és női szövetet, flanel árut, amiből varrónők készítették el, amire az embereknek szükségük volt, mert konfekciót nem nagyon lehetett akkoriban kapni. Tartottunk surcnak való anyagot is. A szövetek, az olaj és sarokvasak nem mutattak túl jól a liszt meg a kenyér mellett.

Béla látta, hogy ez nagyon nehéz lesz, de boldog volt, hogy a szakmájában tud elhelyezkedni. A boltvezetői állást csak úgy kaphatta meg, hogy egy családtagjával együtt működteti az üzletet. Fizetni viszont csak a boltvezetőnek fizetnek, a családtag ingyen segít be, be sem jelentik, mintha nem is létezne. Miután családtagja egyedül én, a felesége voltam, így sok választásunk nem volt. Bár ez egy iszonyú dolog volt, de vállaltuk abban a reményben, hogy majd megváltozik a helyzet. Mit tehettem, otthagytam a munkahelyemet. Nem nagy fizetésem volt, de azért valahogy megéltünk belőle. Segítettem az utódomnak betanulni, sőt mondtam, hogy közel vagyok a községhez, és szívesen átszaladok, bemegyek segíteni, ha bármiben megakad. Ez 1950 elején történt. Megmondom őszintén, hogy azért is vállaltam a bolti munkát Bélával, mert az elmúlt időszak munkanélkülisége lelkiileg is kikészítette a férjemet, és láttam rajta, hogy ez kell neki ahhoz, hogy embernek, férfinak érezze magát, hogy családfenntartó legyen. Abban bíztam, hogy majd jobbra fordul ez a dolog.

Átvettük a boltot és ketten csináltunk benne mindent. A faluban a boltos élete nem számít, erre hamar rájöttem. Amikor kimennek korán reggel a határba az emberek, legyen nyitva a bolt, álljon rendelkezésére az eladó, s amikor hazajönnek, akkor is ezt várták el. A boltos, az nem ember. Miután más választásunk nem volt, így korán reggel nyitottunk, késő este zártunk. Nyáron például délben lett volna inkább pihenő időnk, de ebben a lomos boltban takarítani kellett folyton. Állandóan cserélni kellett a kézmosó vizet a sok árucikk változtatása miatt is. Miután az épületben vízvezeték nem volt – például a kocsmarészben egy tartály állt rendelkezésre csapként –, egyebet sem csináltunk, mint vödörrel behordtuk a tiszta vizet, kihordtuk a szennyest. Ezen kívül tisztaság is legyen, meg rend is legyen. Ez bizony heroikus küzdelem volt. Na, de hát nem futamodtunk meg, csináltuk, ameddig bírtuk. De ha édesanyám nem főz itthon nekünk, nem tudom, hogy főtt ételhez hogy jutottunk volna.

Esténként 11 óra körül értünk haza. Egyszerűen nem lehetett megszabadulni hamarabb, mert mindent rendben kellett hagyni éjjelre, hogy másnap reggel indulhasson a nap. Reggel keltünk, és 6-6.30 órakor nyitottunk. És hogy tovább fokozzam, a szombat mellett már a vasárnap délután sem volt a mienk. Mert vasárnap délután a faluban hadd szórakozzanak az emberek, tessék a kocsmát kinyitni! Ez borzasztó volt! Vasárnap délután mentünk a kocsmát nyitni. Mentünk ketten, csak ritkán fordult elő, hogy az uram vállalta egyedül is a vasárnapot. De ha nagyobb

összejövetelek, például Keresztúr-Kisfalud vagy más falusi csapatok futballmérkőzései voltak, vagy egy-egy jeles nap alkalmával, kérték, hogy pakoljuk ki az áruinkat. Ez azt jelentette, hogy cukorkákat, nyalókákat, egyéb édességeket is kipakoltunk, majd pedig este bepakoltunk. Szerencsés esetben, ha nem jött eső a nyakunkba, akkor jól megúsztuk, és hála Istennek, hát elpakoltuk a portékánkat. Ezeket azért mondom el, mert igen sokat adtunk magunkból ezért a munkahelyért. Csináltuk a dolgunkat, de sajnos egymásra alig jutott időnk.

Gyermekáldás

A házasságkötésünk utáni harmadik hónapban már nem volt annyira jó a közérzetem. Édesanyám megfejtette a rejtélyt: *„Kislányom, mindennek ellenére úgy látom, babát vársz!”* A boldogságtól repülni tudtunk volna! Az már más lapra tartozott, hogy én nagyon nem jól éreztem magam, de hát azok után, amit a háborús sérülésem után mondtak – *„Ha megmarad is, gyereke sosem lehet”* –, ez maga lett a csoda. Megmondom őszintén, én nem is éltem bele magam abba, hogy nekem gyerekem nem lehet. Soha. Mint ahogy abba sem éltem bele magam akkor, hogy meghalhatok. Eszembe sem jutott. A fájdalmat tényleg tisztességgel, és különösebb nyávogás meg jajvékolás nélkül viseltem akkoriban, de nekem az nem jutott eszembe, hogy meghalhatok. Kiderült, hogy kisbabánk lesz, és ez egyre jobban láthatóvá is vált, viszont a munkarendünk és beosztásunk nem változott. A pocakom nödögélt a gyermekemmel együtt, csak nem volt lehetőségünk arra, hogy kíméljem magam. Pedig de jó lett volna egy kicsit kevesebbet dolgozni! Annyi volt, hogy kikunyeráltunk a felsőbb vezetőségtől egy személyt, hogy ha már nem bírok bemenni, legyen Bélának segítsége. De végig, amíg a szülés be nem következett, bejártam a boltba dolgozni.

1950. október 10-én szültem az én első gyermekemet, Bélát, akit úgy vártunk. Csodálatos volt az ő születése! 9-én, hétfőn este Béluskámmal hazajöttünk fél 11 táján a boltból. A hétfő kocsmái szünnap volt, és mielőtt eljöttünk volna, kipucoltam mindent a kocsmarészen, a padlót is felsúroltam Bélus segítségével. Szülés előtt nagy pocakkal ezek a műveletek elég nehézkesen zajlottak, és nehezemre is esett, de megcsináltam, hogy rendben legyen, ha már nem tudnék jönni.

Éjszaka vacsorát adtam Bélusnak, és csak ültem mellette, hogy vacsorázzon, mintha ketten ennénk, én nem kívántam semmit, és hát elkezdődött a szülés ott ültömben. Hallom, hogy a magzatvíz elfolyik. Olvastam én a témáról, de akkoriban nem írtak le annyi mindent, mint mostanság. Így ijedten szóltam be édesanyámnak a szobába, hogy jöjjön. *„Jaj, fiam, akkor itt megindult a szülés”* –, mondta anyám. Béluskámnak el kellett mennie a szülésznőért. Jöttek a fájások, egyre sűrűbben, igen ám, de a baba csak nem akart jönni. Eljött a reggel ilyen kínok között, és a bábának az volt a javaslata, hogy hívjunk orvost, mert ő is látta a sebeket a hasamon, és félt egy kicsit, mert ennek a gyereknek már meg kellett volna születnie. Tudvalevő volt, hogy miután már régen elfolyt a magzatvíz, kemény lesz a további dolog. Mire az orvos megjött, az erőm elment sajnos, mert nem tudtam semmit sem pihenni az előző egész napos munka után, így ami kevés erőm maradt éjjelre, az reggelre mind elfogyott. Kellett is az orvosi segítség, aki a szülésznővel együtt segítette a világra a kisfiunkat. Viszont a gyermek születésekor nem sírt fel. Vitték gyorsan, hideg, majd meleg vízbe mártották, szívmasszázst alkalmazott az orvos, és ekkor felsírt nagy nehezen Béla fiam. Nagyon jó volt, hogy orvos is ott volt, mert lehet, hogy nagyobb baj történik, vagy mindkettőnké, vagy a gyerekem élete megy rá. És ez a drága orvos segített, és legalább úgy örült ennek a kis síró gyermeknek, mint én. Azt mondta: *„Na, sikerrel megszültük ketten ezt a fiút. Félig-meddig ez a gyerek az enyém is”*. Így akarta valamivel helyreütni a szomorúságomat, gondolom. Majd hazament, és egy kis idő után visszatért, és injekciót adott a pici gyerekemnek. Akkor nem mondta meg az igazat, csak később, amikor meggyógyult a gyermek, hogy tüdőgyulladást kapott születésekor. A penicillin injekcióra szüksége volt. De hát volt olyan erős, hogy túlvészelt és megmaradt. Később, ahányszor a gyerekem megfázott, magas láza lett, és mindjárt tüdőgyulladást kapott. Tehát ez a betegség könnyen visszajött nála addig, amíg majd ki nem nőtte.

Megszületett hát az mi első drága gyermekünk. Lett nekem ő, annak ellenére, hogy azt jósták, hogy nem lehet, és íme, itt van, foghatom a karjaimban, ez csodálatos érzés volt! Valamelyik szomszédtól gyereket szalasztottak Béluskámhoz, hogy fia született. Neki menni kellett a boltot nyitni, és amikor tudatták vele a hírt, örömeben mindenkit megkínált egy kupica pálinkával. Alig várta, hogy hazajöjjön és lásson is bennünket.

Volt a gyerekeknek mit enni, hála Istennek bőségesen, és így gyorsan nőtt is. Viszont hasfájós, síró gyerek volt, jó sokat küszködtem vele, de a család is, mert ugye a hangját mindenki hallotta. Olyan füldegő nem létezett, amin át az én Béluskám sírása el ne jutott volna mindenkire, és ébresztőt ne csinált volna a család többi tagjának is, akiknek pihenőre lett volna szükségük. Vettünk egy óriási mély kocsit Béluskámnak bölcső helyett, abban tologattam szinte egész éjszaka, és enni is adtam neki a tiltás ellenére, hogy fogja be a száját, és csendesen legyen az a gyerek. Nem tudott ő sem mit csinálni, mert fájt a pocakja. Bizony beletelt hét-nyolc hónapba, míg ez a hasfájás elmúlt.

Muszájából, amikor még egy éves sem volt a kisfiunk, el-el kellett illanom a boltba, helyettesíteni Bélust, akinek akkor éppen áruért kellett mennie. Majd, ahogy telt az idő, egyre többet kellett mennem, így keserű szájjal mondom, hogy nagyon sokat hagytam édesanyámra az én drága gyereket kényszerből, mert könyörtelen volt a munkahely. Segítsége volt Bélának, de az kevés volt. Szükséges volt, hogy még a feleség is és észnél legyen. Ugyanis pénztárosunk nem volt külön, tehát a kassa kezelése és a kiszolgálás ugyanakkor nem volt egyszerű.

Nem volt ugyan betervezve a második baba ilyen korán, de Babi lányom jelentkezett, mikor Béluskám kilenc hónapos lett. Csodálatos volt a második gyermekünk születése – és ráadásul lány! Volt egy fiunk már, és jött ez a kislány 1952. április 28-án reggelre. Viszonylag könnyen szültem, különösebben nem voltak panaszaim előtte; nem mondom, hogy nem voltak nehézségek, de ahhoz képest, amin átmentem az első gyermekemmel, sokkal könnyebben ment. És akkor megszületett a mi kislányunk, a neve Ilona lett, bár soha nem szólítottuk őt így a későbbiekben. A szülésznő volt egyedül mellettem, és Béla is otthon volt. Mikor a szülésznő ellátta a dolgát, és Béla látta, hogy leányunk született, mint egy örült szaladgált a szobából a konyhába, a konyhából a szobába, és anyukámnak örvendezve mondta: *„Anyuka! Nem igaz! Kislányunk is született! Fiú után kislányunk is!”*

Története van ennek is, hogyan lett Babi Ilonából. Én az Eszter nevet szerettem volna adni neki, de Béluskám azt mondta, hogy ha a fia az ő nevét kapta, a leány kapja az enyémet. Így lett Ilona, holott ezt a nevet én nem szerettem soha. Béluskám ekkor már másfél éves volt, nagyon aranyosan már beszélni is tudott. Mivel a szülés éjjel

zajlott, Béla fiacskám a kiságyában felébredt a nagy jövés-menésre, hiszen egy szoba-konyhás lakásban ezt nem lehetett csendben megoldani. Ekkor nem voltam olyan gyöngé állapotban, mint az ő szülése alkalmával, láttam, hogy a gyermek felállt a kiságyban, széjjelnézett, mert hallotta a gyereksírást, kereste a szemével a síró gyereket, és mondta: „*Baba! Baba!*” És a későbbiek során is sokszor jelezte, hogy az egy baba, amelyiket én etetem, tisztába teszem, gondozom. Így a kis Bélus keresztelte el tulajdonképpen, csak picit átalakult, Baba helyett Babi lett. Máig így hívjuk, és így ismerik mindenhol.

Nehezen, de még valahogy elfértünk a szoba-konyhás lakásban. A konyhában mi aludtunk az urammal, édesanyám a gyerekekkel a szobában. Már villanyunk volt ekkor, de olyan nagyon nem dúskáltuk a pénzben, mert csak Béla kapott fizetést egyedül, jöllehet vezetői bért.

Vissza a munkába

Fejlődött a szövetkezeti hálózat, azon belül a keresztúri, a kiskaludi és a Szegiben lévő boltok is. Az ügyvezető igazgató és a vezetőségi tagok is ezekből a helységekből voltak megválasztva, mintegy 5-6 fő, és gyűléseken döntöttek a központtól kapott utasítások szerint arról, hogy melyik bolttal mi legyen. Nagy örömünkre ezt az általunk addig nehezen működtetett vegyesboltot bezárták, és létesítettek helyette egy úgynevezett kisáruházat, ahol volt rövidáru, méteráru, konfekcióáru, cipő, és volt egy műszaki sarok is az áruházon belül. Ez a kisáruház az Iskola köz sarkán helyezkedett el, ott, ahol most is egy műszaki áruház van, majdnem a községháza szomszédságában. Nagyon jól nézett ki ez a bolt.

A vegyesboltból csak a kocsmát hagyták meg a Bodroghoz vezető lejárónál. Bélának a szakmája szerinti végzettsége „*fűszerbolt, gyarmatáru*” kereskedő volt, így átirányították Kiskaludra egy fűszerboltba, és ő ezt csinálta szívesen, boldogan. Az egy gyengébb forgalmú bolt volt, és kaphatott segítséget hozzá. Marikát, a hűgát vette oda magához, akit a szövetkezet alkalmazott, bejelentették és fizetést is kapott, nem úgy, mint én, mert engem kutyába se vettek, csak dolgoznom kellett, de bejelentve sem voltam, fizetést sem kaptam. Ekkoriban viszont már nekem is jó volt ez így, mert én

otthon lehettem a gyerekekkel, Béla pedig egy megbízható embert tudhatott maga mellett.

Szerettük ezt a boltot, Bélus is nagyon szerette, és őt is a kisfaludi nép. Olyan forgalmat bonyolítottak le, hogy a szövetkezet ügyvezető igazgatója nagyon meg volt elégedve. Bélusnak az élete volt a bolt, fő célja az volt, hogy mindenféle élelmiszercikk, ami eltartható, legyen, mert ha hiányos az árukészlet, az emberek máshová pártolnak. Egy fűszerboltban mindennek kell lennie, amiért a vevő a boltba bemegy, ez volt a nagyon határozott véleménye. Ekkor már a jegyrendszernek vége volt. Még mikor az előző boltban voltunk, ott még volt, és mi is számoltunk el a jegyekkel, sőt még át is kellett vennünk nagy bödönökben a beszolgáltatásra ítélt zsírt. Aztán ez is szépen elmúlt, mintha titokban történt volna, egyszerűen leállt. Béluskám fellendítette a bodrogkisfaludi boltot, mi pedig négyen otthon voltunk édesanyámmal, rendeztük a gyerekeket, a háztartást és a kertet. Így telt el felettünk két év, s ekkorra már anyukám is megszokta, hogy gyerekek vannak körülöttünk.

Egy nap megjelent nálam az ügyvezető igazgató, hogy nem mennék-e el irodai adminisztrátornak, mert tudta, hogy a községházán dolgoztam. Anyukámmal megbeszéltem a dolgot, mert nem szívesen hagytam ott két gyerekkel. Ő azt mondta: *„Nézd, menj el fiam. Én elvagyok a gyerekekkel. Este, délután itthon vagy, megoldjuk, amit szükséges. Csipkedjük magunkat, és megoldjuk. Próbáld meg, menj el!”* Megtettem szívesen, mert Bélusnak volt munkatársa a húga személyében, én pedig elmentem a szövetkezeti irodára adminisztrátornak. Teltek az évek, már öten voltunk, és bizony szükség volt minden fillérre.

Eldöntöttük, hogy majd bővítjük a lakást az istálló irányába. Mancsi lovunkat akkor már odaadtuk Jóska bátyáméknak, mert édesanyámnak már terhére volt a gondozása. Így hát az istálló már jó régen lakatlan volt. Arra is gondoltunk, hogy akarunk majd egy harmadik gyermeket, de még nem most, hanem később. Gondolatunk szerint így lenne kerek a családuknk.

Közben Bélát 1955. augusztusában behívták három hónapra katonának. Nem is tudom miért. Ő tulajdonképpen nem is volt katona, tényleges katonai szolgálatát nem teljesítette, hiszen elvitték őket a Karéliei félsziget mellé, de nem katonai szolgálatra,

az csak a behívóján állt. Most viszont valódi katonai szolgálatra hívták a híradósokhoz Szegedre. Még az sem volt várható, hogy hazajön majd szabadságra. Én jártam dolgozni, édesanyám otthon volt a gyerekekkel, Béluskám pedig írta haza minden nap a búbanatos leveleket, vágyódott utánunk. „*Minden rendben – írta –, csak rettenetesen hiányoztok!*” Ahhoz, hogy hazajöhessen egyszer, furmányosan kitaláltuk, hogy az ügyvezetővel íratunk neki egy levelet, hogy a beszolgáltatott zsírral elszámolási kötelezettsége van, amit teljesítenie kell, s ezért engedjék haza. Természetesen ez már a régmúlté volt, nem volt ilyenre szükség, de beleivódott az emberekbe a kötelességtudat, és nem merték nem teljesíteni a kérést. Így megkapta az eltávozást, aminek nagy részében ugyan utazott, de volt itthon közöttünk egy szusszanásnyi időre, aminek nagyon örültünk mindnyájan. Leszerelték három hónap leteltével.

Közben a kisáruház Keresztúron valahogy nem működött jól, nem volt forgalmuk. Béla rájött arra, hogy az árukészletük szakszerűtlenül volt összeállítva, nem idényszerűen. Tavaszi vagy nyári árukészletet télen nem lehetett eladni, és fordítva sem. Ebben a boltban túlhalmozták a készleteket, nem ment az eladás, minden árucikk a nyakukon maradt. Feltették Bélának a kérdést, hogy nem vállalná-e velem együtt ennek az áruháznak a vezetését. Megmondom őszintén, butaságot csináltunk, nem gondoltuk át jól. Nagyon kapacitálták Bélust, hogy hátha sikerülne kimozdítania ezt a boltot a holtpontról, így nehezen, de elvállaltuk. Jött még hozzánk egy segéd munkaező.

Sajnos a kisleludi üzlet meg ez két egészen más dolog volt. Ott remekül futott a forgalom, kapta a jó pontokat, dicséreteket, érezte Béla, hogy nagyon jól csinálja a dolgát. De itt annyi volt a leraktározott, nem idényszerű áru, hogy egyszerűen ő sem tudta rendbe tenni. Felfuttatni a boltot, ehhez kellett volna vagy két év, csodát nem tudott csinálni, hiszen a bundát nem adhatta el a kánikulában. Tehát itt nagyok voltak a gondok, és sorra kapta a koppintásokat a fejére Béla, de ha neki koppintottak, az nekem is fájt meg mindnyájunknak, hiszen hárman voltunk. És bizony ebből a kátyúból nem tudtunk kijönni. Elégedetlenek voltak vele, nem volt nekünk sem aztán maradásunk, hiszen Bélának ott volt az előző bolt, ahol remekül végezte a dolgát, s ahová én is mehettem volna vele. No, de nem volt annyira egyszerű továbbadni ezt a boltot, mert aki át akarta venni, annak meg kellett felelnie a vezetőségnek is. Ezért aztán, jó egy évet szenvedtünk, mire ilyen ember került a bolt élére, s mi visszamehettünk a kisleludi boltba.

Nemcsak mi szerettünk volna oda visszatérni, hanem az kistaludiak is kérték őt vissza. A vezetőségben benne volt az a bácsi Kisfaludról, aki hangoztatta, hogy: *„Mi akarjuk a Bélusunkat vissza, mert itt azóta nincs rend, egérszagú az egész bolt, undorító! Jövünk Bélát kikérni, adják nekünk vissza, hogy Kisfaludon is visszatérjen minden a rendes kerékvágásba. A jó kis boltunkat akarjuk vissza”*. Mikor Bélát elvitték, egy hozzá nem értő ember kezébe került, akinek nem volt erőssége a tisztaság és a forgalmazás sem, így a forgalom a minimálisra csökkent. Így került Bélus vissza a bodrogkisfaludi fűszerboltba, és én mentem vele, mint a kiségitője.

Időközben próbálkoztunk azzal, hogy óvodába adjuk a gyerekeket. Egyszer elmentem, és meglestem az oviban őket, hogy mit is művelnek vajon. Babikám és Béluskám kézen fogva az óvoda udvarán sétálgattak, megálltak egy-egy játszó gyerek vagy csapat felett, nézték őket, majd továbbmentek egy másik helyre, nézték, és baktattak tovább. Ahogy én láttam a gyermekeimet, olyan nagyon nem vegyültek. Biztos megtörtént volna, ha hosszabb ideig vannak az óvodában, több napig, hétig, hónapig. De mikor otthon édesanyámnak elmondtam ezt a jelenetet, azt mondta: *„Ne vidd őket óvodába! Nem kell, itt olyan jól elvagyunk, ez olyan jó, legyenek csak itt velem!”* Kivettem hát őket az óvodából, és édesanyámmal voltak otthon. Nem volt velük különösebb baj, mert boldogan maradtak nagymamával itthon, és én tudtam, hogy nagyon jó kezekben vannak, mi meg nyugodtan dolgozhattunk. Anyukámnak egyre több egészségi problémája akadt, ahogy idősebb lett, pedig nem volt még túl öreg. Sokszor volt komoly epegörccse, valamint koszorúér, keringési és meszesedési problémái adódtak. Mindazonáltal a gyerekekre még tudott vigyázni, és ellátta az otthoni teendőket is.

Áruhiány és kisebb incidensek 1956-ban

Időközben 1956-ot írtunk. A szüret után tudomásunkra jutott, hogy '56 októberében a fővárosban elkezdődött egy lázadás; az emberek nem tűrték tovább az elnyomást, és akkor történtek mozgolódások. Mi itt annyit érzékeltünk falun ebből, hogy szüret után megkóstolták az emberek a murcijukat [*még erjedésben levő újbor*], és ebből fakadóan néhány bolondságot csináltak. A boltban annyiban volt érzékelhető, hogy nem kaptuk meg azokat az árucikkeket, amik feltétlenül fontosak voltak. Például kenyérből az

igényelt mennyiségnek csak egy részét, a lisztből, alapvető élelmiszerekből úgyszintén. Mit lehet tenni, amikor kellett volna kétszáz kenyér, de nem kaptuk meg, csak a harmadát? Az emberek – vérmérsékletük szerint – a raktárajtót is ránk verték azzal, hogy: *„Márpedig nyissa ki, mert látni szeretnénk, hogy igaz-e, hogy elfogyott-e a kenyér!”* Aztán jött egy másik okoskodó: *„Miért nem tűzi ki itt a boltvezető az épület tetejére a nemzeti színű zászlót? Tessék kivágni belőle a címert, és tessék kirakni a zászlót!”* Ilyen, és ehhez hasonló dolgok történtek, de komolyabb összetűzésre nem került sor, mert nemzetőrök voltak a faluban, amolyan rendőrfélék, ők vigyáztak a rendre. Bennünket is megkerestek és kérték, hogy szóljunk nekik, ha bármi probléma adódna. Még annyi történt, hogy amikor egyik késő este jöttünk haza a boltból, két-három kótyagos ember elállta az utunkat. Amikor felismertek bennünket, még elnézést is kértek, de azért kicsit félelmetes volt ez az akkori állapot. De mindez semmi nem volt a Budapesten történetekhez képest.

Egy ideig tartott még a hiány, majd aztán szépen konszolidálódott a helyzet, és minden visszatért a régi kerékvágásba. 1957 végén, amikor a felmérő leltározás következett, azt mondtam Béluskámnak: *„Én itt befejezem a munkámat. Nem tudom, te hogy csinálod tovább, hívj magadhoz segítséget, ez a javaslatom, de én itt befejeztem. Otthon van a két gyerekünk és az édesanyám, akin nap, mint nap látom, hogy rosszabbodik az egészségi állapota, és a két drága gyerekünk ellátása is veszélyeztetve van. A felmérő leltár után felmondok”*. Hozzáteszem, hogy Bélusnak ekkor már egy ideje a hallása vacakolt. Érzékeltem, hogy egyre gyakrabban visszakérdezett, egyre gyakrabban kétszer kérdezett meg mindent a vevőktől. Ez kezdett számára egyre kínosabb és kellemetlenebb lenni. Én nem gondoltam ebbe bele ennyire, de az én bejelentésemre ő is azt mondta, hogy felmond a leltár után, és nem hajlandó boltban dolgozni tovább. *„Ez egy olyan megalázó dolog – mondta. – Az emberre úgy néznek, mintha hülye lenne. Én ezt nem csinálom tovább, el kell, hogy menjek”*.

Úgy állt a helyzet, hogy mind a ketten hazajövünk. Igen ám, de akkor miből élünk? Nem a munkahelye hiányzott nekem, hanem a kettőnk munkabére. És még ehhez tegyem hozzá, hogy amikor '58 januárjában otthagytam a boltot, már tudtam, hogy a harmadik gyermekünk, akit beterveztünk, útban van. Ekkor már Babi hatéves volt, Béluskánk pedig hét és fél éves. Minden azt indokolta, hogy hazajöjjenek: nem akartam,

hogy anyám teljesen tönkremenjen, és a gyerekeknek is jobb lenne, ha én lennék velük. Nem is beszélve arról, hogy sokat kellett bicikliznem Kisfaludig, ami nem volt ajánlatos áldott állapotban, és nem akartam, hogy a gyereknek bármilyen baja legyen. Hazajöttem, és Béluskám is hazajött, átadva a boltot másnak.

Az 1958-as szörnyű esztendő

Rendkívül kemény esztendő volt az '58-as. Ha egy kirívó esztendőt kérdez tőlem valaki, vagy kíváncsi lenne rá, melyik volt nekem a legnehezebb, habozás nélkül az 1958-as évet mondanám. Egyetlen jó élményünk ez évben Zsuzsikánk születése volt.

A munka megvolt, a teendőink megvoltak, hiszen lehetett itthon annyit dolgozni, amennyi a bőrünk alá fért, de mi lesz a további kenyérkeresettel? Megélni nem tudunk, nekünk nincs tőkénk, kasszánk, nincs mihez nyúlni. Helyesebben éppen volt, de azt másra tettük félre, szerettünk volna bútort venni magunknak, mert édesanyám bútorai lassan megöregedtek. Erre a célra lassan ötezer forintot spóroltunk meg.

Béla próbált elhelyezkedni. Ehhez hallókészüléket vettünk, de az akkoriban legfeljebb ülőmunka esetén lett volna jó. Bizony-bizony pácban voltunk. Ekkor eszébe jutott, hogy már sokkal korábban megvett valakitől egy drótkötő készüléket, így kihirdettük ismerősi körben, hogy drótkötést vállalunk. Kemény munka, a csuklót, könyököt, vállat és a jobb kart igencsak igénybe veszi – aszerint, hogy milyen vastag volt a drót –, sokat küszködött Bélus, hogy csinálja, de meg kell dicsérem, mert szenzációs volt a kitartása. Egy ideig segítenem kellett neki, aztán feltalált egy egyszerűbb módszert, és már egyedül is győzte. De ez beletelt néhány hónapba. Később gépesítette is, és a kézi erő már csak ritkán kellett. Egy ideig tényleg csináltuk, s a faluban is elterjedt a híre, volt feladata vele Bélának. Viszont Béluskámnak még mindig nem volt munkahelye. Arra gondolt, hogy vegyünk egy lovat, hogy a bányából tudja kihordani a földes aprólékot, amit már nem lehetett építkezésre használni, és felesleges lomnak számított, mert nem értek tőle a további bányászattal. Valaki szolt neki, hogy ilyen munkára számíthat. Nekem már mindegy volt, csak ne kelljen elmozdulnom a családom mellől. Megvették a lovat a bátyám segítségével az egyik vásárban itt a környéken. Annak a lónak kellett ennivaló, széna és abrak, kellettnek szerszámok; a kétkerekű talicskára nem emlékszem, hogy vettük vagy volt nekünk. Megvolt a ló,

minden kellék hozzá, és itt volt a nyakunkon a tél. Sajnos nem és nem hívták, és hiába érdeklődött, még mindig nem kellett mennie. Miután a két hold föld itt volt a kertünk végében és hasznosítani szeretnénk volna a lovat, hogy ne csak álljon a jászolnál, etessük meg itassuk, gondolta Béla, hogy a trágyát kihordja vele a földre. Megrakta a talicskát, mentek a fagyos földön a lóval, egyik forduló, másik forduló. Egyszer csak a ló megugrott, leesett a földre, majd pedig az egész talicskát magára rántotta. Belső sérülést kapott, és nagyon nagy kínjai voltak. Nem maradt más, a szomszéd fejbe csapta egy eszközzel, hogy múljon ki, mert még hallani is borzalmas volt a vergődését, vérzett a szívünk érte. Elpusztult tehát a lovunk, aki eddig még munkájával egy fillért sem hozott a házhoz. Se pénz, se posztó, ahogy mondják. Béla jelentkezett végül a Diósgyőri Gépgyárba, átmeneti időre felvették segédmunkásnak három műszakban. Hazajárt Tarcalon keresztül.

Akkoriban már nagyon vágytam arra, hogy visszakaphassam az úrvacsorázás jogát és lehetőségét a reformátusoknál. Amikor ez családon belül szóba jött, a bátyám már presbiter volt, így őt kértem, kérdezze már meg a tiszteletest, hogy az úrvacsorát visszakaphatom-e. Dr. Bazsó Béla²⁰ volt a lelkészünk ekkoriban, és még nem volt meg Zsuzsa lányunk, mikor ez felvetődött. Tamás bátyám természetesen eleget tett a kérésemnek, és hozta a választ, miszerint csak abban az esetben, ha a következőkben születendő gyermekünket reformátusnak kereszteljük, és ha erre nézve aláírunk egy elkötelező papírt. Miután mi őszintén vágytunk egy harmadik gyerekre, a válasza nagyon mellbevágott, mert én úgy gondolom, hogy a gyermekeimet nem fogom más és más vallásúnak kereszteltetni, mert nem látom értelmét, hogy valamiféle viszály magvát elvessem a családon belül. Már volt két katolikus vallásúnak keresztelt gyerekünk, nem akartam a harmadikat reformátusnak kereszteltetni, akkor sem, ha semmiért nem hagynám a vallásomat. A gyerekek legyenek jó egyetértésben, és ilyesmin sem adjunk nekik okot az esetleges vitákra. Lehet, hogy butaság volt ez a részemről, de így gondoltam. Meg is mondtam a testvéremnek, hogy ilyet nem csinálunk. Így aztán nem vehettem úrvacsorát a református gyülekezetben, amit mindig is a magaménak gondoltam. Rendkívül rosszul esett ez nekem, megmondom őszintén, hiszen én örültem volna a legjobban, ha mindhárom gyermekem református. Becsületes, drága, istenfélő emberek lettek valamennyien így is, hogy a férjem után katolikus vallásúak lettek.

Rendkívül keserves időszak volt ez a családuk számára, és közeledett a harmadik gyermekünk születésének az ideje. Ekkoriban már nem szerették az otthon szülést, be kellett volna mennem a szerencsi szülőotthonba. Ez alól csak akkor volt kivétel, ha véletlenül hamarabb következett be a szülés, mert hála Istennek, még mindig lehetett orvost kapni hozzá. Én bevallom, eldöntöttem, hogy szülőotthon ide vagy oda, én nem megyek be, anyámat és a gyerekeimet nem hagyom itt magukra. Volt itt egy olyan orvos, akiről tudtam, hogy szülészeti a szakterülete, de általános orvosként tartózkodott Bodrogkeresztúrbán. Már arra készült abban az időben, hogy elmegy Szerencsre, de engem még elvállalt arra az esetre, ha úgy alakul a helyzet, hogy nem tudok bejutni a szülőotthonba, mert hamarabb elkezdődik a szülés. Persze azt nem tudhatta, hogy én már eldöntöttem magamban ezt a dolgot, és csak akkor fogok szólni, amikor már nem tud beküldeni a szülőotthonba. Június 25-én este fél hét körül lehetett az idő, amikor hívattam az orvost. Szerinte sem kellett, hogy beküldjön, olyan rendellenességet nem látott a babánál, viszont amint meglátta a forradásos hasamat, a háborús sebesülésem hegeivel, azt mondta: „*Istenem, ha én ezt tudom, semennyiért nem vállalom el!*” Félt, hogy hajlamos lehetek trombózisra. De hála Istennek, szerencsésen megszülettem a harmadik gyermekemet, egészségesen, épkezláb a világra jött a mi Zsuzsánk.

Meghalt az édesanyám

Időközben édesanyám egészségi állapota egyre rosszabb lett. Epehólyag gyulladását nem műtötték meg, és szinte nap, mint nap szaporodtak a fájdalmai. Ilyenkor orvosi segítségre, injekcióra volt szüksége. A hirtelen fájdalma ettől elmúlt, de a betegsége megmaradt. Belegondoltam, milyen sok mindenen ment szegény keresztül, mennyi mindent kellett átélnie. Elveszítette mind a két férjét, és majdnem elveszítette a gyerekeit. Érelmeszesedés alakult ki az agyi ereknél. 65 éves korára már olyan rossz állapotba került, hogy volt, amikor már engem sem ismert meg, sok mindenről nem volt tudomása. Ez a betegség valami szörnyű, olyan, mintha eszementté válna az ember. Nekünk is nagyon kellett rá vigyázni, mert féltünk, nehogy magában vagy a gyerekekben kárt tegyen. Éjjelente ezért egy kis halvány fényt hagytunk a házban a könnyebb és gyorsabb tájékozódás érdekében.

Zsuzsikánk születése idején már édesanyámnak csak rövid időszakokra volt tiszta a tudata. Voltak még jó órái, de nagyon rossz volt látni, hogy mivé válik az én drága

édesanyám. Arra viszont egyáltalán nem gondoltam, hogy valami visszafordíthatatlan történik vele. Két-három nappal a halála előtt elkapta egy epegörcs roham, és orvost nem kaptunk, mert itt körzeti orvos van, hatalmas körzettel Szegitől idáig. Az akkori orvos motorral járta a vidéket, szinte állandóan úton volt. Először a rendelőjében kerestük, de mondták, hogy betegnél van. Másnap estéig nem jutott el hozzánk, így annak jártunk utána, kinél volt, és kihez készül menni az orvos. Szerencsénk volt, mert a közelbe készült valakihez. Elmentem ehhez a családhoz, és kértem, ha oda megérkezik a doktor, küldjék tovább hozzánk, mert édesanyám szinte kibírhatatlanul szenved már napok óta. Így jött el másnap estére. Én elé mentem, és mondtam, hogy szeretnék vele egy keveset arról a dologról is beszélni, hogy nem tud-e az anyámon segíteni, az agy érlelmeszesedését valamilyen gyógyszerrel megállítani, visszafordítani. Ő félreérthetett engem, mert azt ajánlotta, hogy beküldi Újhelbe, ahol az elmebetegek elfekvője volt, oda akarta betenni. Tiltakoztam, hogy szó sem lehet róla, én gyógyszerre gondoltam, és majd én vigyázok rá, hogy beszédje. De azt mondta, hogy nincs gyógyszere ennek az állapotnak, ebből visszaút nincs. Bementünk hozzá, megkapta az injekciót az orvostól. Az utolsó szó, amit váltottam a drága anyámmal, az volt, hogy megkérdeztem tőle, fáj-e még most is, hogy érzi magát. Annyit mondott: *„Most már egy kicsit jobb.”*

Mint máskor – hiszen nem első alkalom volt ez a helyzet –, most is elaludt. Mélységesen elaludt, kipirult az arca, mintha lázas lenne. Örültem neki, hogy pihenni tud, és arra gondoltam, hogy másnap reggelre már biztos újból az én mosolygósabb drága anyámat fogom látni. Én azt hittem, amikor olyan horkolás-szerű hangot hallottam, hogy nagyon mélyen alszik, pedig valószínűleg akkor már valahol az élet és halál mezsgyéjén járt. Reggel, amikor ébredni szokott, még mindig ilyen fura hangokat kiadva aludt, de ez a hang ekkor már nem tetszett nekem. A két nagyobb gyerekemre bízta a kicsit, és biciklivel szélesebesen mentem az orvosi rendelőhöz azzal, hogy *„Doktor úr, kérem, hogy nagyon gyorsan jöjjön, mert valami nagy baj történt az édesanyámmal!”* Mondta jön, amint tud. Gyorsan hazabicikliztem, be sem toltam a biciklit, a kapunál leraktam, hogy azzal se töltssem az időt, s rohantam be hozzá. Mire az ágyához értem, az én édesanyámnak nem volt hangja, nem vett már levegőt. Csend volt. Már elment közülünk.

Az én drága gyerekeim csak néztek egymásra. Mindenki nagyon-nagyon szomorú volt. Mondanom sem kell, hogy ez egy borzasztó helyzet. Még csak álmomban sem gondoltam rá, hogy itt lesz a vége, az ember mindig csak arra gondol, hogy majd valahogyan lesz, és reggel egész másképp fogunk találkozni. De ezen a reggelen nem így történt. Meghalt az édesanyám. Október 22-ére virradtunk, aznap volt a születésnapom... Valami borzalom volt az a nap. Meséltem, hogy mi mennyire összenőttünk az anyámmal. Én azt hittem, hogy ő soha nem megy el, ő mindig megmarad nekünk, el nem tudtam képzelni, hogy őnélküle létezze tovább a világ.

Az utolsó időkben nagyon szíven ütött, hogy azt tapasztaltam az emberek részéről, amikor édesanyám az agyi érzékölete miatt nem megfelelően beszélt – kicsit félrebeszélte, vagy olyat mondott, amit nem úgy kellett volna –, megmosolyogtak, vagy visszamondták nekem azonnal, hogy hallod, az édesanyád ezt meg ezt mondta, így mondta... Ezekről a szavaktól nagyobb tördőfést aligha kaphattam volna. Ilyenkor azt válaszoltam, hogy az már nem az én édesanyám volt, ő tudatosan nem mondott volna ilyet. Nála már kikapcsolt a gondolat, nem ő volt, aki mondta, csak a szája a drágának. Világéletében egy tetőtől talpig tisztességes, becsületes, jó szívű, jó lelkű ember volt, istenfélő, nagy hittel megáldott. Nem is csoda, hiszen másképp nem is bírta volna eddig sem. És ez nyugtatott meg, ebbe kapaszkodtam bele, amikor magamat meg kellett, hogy nyugtassam, hogy ezt többet nem látom, nem hallom, hogy mit mondanak az édesanyámra, hogy mit mondott és hogy mondta, hova ment és mit csinált. Szerintem annak kellett volna szégyellnie magát, aki szóvá tette, együttérzés nélkül. Ez a gondolat volt, amibe belekapaszkodtam, és azt mondtam: *„Igen Istenem, jó vagy! A továbbiakban nem hallják az édesanyámtól, hogy nem helyesen vagy nem jól szól, és nem bántják érte”*. És ebbe kapaszkodtam bele, ebből merítettem erőt.

Miután már fűteni kellett a kisbaba miatt, másnap már az én édesanyám búcsúztatása miatt álltak az emberek az udvaron.

További megpróbáltatások

És az '58-as év megpróbáltatásai még nem értek véget. A két első nagyobb iskolába ment. Nagyon szerencsés voltam olyan szempontból, hogy különösebben nem kellett állandóan ellenőrizni őket, hogy készen van-e a házi feladat, megtanulták-e a leckét,

bepakolták-e a dolgaikat, mert a gyerekeim nagyon önállóak voltak. Sőt, Béla fiacskám már Zsuzsa születésekor „a nagy bevásárlóvá” lépett elő, aki vitte a szatyrot, bár néha egy kicsit a földön húzta. Még arra is hajlandó volt az én drága kisfiam Babi lányommal együtt, hogy rendet rakjon. Édesek, aranyosak, önállóak voltak. Persze kellett biztatás hozzá, de esküszöm, Béla fiam olyan felmosást csinált a kikövezett konyhánkban, mint egy asszony. Letörölte a szekrény polcait is, ha megkértem. Én nagyon nehezen regenerálódtam Zsuzsa szülése után, nagy nehezen megfőztem, elláttam a gyerekeket, de sok mindenben rászorultam a segítségükre. Tehát ebben szerencsés volt a családuknak, hogy jól tanultak a gyerekek, és mindnyájunk büszkeségei ők voltak. Valamennyi gyerekünk igazán nagyon szorgalmas, rendes, becsületes gyerekből ugyanilyen felnőtté vált a későbbiekben. Most tudom már, milyen nagyon becsülendő dolog ez.

A pénztelenségünk ellenére volt nekünk két malackánk. Úgy döntöttünk a sorsukról, hogy majd az őszi vásárban eladjuk az egyiket, mert egy kis pénz nem ártana Béluskám kis keresetéhez. Milyen jó lesz majd, ha ezt megtehetjük. A másikat pedig meghizlaljuk, és majd levágjuk, hús meg minden egyéb lesz majd belőle. A sertéseket ekkoriban oltották orbánc ellen itt a faluban, és beoltották a mi két malacunkat is. Az oltás eredménye az lett, hogy mindkét malacunk elpusztult – valószínűleg bennük lehetett már a betegség –, így semmilyen hasznunk, csak kárunk keletkezett velük. Valóban nagyon kemény esztendő volt ez számunkra.

Jött az ősz, szép lassan, csendesen, teltek a hónapok. Közben csináltuk a dolgunkat, mert a földet bevetettük, dolgoztuk, azért nem volt olyan kilátástalan a helyzet, mert babot, krumplit, zöldséget, s ami a konyhára, háztartásba szükségeltetik, megtermeltük. A gyümölcsből eltettünk télire. Az almát felapróztuk, susinkát, azaz aszalványt csináltunk belőle. Csináltunk egyéb aszalványokat is, mert még akkor a jégsekreány ismeretlen volt. A többit pedig befőztük, így segítettünk magunkon. Közeledett a karácsony. Egy kis szomorúsággal töltött el, hogy bár olyan nagy ajándékozás úgysem volt nálunk, szokásban, de ez a karácsony még az eddigiekhez képest is szerényebb lesz. Nálunk, ha valamelyik gyerekünk, családtagunk kapott karácsonyra egy könyvet, az már egy nagyon szép ajándéknak számított. A gyerekeink részére mi az olcsó könyvtárból biztosítottuk a könyveket életkoruknak megfelelően, mert szerettek olvasni ők is, akárcsak én magam. Csodálatos volt az,

hogy volt egy karácsonyfánk, ami megtelt magunk készítette díszekkel. De azért természetesen a szívem szerint olykor-olykor én magam is egy kicsit sóvárogtam, sajnáltam a gyerekeket, hogy azért de jó lenne, ha egy kicsivel jobban, másképp telne. És a jó Isten megsegített.

Ida nővérem, aki elkerült Pestre, valamilyen módon tudott a helyzetünkről, hogy gondjaink vannak, bár nem panaszkodtam. Kitalálta maga is, hiszen megszületett Zsuzsa, meghalt édesanyám, akinek az eltemettetése is gond volt. Tehát nem voltunk úgy elvadulva egymástól, olykor-olykor ők is leutaztak a családjával, férjével hozzánk. Tudta, hogy ez az év egy kemény esztendő volt nekünk, féltett engem is, látta a kínlódásomat. Karácsony előtt egy csodálatosan szép csomagot kaptunk tőle, amiben sok-sok finomság volt, karácsonyfára való és a gyerekeknek kedveskedő édességek, amik most tőlünk nem tellettek volna. Mindezt a fiunk, Béla nevére adta fel, nem az enyémre, valamint postára adott egy összeget, ami nagyon sokat számított. Az én testvérem! A jó Isten sugallta neki, akinek akkor jobban volt, osztott a többől, az övéből és szép karácsonyt szerzett nekünk is. És a férje, aki szintén egy aranyos, kedves ember volt, mindenben mellette állt és támogatta ezt a döntését.

Kérdezem, hogy ezt kinek köszönhetem? Azon kívül, hogy neki. Valahol neki is súgta Valaki. Én mindig beleveszem, hogy a jó Isten. Ezek csodák szerintem! Ezek csodák, és olyan aranyos, kedves, szívmengető dolgok. Szerettük egymást, míg egy bokorban voltunk, ismerte ő is a szükségét, benne nevelkedett. Apa nélkül maradva, bizony nagyon nehezen és döcögősen mennek a dolgok. De az akarat, az, hogy az ember azt mondja, hogy ezt nagyon akarom, ez nagyon kell, ez élteti az embert. És nem szabad elkeseredni! Édesanyám nagy hite, amit én láttam tőle, az volt a csoda előttem! Ha az én anyám nem roppant össze olyan óriási terhek alatt, akkor én is megállhatok a lábamon úgy, ahogy kell. Akkor rajtam is, érezhetően segít a jó Isten. És így is lett. Szép karácsonyunk volt, köszönhetően testvéremen keresztül a jó Istennek, és az idő ment tovább. Elmúlt ez a kemény '58-as esztendő végre.

Elmúlt az '59-es esztendő is ilyen keményen. Béluskám még mindig egyedül dolgozott. Otthon voltam Zsuzsával, és mindent megtettünk azért, hogy ne fázzunk, ne éhezzünk. Szerényen, szolidan éltünk, és meg lehetett így is lenni, hiszen tőlünk sokkal-sokkal szerényebben is éltek emberek A körülményeinkhez képest megvoltunk, az igényeink,

hála Istennek, nem voltak teljesíthetetlenek, és így nem elégedetlenkedtünk. A gyerekek szépen növekedtek, hozták az örömet, a munkát. Mindenben benne voltak az ő életkoruknak megfelelően segítő szándékkal. Már az jó volt, hogy különösebben egyikükkel sem kellett foglalkozni, mert jól tanultak. Ellátták az ő maguk munkáját, még itt-ott be is segítettek, elmosogattak, gyomláltak.

Révbe ér a család

Amikor Zsuzsikánk másfél éves lett, és sajnos a gyerekek kikoptak ruhákból, lábbelikből, elkezdtem gondolkodni rajta, hogyan legyen tovább. Az ötletet az adta, hogy az egyház részéről jött adományokat szedni Tóth Jolán, akivel már évek óta jól ismertük egymást. Az apja harangozó volt a reformátusoknál, ő pedig takarítgatott, amolyan besegítő volt. Itt laktak valamikor a közelünkben, így ismertem a családját is. Tehát amikor jött hozzánk karácsonykor adományt gyűjteni, eldöntöttem, hogy megkérdezem, vigyázna-e Zsuzsikára, ha én netán munkába állnék. Hiába, nem láttam más megoldást, mert egyetlen keresőre sokan voltunk. Ezt az ötletemet még Bélával sem beszéltem meg, de muszáj volt valamihez kezdeni, mert amikor a gyerekek harisnyáit, zoknijait stoppoltam, és már a stoppolás helyén is stoppolni kellett újra, megelégettem a helyzetet, mert szégyelltem volna a gyerekeimet rendezetlenül iskolába engedni.

Tudtam, hogy Jolán napja nincs annyira lekötve, tehát feltettem neki a kérdést, hogy vállalná-e a gyerekeimet, amíg én a munkából haza nem jövök, délután négy vagy öt óráig. Kapna ebédet, és természetesen fizetnék neki megállapodásunk szerint egy összeget. Olyan nagyon sokat nem, mert mást nem kívántam tőle, csupán a jelenlétét. Még annyit kértem, hogy ha Zsuzsikámnak szüksége lenne pelenkacserére, tegye meg, de legfőbb dolga csak a felvigyázás. Elvállalta a munkát, így én már az uramat azzal leptem meg, hogy megpróbálok munkát kapni a kerámia üzemben.

Látképfestőként a keresztúri kerámiaüzemben

Kölcsönösen ismertük egymást Ulrich Jóskával, ebben bízva átgondoltam a dolgokat, megpróbáltam a lehetetlent, és jelentkeztem munkásnak. Béla nem örült neki, hogy dolgozni megyek, tudtam én is, hogy kemény dolog lesz ennek a kivitelezése, de azt

mondtam, hogy lehetetlen nincs, csinálnunk kell, mert bajban vagyunk. És a jó Isten megsegített, felvettek kerámiafestőnek, azon belül is látképfestőnek.

1960. január 4. napján álltam munkába nagy elszántsággal. A nagyobb gyerekeim édesek voltak, nem ágáltak ellene, hogy el kell mennem, tudták, hogy nem olyan jó dolog hogy anya távol lesz, de megbeszéltem velük a dolgot. Hajnalban keltem, megfőztem az ebédet, egy levest és egy második fogást, és ezt elraktam a hűtőszekrénybe. A munkahelyem nem messze volt, úgy ötpercnyi járásra, haza tudtam szaladni, melegítettem az ételt a gyerekeknek. Az egyik gyerek délelőtt, a másik délután, felváltva jártak iskolába. Gyorsan megterítettünk, megebédeltünk, és ment ki ki az újtjára, én meg trappoltam vissza a munkahelyre. Mindezt engedéllyel tettem, s ha picit tovább tartott az ebédeltetés otthon, azt ledolgoztam délután.

A kerámia festőüzemébe – itt dísz tárgyakat készítettek – hathónapos betanulási idővel vettek fel dolgozni. Abban a hat hónapban, míg tartott a betanulási időszak 800 forintos fizetést kaptam. Én látképfestőnek lettem felvéve, mert akkoriban erre volt nagy kereslet. Például Eger, Debrecen, Sopron jellegzetes épületének a kiszínezése volt a festő feladata.

Az első komolyabb beruházásunk erre az időszakra esett. Kölcsönből és kéthavi fizetésem maradékából vettünk egy mosógépet; ez megfizethetetlen egy többgyermekes családban. Eztán már csak a centrifuga hiányzott, leginkább télen, hogy ne csöpögjön a víz a ruhákból. A víz nem volt bevezetve hozzánk, a kerek kútból vödörrel kellett felhúzni a vizet, azt beleöntöttük a nagy mosófazékba, föltettem a sparhelt tetejére, és ott melegedett. Nekem ekkor már volt gázrezsóm, meg egy kétlapos villanymelegítőm. A villany már korábban bevezetésre került, ami nagy dolog volt a petróleumlámpa után. A sparheltünk tűzhely és kályha volt egyszerre; a tetején készült a krumplici lángos meg minden egyéb. Ezek csuda jó dolgok voltak, és a sütője is remekül üzemelt, finom sült krumplit, buktát, tököt lehetett benne készíteni. Nem is beszélve arról, hogy volt az udvaron kenyérsütő kemencénk.

Az, hogy mindeközben a lelkemben mi dúlt, az már az én dolgom volt. Hiszen aggódtam is közben a gyerekekért, és sok idő telt el, míg megszoktam ezt az állapotot. Sajnos ez a helyzet a gyerekeknek sem volt valami csodálatos, na, de esténként, amit

tudtunk, bepótoltuk. A lényeg, hogy kellett, hogy legyen még egy biztos kereset. Nem tudom, biztos, hogy nagyon sokat számított, hogy napközben nem voltam itthon, különösen a kicsinek, mert azért kevés volt az az esti pár óra, amíg a nagyobbakkal megbeszéltük a dolgainkat vacsorafőzés, vagy egyéb házimunka közben. A konyhában hemzsegtünk, ki-ki a maga dolgát csinálta, és beszélgettünk. Tulajdonképpen flottul kellett menni minden dolognak a fürdetéstől kezdve az ágyba kerülésig ahhoz, hogy másnap mindenki kipihenten ébredjen. Nem azt mondom, hogy a gyerekek nem unták, hogy Zsuzsával többet kellett foglalkozniuk, mikor én nem voltam otthon, láttam, hogy legszívesebben magára hagyták volna, és hol az egyik iramodott el tőle, hol a másik. De nincs ezen csodálkoznivaló, ők is gyerekek, és ők is boldogan mentek a többi gyerekekkel játszani az utcára. Hiszen itt az utca akkoriban tele volt gyerekekkel, zajongtak és játszottak önfeledten.

Azért, hogy én ilyen büszkén beszélek arról, hogy a gyerekeim önállóak voltak, a lelkem fájt mindig, hogy így tettem. De jó lett volna, ha egy kicsit másképp alakul a helyzetünk, ha többet lehettünk volna együtt! De ezt a helyzetet úgy oldottuk meg, ahogy tőlünk telt. Kevés otthoni időnkben igyekeztünk sokat beszélgetni egymással. Szerencsére közlékenyek voltak a gyerekek, és amelyik kevésbé volt közlékeny, azt az ember igyekezett olyan módon beszéltetni, hogy észre se vegye, hogy elmondja nekem a vele történeteket. Nem nagyon volt nálunk tabutéma, legfeljebb csak az, ami valóban felnőtt dolog volt, és nem gyermeknek való, de egyébként mindenről, a bajokról, a jóról, amik történtek a családban, mindenről tudtak a gyerekek. Pontosan tudták, hogy a fizetésből most mennyi maradt, mi mire van eltéve, hol a pénz, ha úgy alakul, hogy nem vagyunk itthon, és kell az iskolába. Az volt a szabály, hogy a gyerekek is el lehet venni, és majd utána meg lehet mondani, mi lett a pénz sorsa. Nagy összeg sosem maradt mire a főbb dolgokat elrendeztük, a bevásárlásra félretettük, de a gyerekek mindenről tudtak.

A gyermekeink nem voltak követelőzőek, mindennek tudtak örülni. Az az igazság, hogy nem voltunk mi egy szomorú család. Amire jutott, jutott, tudomásul vette mindenki a körülményeket, és mi boldogan, nagyon jól megvoltunk. Az igényeinket mindig addig terjesztettük csak ki, amennyire lehetőségünk volt, és nagyszerűen éreztük magunkat ilyen keretek között is, talán ezért is lehettünk boldog emberek. Ma sem tennék másként, ez így volt jó. Nem mintha igényünk nem lett volna rá, de tudomásul kellett

mindenkinek venni, hogy eddig tudunk jutni most, és nem tovább. Ha elérhetetlen álmokat kergettünk volna, akkor mindig búsultunk volna

Az Ulrich család üzemében

Az Ulrich család valamikor Dunántúlról került erre a vidékre. Az öreg Ulrich bácsi már a Dunántúlon is ezzel foglalkozott, kerámiát gyártott. De amikor Keresztúrba költöztek, kiderült, hogy itt a mi vidékünkön nem lehet kaolint meg egyéb olyan alapanyagot találni, ami szükségeltetik a kerámia elkészítéséhez, ezért a Dunántúlról, különböző helyekről kellett beszerezniük az adalékokat hozzá. Csak néhány embert foglalkoztattak, de annak idején már Eszter nővérem is járt hozzájuk dolgozni. Nyersárutól kezdve ők csináltak mindent, ők gyúrták a masszát, az anyagot hozzá, ők öntötték formába a különböző darabokat, vagy korongon korongozták egy-két beosztással, akiket betanítottak. Lábasokat, tálakat készítettek. Készítettek olyan edényt, amiben töltött káposztát lehetett főzni, belül fehér mázas volt kívül pedig vörös. Nekünk is volt itthon ilyen tálunk. Ezeket a kemencében lehetett használni.

Az államosítás idején ők önként felajánlották az üzemet az állam részére, és ezt nagyon jól is tették, mert így – mint szakember – a fia, Ulrich József lett a Kerámia kinevezett vezetője. 1960-ban már sok száz fajta terméket gyártottak, és mindnek megvolt a normája, az ideje, mennyi idő alatt kell készen lenni vele. Ha valaki nem jól csinálta, akkor le kellett neki mosni, törölnie azt a terméket, és újból csinálnia mindaddig, amíg olyan nem lett, mint az első elfogadott darab. A megrendelő, az üveg- és porcelánkereskedő cég azt kérte, és azt a szép terméket várta, ennek kellett megfelelni. Az üzemben dolgoztak a fehéráru gyártók, a festők, voltak, akik csinálták a masszát, csinálták a fonott terméket. Ezek közel azonos létszámban voltak, rajtuk kívül dolgoztak még műszakiak, irodisták és a vezetők. Így együtt voltunk 67-en, mikor beléptem az üzembe dolgozni.

Az én esetemben a látképfestés volt a feladat, így annak a városnak, helységnek a mintáját kellett kiszíneznem pontosan, amit már előzetesen erre a fehér zománcos termékre rányomtattak egy megfelelő művelettel. Remekül ment ez nekem, leginkább az volt a gondom, hogy a hathónapos tanulási idő számomra hosszú volt. Az alapfizetés nem volt sok ebben az első félévben. Félreértés ne essék, hat hónap nem

hosszú a madaras festőnek, nem hosszú a figurás festőnek, mert bizony ahhoz, hogy szép legyen, nagyon meg kell tanulni. De nagyon könnyen ment nekem, mert volt rajzkészségem, meg festegetni is szerettem. Mondta is nekem az egyik fiatalember, hogy kérjem magam darabbérre. Azonban az volt a gond, és azért vártam ki a hat hónapot, mert fogyott a készlet, amit festeni kellett, és a másik ilyen festő a műhelyben Ulrich Jóska édesanyja, Katica néni volt, aki gyönyörűen festett. Hiába volt a keze görcsös, ízületes, csodákat festett, csendéleteket is. Annyi megrendelés nem volt, hogy mindkettőnkét ellásson látképes kerámiával, így amikor ez fogytán volt, Katica néni kapta a terméket. Ez természetes is volt, egy szavam nem lehetett.

A kész darabot az erre illetékes – aki természetesen nagyon szépen tudott festeni –, megnézte minden felől, és ha jó volt, átvette, mehetett a bérszámfejtőnek. Ez volt a darabbéres munka lényege. A 800 forint dupláját lehetett megkeresni, ha valaki szépen tudott festeni, jól dolgozott. Egy jó festő keresete meghaladta a hivatalban dolgozó keresetét, de megérdemelte; ha ezt becsületesen csinálta, meg is dolgozott vele.

Amikor már nekem látképes darab nem jutott, kaptam a figurális termékeket, az emberi figurákat. Igen ám, de ebben az is előfordult, hogy ezek az apróbb darabok voltak, amihez szintén kell gyakorlat és tudás. Kaptunk mi egy kis instrukciót; nem iskolában, hanem egy-egy összejövétel alkalmával igyekeztek bennünket tanítani, és a termék elkészítésének minden fázisával megismertetni. Itt tanultuk meg azt is, hogy melyik festékre melyiket lehet felvinni, mert volt olyan, hogy egyik anyag megette, eltüntette a másikat, azonban ez nagyon nehéz feladat volt. Emlékszem, hogy egy idő múlva, már nagy figurális darabok jutottak nekem, amihez nem volt még elég gyakorlatom. Volt, hogy napokon keresztül csak ilyen nagy figurát adtak, amiből még sosem csináltam egyet sem, és kínkeserves módon próbáltam szépre festeni, de nem ment, letöröltem. Volt olyan, hogy két-három napon át ugyanaz a figura volt az asztalomon. Mese nem volt, letöröltem mindaddig, amíg elfogadható nem volt. Sajnos ezeken a napokon én nem kerestem egy fillért sem. Egy ilyen alkalom után, mikor legközelebb mentem a raktárba, és újból csak ez a figura ált rendelkezésemre, kifakadtam: *„A csuda vigye el, valahová úgy elmennék fix összegért, akár 1200 Ft-ért is dolgozni, csak be lenne biztosítva az a kereset!”* Ezt ott a raktáros fél füllel hallotta, tudomásul vette, és szólt a megfelelő helyen értem.

Adminisztrátorból főkönyvelő: szinte szárnyakat kaptam

Történt, hogy az irodából valaki elment, nem volt elég emberük, így felkértek, hogy menjek fel és dolgozzak ott. Nagyon örültem neki, mert nem esett nehezemre az irodai munka, csak addig volt probléma, amíg az ember át nem tekintette, egyáltalán mi a munka menete az irodán belül, és mi lesz a saját feladata. Nekem egy általános adminisztrátori munkakört ajánlottak fel először. Egy jól megtömött munkaasztal várt; az én dolgom volt a beérkező, a kimenő levelek iktatása, irattározása, mindenféle telefonhívás hozzám érkezett be. Átutalások, banki ügyintézés nagyon kis mértékben volt, mert nem voltunk kifizetőhely, de el kellett sajátítanom ezt is. Ehhez jött még egy csapat anyagnyilvántartás. Ez együtt egy kicsit sok volt nekem, és bizony egy idő után szoltam a főkönyvelő kollégának, hogy a munkám bőven túlmegy a nyolcórás kereten. Erre azt válaszolta, hogy végre, hogy szólok, mert ő is tudta, hogy sok, csak várta, hogy szólni fogok-e, és mikor.

Kis idő múlva bérszámfejtő lettem, a helyemre pedig hoztak egy általános adminisztrátort. Majd onnan tovább tettek a könyvelésbe. Mivel a főkönyvelőnek leíró könyvelőre volt szüksége, ott maradtam. Ez idő alatt, míg én a könyvelést csináltam, indult egy képesített könyvelői tanfolyam Miskolcon. Természetesen ahhoz, hogy ezt csináljam, be kellett utazni hetenként kétszer Miskolcra, előadást hallgatni. Ez egy évig tartott, és akkor következett a vizsga. Képesített könyvelői végzettséget adott, meg pénzügyi alapdolgozat, tervezést, statisztikát középiskolai szinten, mint egy technikum. Nagyszerűen vizsgáztam, nem hoztam szégyent sem magamra, sem a munkahelyemre. Sajnos ez is áldozattal járt, és a családomnak tudomásul kellett vennie, hogy a kis estéinkből is el kellett vennem olykor-olykor, amíg utol nem értem magamat a munkában. A közvetlen főnököm a főkönyvelő volt, aki egy idő múlva bejelentette, hogy elmegy a cégtől. Én ekkor már csináltam ezt a munkakört vagy két éve. Ő nem volt megelégedve a fizetésével, de nem voltak hajlandóak megadni neki, amit kért, erre azt mondta, hogy elmegy. A kérdés ott volt, hogy most mi lesz, jön-e ide egy új főnök.

Ekkor jött a felkérés, próbáljam meg, vegyem át ezt a főkönyvelői munkakört. A könyvelést tisztán, világosan átláttam a bankos dolgokkal bezárólag, de azért tartottam

tőle. Mondták nekem, amennyiben kapnak is ide új főkönyvelőt, az lesz, hogy ő kapja a fizetést, én meg gürcölhetek helyette. A hozzánk kijáró ellenőrök is agitáltak, azt mondták, hogy oroszlánrészem van abban, hogy a könyvelés hogy alakult eddig, és nyugodtan „kithetem a kirakatba” az ellenőrzésről felvett jegyzőkönyvet. A végén úgy adtam be a derekamat, hogy megbízottként vállalom, és ha úgy látom, hogy nem fog menni, akkor nagyon gyorsan kérek magam helyett olyan személyt, aki vezetőként belép. Megpróbáltam tehát, mert nagyon aranyosak voltak, bíztak bennem – jobban, mint én önmagamban –, csak aki engem biztatott, az nem tudta, hogy itthon is mi vár rám, és hogy a gyerekeimet is nagyon szeretem, és nem szeretném magukra hagyni őket még jobban.

Miután addig is mindig ott voltam, amíg egy mérleg beadásra nem került, nem jelentett gondot a későbbiekben sem ezeknek a munkáknak a végzése nekem sem, meg azoknak a munkatársaimnak sem, akiket én betanítottam. Volt, hogy megkértem őket határidő esetén, hogy kapjuk össze magunkat, igyekezzünk vele, a túlmunkát megkapják csúsztatásban, így lehetett dolgozni és haladni. Kölcsönösen tudtuk egymásról kiben lehet bízni, és jó volt a kis társaság, volt segítségem. Később már nem volt időm arra, hogy a saját főkönyvelői tehetségemen tusakodjak, mert jöttek a változások, az új gazdasági mechanizmustól kezdve a különböző rendeletek változásáig. Volt időszak, amikor két egyforma mérleget nem csináltunk, mert folyton változtak a rendelkezések. Mindezeket nekem kellett nyomon követni. Úgyhogy az ember nem nyavalyoghatott ilyen dolgokon, hogy kérek ide egy másik főkönyvelőt, mert ment az idő. Csináltam a dolgom, nem is rosszul.

Béla közben nagy nehezen végül az épületelem üzemben kapott munkát. Ott is volt olyan lehetőség, meghirdették, hogy ki akar tanfolyamokat elvégezni, ipari mozdonyvezetést, kigépvezetést, kismotor vezetést. Béla jelentkezett néhány ilyen tanfolyamra, remekül le is vizsgázott. Aztán rátették egy kis gépre, ami szállította a blokkokat, az elemeket a megfelelő helyre. Ők Mukinak hívták ezt a kis szállítóeszközt, ezt vezette, mint egy kis motort. Aztán megirigyelte tőlem – gondolom én, ezt most mosolyogva mondom –, hogy közel járok a munkahelyre, mert nekem öt perc elég, neki meg az állomásig kellett mennie. Így a felvételét kérte ő is a kerámiaüzembe. Jóllehet – megmondom őszintén – olyan nagyon nem örültem a gondolatnak. Nem tartom jó állapotnak azt, hogy férj és feleség olyan szituációban dolgozzon egy

munkahelyen, mint ahogy mi tettük. Ő kinti dolgozó volt, merthogy kerámiaégetőnek lett felvéve, én pedig a három vezető közül voltam az egyik. Tartottam tőle, hogy esetleg azt, amit a dolgozók egy vezetővel nem tudnak netán megbeszélni, ami nem tetszik nekik, tehát ebbeli bosszúságukat majd rajta fogják netán olykor-olykor kiélni. Mert megtehetik. Ő kint van. Egy-egy szó elejtése meg is történt idővel: „*Könnyű neked, mert a te feleséged benn van az irodában, főkönyvelő*”. De Béluskám az ő munkaterületét igazán kiválóan ellátta, rajta kívül talán még ha két-három fő volt, aki olyan becsületesen dolgozott. Úgy féltette az árut, hogy nehogy baj érje, s ezáltal engem is védett, hogy ott minél kevesebb legyen a kár, a törés, minél szebb legyen az áru, ne legyen túlélgetve, stb. Féltett engem, nehogy mások hibájából én kerüljek bajba, mert bizony vannak lógós és olyan természetű emberek is, akik nem úgy végzik a munkájukat, ahogyan azt elvárható lenne tőlük.

1977-re már 360 fő lett ebben a kis üzemben az összlétszám szépen lassan. Megrendelésünk volt bőven, fejlesztettük is az üzemet folyamatosan. Fizettük a hiteleknek annak rendje módja szerint. Elsősorban nők dolgoztak nálunk, csak a kemencéknél voltak férfiak foglalkoztatva. Volt két-három alagútkemencénk, ez ilyen áttolós kemence volt, ami fűtőolajjal működött. Aztán voltak állókemencék, ahol akadt néha egy-egy nő, de itt is inkább férfiak lettek foglalkoztatva, meg a raktárnál, a ládacsomagolásnál, és a masszakészítésnél is. Viszont minden mást nők végeztek: öntést, fonást, az áru pucolását, a festést, takarítást, irodai munkát.

A saját feladatkörömben természetesnek vettem azt a belső igényt, hogy ha csinállok valamit, az hibátlan legyen. Gyönyörűen fejlődött az üzem, rengeteg megrendelésünk volt, nem győztünk eleget termelni, beruháztunk, bővítettük az üzemegységeket, alagútkemencéből kettőt is építettünk. Álló kemence bővítés is volt, ahol a dekoráció égetését végezték. A fehéráru gyártástól kezdve, a festőkön át az irodai létszámmal bezárólag emelkedett a létszám. Aranyos kis munkatársaim jöttek, kikerülve az iskolából, helyesek voltak, kedvesek voltak, általában ez az első munkahelyük volt, amikor ide beléptek az irodai munkára. Ami jó is volt, mert amit itt megtanultak, nagyon megtanulták, és önállóan csinálták egy idő után a munkaterületüket. Megmondom őszintén, szívesen segítettem őket, magyaráztam nekik a dolgokat, mert azt szerettem, ha valaki elkezdte a munkáját, azt úgy csinálja önállóan, hogy vakon alá lehessen írni, amit elém tesz. Biztattam is őket, bárhol megakadnak, jöjjenek

nyugodtan hozzá bármikor. És ennek köszönhettem, hogy nekem önállóan dolgozni tudó, értékes segítségeim voltak, akikre mindig számíthattam. Aztán ahogy teltek a hetek, hónapok, évek is, egyre könnyebb volt ellátni a főkönyvelői feladataimat.

Ismertem az üzemen belül mindent. Elkészült a leltár, a leltár alapján a mérleg, negyedéves, féléves, és még az egyiket be sem fejeztük, máris ott volt a másik. Nem volt számítógépünk, nem volt számológépünk, tehát fejben és papíron számoltunk. Mai napig heppem, hogy alulról fölfelé, föntről lefelé kell összeadni egy adatsort, és ha stimmel a kettő, akkor kész, az jó, az biztos. Elég megerőltető volt ez, mert míg a főkönyv és a mérleg nem egyezett, addig az embernek pár számocska megfordult a szeme előtt.

Három vezetője volt az üzemnek. Az elnök mindenért felelt, és volt a két munkatársa, a műszaki vezető és a főkönyvelő. Az én területem a fizetőképesség, a pénzügyi egyensúly fenntartása, megtartása, a beruházáshoz hitel igénylése, a beruházás pénzügyi lebonyolítása, és egyéb fizetési kötelezettségeinek a teljesítése volt. A bodrogkeresztúri nagyon jól menő üzem volt, mi a saját nyereségünkből éltünk. fizetőképes cég voltunk, ami azt jelentette, hogy minden esetben eleget tudtunk tenni a kötelezettségeinknek. Tehát olyan nem volt, hogy a munkabér kifizetés ne történjen meg határidőre. Az igazsághoz az is hozzátartozik, hogy igyekeztem a közéletet megtalálni abban, hogy a kiszállított termék ellenértéke akkorra érkezzen be, amikor nekünk a fizetési kötelezettségeinket teljesíteni kell. Mindezek egyensúlyban tartása szenzációs feladat volt, imádtam. Nekem erre volt egy külön, magam által szerkesztett listám, írtam magamnak, mi megy ki, mi jön be – a banktól minden nap jött az értesítés a leemelésekről, átutalásokról –, tehát naponta láttam a pénzügyi mozgást, és erről vezettem egy tulajdonképpeni mérleget. Ha belenéztem, láttam, hogy hol tartunk, és tudtam, hogy nem lehet baj. Ha pénzügyi egyensúly elvesztésével kapcsolatos veszélyt láttam, akkor a műszaki kollégákat kicsit noszogtattam, hogy a kiáramló áruért hamar beérkezessen a megfelelő pénzmennyiség.

Az igazsághoz tartozik, hogy a mai napig szeretem ezt a munkaterületet. Érdekes volt, és nem lehetett unatkozni főkönyvelőként. Ez olyan pörgős, odafigyelős, fantasztikusan izgalmas munkaterület volt, ami mindig tele volt teendővel. Két területen vezettem be újítást. Az egyik az, hogy nem csak előkalkulációt csináltunk, hanem

utókalkulációt is. Az előkalkuláció során megbecsültük, hogy mennyi legyen az eladási ára egy-egy termékünknek úgy, hogy egy kis hasznunk is legyen a termelésén. Az utókalkulációt viszont nem tudtuk egy-egy darabra lebontani, csak egy termékcsoporthoz, de így is megérte, mert kiderült belőle, hogy egy termékcsoporthoz termelését érdemes-e fenntartani. Hála Istennek, az üzemünk nagyon szép nyereséggel működött, kimagasló eredményt értünk el a szövetkezetek között.

A másik újítás az volt, hogy ennek a nagyon kényes terméknek az anyagigénye csak mennyiségben volt nyilvántartva korábban, értékben nem. Sosem tudtuk, hogy hogy állunk, az üzemben lévő anyagnak mennyi az értéke. Én ezt tettem rendbe úgy, hogy az anyagkönyvelő minden hónapban egyeztetett az értékkönyvelővel, és minden hónap végén tudtuk, hogy a meglévő készletnek mennyi az értéke. A leltározásnál minden egyezett ezt követően, így ez a művelet százszorosán megérte számunkra. Az, hogy az általam kigondolt és kért változtatások könnyebbé és átláthatóbbá tették az egész nyilvántartást, növelte az önbecsülésemet, és szinte szárnyakat kaptam. Erre az időszakokra rá gondolnom is nagyon jó érzés!

Még egy dologgal hadd dicsekedjem. Helyesebben ez nem dicsekvés, csak azt mondom el ezzel, hogy mennyire rányomja a bélyegét az ember precizitása, odafigyelése a munkájára. Egyetlen beruházási hitelkérelmet nem én csináltam meg a szövetkezetünkönél, azt is kiszúrták a bankban. Éppen mérlegkészítésben voltunk, viszont az elnökünk beruházási hitelhez szeretett volna folyamodni. A mérlegnek határidőre kész kellett lennie, ezért én nem tudtam elkészíteni a beruházási hitelkérelmet, így az elnök megkérte rá az egyik főkönyvelő helyettesét. Viszont aláírni nekem kellett, mert én voltam a cég főkönyvelője. Postázták a bankhoz a kérelmünket, ahonnan rövid idő múlva jött a telefon Kulcsár Lenkétől, az ügyintéző kolléganőnkől, hogy az elnök és én menjünk be hozzá Szerencsre, mert gond van a hitelkérelemmel. Amikor az elnökkel ketten bementünk hozzá, így szólt *„Ilona ezt a hitelkérelmet, ami beérkezett, ezt nem te csináltad!”* Ott volt az elnök, ő szólalt meg: *„Igen, nem Ilonka csinálta.”* Ekkor mondta el, hogy az én kérelmeimhez képest ez tele van hibával, amit feltételezett, hogy én sosem követnék el. Ez egy olyan dicséret volt az elnökünk előtt, ami egy kitüntetéssel ért fel nekem, hiszen külső szakértő munkatárs dicsért meg, mint főkönyvelőt. Nagyon örültem neki, mosolygott belül a lelkem.

Bodrogkeresztúr nagyon jó kis falu volt a hatvanas években. A téglauzem már régebben megvolt, ott nem túl sokan dolgoztak. De ott volt a kőbánya, ahová a férfiak mehettek dolgozni, valamint az épületelem vagy blokk gyár, ez volt nagyon jól felfejlődőben. Ehhez jött a Kerámia, aminek az volt az óriási előnye, hogy a nőknek, anyáknak, asszonyoknak adott helyben munkát, nem kellett elutazni Keresztúrból, mert a Kerámia felszívta egy időben az összes lehetséges munkaerőt a faluból. Volt még a hegyközség²¹ is, amibe tagként beléphetett, akinek saját szőlője volt. Akinek nem volt szőlője, az dolgozóként nyerhetett felvételt, ugyanis a Dereszla tetőt [*a falu 164 m magas dombja*] betelepítették szőlővel, és ez a terület már termőre fordult. Akinek volt saját szőlője, bérelhetett egy területet, és azt dolgozta. Besegített a hegyközség különböző munkálatokban, például a szőlősorok között ekézte, rendszeresen permetezték az egész táblát, a bérleményt is, az illetőnek a sajátját is megcsinálták, szóval nagyszerű dolog volt. Ez annál is inkább volt nagyon jó volt, mert még az idős emberek is, ha csak tagdíjként valamennyit befizettek, öregkorukra kaptak nyugdíjat. Ezért mondtam, hogy nagyon jó kis falu lettünk. Nem volt eldobni való sohasem, de hát elképzelhető, hogy egy kétezret alig számláló faluból, ha ennyien dolgozhattak helyben, milyen nagyszerű. Szinte csak a gyerekek meg a nagyon öregek nem dolgoztak, szenzációs jó volt a megélhetési lehetőség, és ezt meg is becsülték az emberek természetesen.

Házfelújítás

1964-ben tudtunk végre hozzákezdeni a házunk átalakításához, ami félbemaradt 1941-ben, mikor édesapámat behívták katonának. Már 1963-ban próbáltam intézni a lakásépítési kölcsönt, de kiderült, hogy a telkünk osztatlan közös terület volt, azaz nem volt a nevünkön. A földhivatalban kellett előbb elintézni, hogy a terület a szüleim után a nevünkön legyen, mert édesanyámnak ez volt az akarata, hogy mi éljünk a szülői házban. Így, hogy mind a ketten dolgoztunk, másképp álltunk anyagilag, belevághattunk a bővítésbe. A tokaji Építési Szövetkezet vállalta el, velük kötöttünk szerződést, és elkezdődött a munka '64 nyarán. A baj csak az volt, hogy jó későn fogtak hozzá és kevés létszámmal, így Béla maga is beállt segédmunkásnak az építkezésen, amikor hazajött a munkából. 48.000 forint építési kölcsönt kaptunk 2%-os banki kamatra, amit 335 forintos havi részletekben kellett törlesztenünk. Természetesen saját pénzünkből is sokat áldoztunk még rá ezen felül, nem is beszélve

arról, hogy az uram képes volt például elmenni Mezőzomborra egy ablakért, amit biciklivel tolt haza nagy kinnal, mert akkora volt. Ez lett a veranda ablaka. Vett áron alul ajtót is, valamint minden lehetőséget kihasználtunk – nem kímélve magunkat –, hogy olcsóbbá váljon az építkezés, és a végén kijöjünk az adott összegből. '64 karácsonyán még nem volt teljesen kész a házunk, viszont bent már egy óriási kályhával tudtunk fűteni, ami szárította a falakat. Ágyunk volt, beraktuk és nem dideregtünk. Kint mosakodtunk mosdótálból egy kis kalyibában, ami nyáron még jó is volt, de már késő ősztől nagyon fáztunk. Olyankor az ember már nagyon igyekezett este a mosdással. Nem voltak túl jó körülmények a tisztálkodásra, de hát ezt is át kellett vészeln.

A gyerekek a nyári konyhában aludtak. Én nem szerettem különösebben a nyárit, de most igen nagy hasznát vettük. Beállítottunk egy nagy kályhát ebbe a helységbe, az uram pedig csinált deszkából jó kis fekvőhelyet számukra, rátettünk szalmazsákot meg különböző matracot, hogy feküdni lehessen rajta, és a három gyerek szépen, kényelmesen elfért egymás mellett. A két nagy két oldalt aludt, a kicsi középen. Zsuzsa ebben az időszakban bányahimlős lett, itt a kalyibában fűtöttünk rá, hogy a himlő jöjjön ki rajta teljesen. Szóval szerettem, nem szerettem, de jó szolgálatot tett ez a kis építmény itt az udvarban. Mi a ház végében aludtunk Bélával, ahol volt egy fűtetlen féleresztes helyiség, ahová csak egy ágy fért be, amin ketten aludtunk, meg egy bútordarab, ahová a ruhánkat le tudtuk rakni, hogy másnap tudjunk miben dolgozni menni.

Még tartott az építkezés, de már fűteni kellett a gyerekeknél a kályhát, amikor majdnem tragédia történt. Beszélni sem szeretek róla, még rágondolni sem. A gyerekek hazajöttek a szomszédból tévénézésből, nem volt akkor még késő. Nekünk dolgunk volt, és a gyerekek lefeküdtek annak rendje-módja szerint, csak az volt a probléma, hogy valamelyikük tett még a kályhára egy-két darab fát. Mi később már nem néztünk be a gyerekekre. Dunnával takaróztak, ami hozzáérhetett a forró kályhához, amiben ők tovább égtek a tüzet. A dunna elkezdett füstölni, ami elég volt ahhoz, hogy az a kis helyiség gyorsan megteljen füsttel. Hála legyen Istennek, hogy nem kapott lángra az egész, valamint, hogy Babikám felébredt arra, hogy nem kap levegőt, leugrott az ágyról, kivágta az ajtót, és a füst szerencséjére nagyon hamar kijött ebből a kis

helyiségből. Másnap reggel mondták el a gyerekek, mi történt, s gondoltunk bele, mi történhetett volna...

Mire kitavaszkodott, kimeszeltünk, ahogy egy lakást kell. Nem tudtuk lakhatóvá tenni rögtön az egészet, mert nem volt elég bútorunk. A hátsó, kert felé eső részben elrendeztük a régi bútorainkat. Az első két szobát pedig, ami az utcára néz, jó egy évre kiadtuk bérletbe a Kerámia részére, akik kész árukkal rakták tele. Jó volt nekik is, nekünk is, mert kellett a bevétel. Amikor aztán a Kerámia elhurcolkodott innen, akkor a két első szobát tettük rendbe; kölcsönből berendeztük ízlésesen, hogy majd ha jönnek a gyerekeink a barátaikkal, szívesen legyenek itthon.

Most is ebben a házban élünk. A ház új építésű része tulajdonképpen az utcafront egy L-alakja. Ott nyertünk még egy szobát a meglévő mellé, egy keskenyebb szobát és egy szép tágas előszobát, amit egy idő után kineveztünk nappalinak. Vezetékes gázzal tudunk fűteni, de két különálló rendszer van. Az első helyiségekben takarékon mehet a konvektor, amit csak akkor vesszük följebb, ha a gyerekek jelzik, hogy jönnek. Csak ott fűtünk, a konyhában, a nappaliban, a hátsó szobában és fürdőszobában, ahol tartózkodunk. Lett egy fürdőszobánk is az átalakítás után.

Gyermekeim boldogulása

Sok örömünk telt abban, hogy a gyerekeink nagyon jól csinálták a dolgaikat, és nagyon aranyos, önálló gyerekek voltak. Miután Béla októberi gyerek volt, késett az iskolából, ezért Babi csak egy tanévvel volt tőle lemaradva. Az általános iskola elvégzése után Béla fiunkat felvették Miskolcra a bányaiipari technikumba. Sajnos kollégiumi helyet nem kaphatott, nem tudom miért. Babi közgazdasági technikumban tanult. Mindketten jó fejű gyerekek voltak, jól tanultak. Béla fiam harmadmagával lakott Miskolcon egy nagyon aranyos családnál albérletben. Külön szobát kaptak, amiben három egykorú fiú lakott. Nagyon helyes család volt, ahonnan már elmentek a csemeték, ez a három fiú pedig nagyon jó egyetértésben volt, ahogyan láttuk, hiszen rendszeresen meglátogattuk őket.

Babi lányom első albérleti helyisége egy öreg néninél nem volt jó, nem is akart ott maradni, sokat panaszkodott arra, hogy tanulni sem tud nála. Közben Babi

összeismerkedett egy szavalóversen egy kislánnyal, aki a szüleivel Szerencsről költözött fel Miskolcra. Nagyon megkedvelték egymást, s aztán még nagyobb volt az öröm, mikor megtudták, hogy mind a ketten ugyanoda, a közgazdasági technikumba jelentkezték. Amikor találkoztak az iskolában, Babi elmondta, hogy az öreg néninél nem szeretne tovább maradni albérletben, és muszáj lesz valahol másikat keresni. Ezt megbeszélték a kislánnyal, akit Vas Marikának hívtak, ő pedig elmondta otthon, hogy Babi albérletet keres. Mivel egyke volt ez a kislány, az édesanyja és az édesapja felajánlották, hogy Babi menjen oda hozzájuk, és lakjon náluk. Így is történt. Megbeszéltük, kölcsönösen megegyeztünk mindenben, és Babi lányom attól kezdve négy éven keresztül ezzel a családdal lakott, akik úgy szerették és istápolták, mintha a saját gyerekük lett volna. Nagyon-nagyon jó helyen volt. Marikával mind a mai napig olyanok, mint a testvérek. Én sokszor irigyeltem is a kislány édesanyját ezért, hogy Babi mellette nevelkedett, hiszen 14-18 éves koráig a leányom – ebben az igen fogékony korszakban – hozzá ment tanácsért és vigasztalásért, mert ő volt mellette. Bizony sokat köszönhetünk nekik, és azt mondom, áldja meg a jó Isten őket halott poraikban is, mert ez a házaspár nagyon jó volt a mi gyermekünkhöz. Anya- és apapótlók voltak. Babikám telente nagyon ritkán jött haza, mert elég messze lakunk az állomástól, nem is beszélve arról, hogy a vonatkozás sem volt valami nagyszerű és biztonságos dolog. Féltettük, így inkább mi kerestük fel a lakásukban. Végül is eltelt a négy esztendő. A vizsga eredménye rendben volt mindkettőjüknél.

Béla fiunk felvételt nyert a miskolci Nehézipari Műszaki Egyetemen a Bányamérnöki Karra. Nagyon szerette ezt a területet, neki a műszaki pálya volt a mindene. Babi lányunk Keresztúrbán kapott egy ideig irodai állást, ahol gyakorlatát is töltötte, ami hozzátartozott a kereskedelmi iskolai rendhez. Aztán elhelyezkedett kultúrosnak a faluban, de sokat beszélgettünk arról, hogy nem asszonyoknak való feladat család mellett, hogy az estéit távol tölti a szeretteitől. Később a szakmájában helyezkedett el, és könyvelt, majd pedig pénzügyi csoportvezető lett Miskolcon. Különös, hogy így hozta az élet, pedig ő sem ezt a munkaterületet tartotta ideáljának. Világéletében emberekkel szeretett volna foglalkozni. De így sikerült.

Zsuzsa lányom itthon az általános iskolába járt ezekben az időkben. Látva engem, és a nővérét, ő kijelentette: *„Én nem megyek könyvelőnek, szó sem lehet róla! Én semmiképpen nem akarok olyan szakmát, mint a tietek. Irodába nem megyek”*. Mivel

az apja annyi sokat emlegette Sárospatakot, mutatta a templomot, hogy itt lett megkeresztelve, meg egyéb gyerekkori élményeit, Zsuzsa úgy döntött, hogy márpedig ő Sárospatakon a gimnáziumban tanul tovább. Sajnos ő sem kapott kollégiumi elhelyezést, ezért családnál lakott albérletben. Már elsőben összeismerkedett Jelics Erzsébettel, akivel egy padban ültek. Erzsike otthon elmondta, hogy Keresztúrból Farkas Zsuzsával ül egy padban, és nagyon jó barátok. Édesanyja felfigyelt erre, és rájött, hogy Zsuzsa édesapja, Béla és ő féltestvérek. Béla nemző atyja – mikor cserben hagyta az édesanyát, és még a nevére sem vette Bélust – talált magának egy jómódú leányt, akit feleségül vett. Született két leányuk és három fiuk. A gyerekek tudták, hogy van még egy testvérük az apjuk után, ezért Jelics Erzsike édesanyja tovább érdeklődött. A másodikos beiratkozásnál a Jelics család már várt bennünket, és mi hárman Zsuzsával összetalálkoztunk velük. Nagy volt az öröm Béla részéről is, hogy megismeri a féltestvérét. A többi lánytestvér is meg akarta ismerni, és mindnyájukkal nagyon jó kapcsolatunk alakult ki a későbbiekben. Összejártunk, hol mi mentünk hozzájuk, hol ők jöttek hozzánk. Béla rendkívül boldog volt, és én is, ahogy láttam, hogy örül, és hogy igazán kedves és aranyos emberek a testvérei.

Egyszer én magam is találkoztam Béla édesapjával, amikor Keresztúrhoz jöttem, valamilyen építési anyagért az épületelem gyárba. Leszaladtak hozzánk is, és én akkor találkozhattam Béla édesapjával. Vegyes érzésekkel fogadtam, mert nem hittem el neki, hogy nagyon szerette anyósomat, mert ha szerette volna, akkor hozomány nélkül is elvette volna. Nem is beszélve arról, hogy nem akárminek tette ki ezt a lányt. Mert bizony abban az időben gyerekekkel „úgy” maradni, kemény dolog volt, megalázott helyzetbe került ez a leány. Csak azért tudta elviselni, mert a szülei nagyon szerették Bélust, aki soha nem felejtette el, mennyi szeretetet kapott tőlük. Minden gondolatát lesték, a nagypapa mókázott vele, ő volt a szemük fénye, a mindenük! Emlegette is őket egész életében, és azt mondta, hogy az volt a szerencséje, hogy éltek a nagyszülei, mert ha kicsi korában nem kap ennyi szeretetet, nem tudja mi lett volna vele.

Amikor már Zsuzsa is gimnazista lett, s még később, mikor mindhárom gyerek kiröpült a fészekből, Bélával ketten maradtunk otthon. Egy nagy szív volt Bélus, jó ember, humoros, kedves volt, csak jót tudok mondani róla. Kölcsönösen tiszteletben tartottuk egymást, azt néztük, mi az, amivel örömet szerzünk a másoknak. Így tudtunk lépésről

lépésre haladni, egymást támogatva. Ha nekem volt valami lelki bajom, gondom, ő segített kikecmeregni a kátyúból, és fordítva. Ha látta rajtam, hogy egészségügyileg valami nincs rendben, de nem nagyon akarok orvoshoz menni, ő addig piszkált, amíg elmentünk együtt. Ha neki volt baja, én nem hagytam neki békét, és így eljutott az orvoshoz. A kölcsönös szeretet természetes volt a családukban, mert ha nem így lett volna, az ember nehezebben épült volna fel a betegségeiből, és nem maradt volna életben ilyen sokáig. Mi ketten bő 65 évet éltünk le együtt szerény körülmények között. De mi nem a körülményekre néztünk, hanem Istenre és egymásra, és nekünk jó volt, ahogy volt, és ott kerestük az örömet, ahol lehetett, a jót, a szépet próbáltuk tenni, és az volt a fontos! Szerintem ez segített idáig mindnyájunkat.

Unokák, dédunokák

Béla fiam volt a gyerekeink közül az első, aki kiröppent a fészekből. Harmadik évfolyamra járt az egyetemen, mikor elvette Schubert Magdolnát, aki kisleány volt. Béluskám úgy volt az én menyemmel, mint Tamás bátyám Mancival, nem is tudok erről csak kuncogva beszélni. Elmesélte nekünk, hogy ő már kinézte magának azt a maslis leányt az általános iskolában. Miután nagyon tetszett neki, Babit hívta: „*Gyere már velem Babi, menjünk ki egy kicsit Schubiékhoz játszani!*” Nem gondoltuk, hogy majd ebből komoly dolog lesz, de sejtettük, hogy biztos tetszik neki ez a kisleány, azért akar menni hozzájuk játszani. Ha egy fiú meg egy lány barátkoznak egymással, valaminek lennie kell ott a rejtekén. A környezetük is úgy vette, hogy ez a két gyerek majd idővel összekerül. Így is lett. Harmadéves volt az egyetemen, mikor összeházasodtak. Annyit hadd tegyek hozzá, hogy megbeszéltük otthon, hogy igyekszem a szakszervezeti üdülési jegyet úgy elcserélni a kollégáimmal, hogy majd mind a három gyermekemnek biztosíthassak belőle egy kényelmes nászutat. Ez már Béláéknál sikerült. Így kaptak a gyerekek tőlünk két csodálatos hetet kettesben, amikor csak az övéké volt a világ, tőlünk és mindenkitől távol. Hamar meg is született első unokánk, Viktória.

Amikor elmentünk meglátogatni a miskolci kórházban a mi gyönyörűséges unokánkat, és az ablakon keresztül láthattuk őt, megszólalni sem tudtunk, csak egymásra néztünk a papával. Aztán az uram bevallotta: „*Anyá! Olyan erő költözött belém, amikor megláttam az unokámat! Olyan érzésem volt, hogy én nem tudom, mit le tudnék*

győzni! Annyi erő költözött belém, mintha ifjú lennék, visszaijodtam! Én csodálatosan éreztem magam!” Mondanom sem kell, hogy én nagymama létemre ugyanezt éreztem, és arra gondoltam: *„Istenem, köszönjük neked, mert ez valami csoda!”* Ha megkérdezik bárkitől, aki nagymama, nagypapa lesz, hogy milyen érzés meglátni az unokáját, szerintem elmondani nem lehet, mert az érzés kibeszélhetetlen, leírhatatlan.

Bélusnak az útja, miután végzett, Dunántúlra vezetett, mert az a gáz és olajipari cégnek, a MOL elődjének ott volt a székhelye. A bányamérnöki karon végzett, gáz és olaj szakon. Imádta a szakmáját kezdettől fogva a mai napig, és ha a téma előjön, akkor egyszerűen nem tudja abbahagyni az erről való áradozását. A céggel tanulmányi szerződést kötött, így mi mentesítve lettünk a tandíj alól. Viktória már betöltötte a második évét, mikor Siófokra költöztek egy szolgálati lakásba, később Kápolnásnyék lett az otthonuk, ott élnek a mai napig is egy sorházban, amit a cég építtetett a dolgozóinak. Amolyan kis mézeskalács házakat kell elképzelni egy emelettel, bűbajos lakás, nagyon aranyos, kellemes. Akkor is ott laktak végig, mikor Béla fiam ennek a vállalatnak a központjában, Budapesten kapott állást, valamilyen számítógépekkel kapcsolatos megbízatást. Tehát a munkája nem volt egysíkú, mert dolgozott a bányászatban is, majd később más megbízatásban. Értékes munka volt, amit csinált, szerette, igyekezett, és tudom, hogy nagyon jól ellátta a feladatát. Öt évvel Viktória után született Nikoletta unokánk, akit nagyon vártunk. Jelenleg Béla fiamék és Viktória unokánk Kápolnásnyéken élnek, Nikoletta pedig Írországból.

Babi még kultúros munkája idején Bodrogkeresztúrból ismerkedett meg a férjével, Czihai Zoltánnal, aki akkoriban egy csapattal zenélt. Babi lányom is 23 éves volt, amikor összeházasodtak. Közös életüket első perctől Miskolcon kezdték. Zoli Miskolcon dolgozott a Járműjavítóban, Babi pedig gyorsan talált adminisztrátori, majd könyvelői munkát. Lakásigénylést nyújtottak be, amihez a beugrót össze kellett szedniük. Akkoriban nagyon nehéz volt lakáshoz jutni, így Kitti leányuk még az albérletben született. Kétéves lehetett már, amikor beköltözhetek az új lakásba Miskolcon, egy négyemeletes társasház negyedik emeleti lakásába. Nagyon sokat voltak itt nálunk, míg az apróság meg nem erősödött, és ez nagyon jó volt nekünk is, nekik is. Úgyhogy Kitti jócskán hozzánk nőtt. Azóta Kittinek is saját családja van, három gyermeke született, Luca, Sára és Keve. Ez azt jelenti, hogy mi boldog dédszülők lettünk az idő múlásával; jelenleg már négy dédunokám van.

Nyugdíjaskor

Ahogy teltek az évek főkönyvelőként, hiúsági kérdést csináltam magamnak abból, hogy tovább képezsem magam. Ezért a Kerámiában végzett hatalmas munkám mellett, anélkül, hogy ezt tőlem bárki kérte volna, magam miatt hozzáfogtam egy hároméves mérlegképes könyvelői képzésbe Miskolcon. Ez azt jelentette, hogy hetente kétszer be kellett mennem Miskolcra, konzultációra. Akkoriban bizony nem olyan gyakran jártak a vonatok, mint manapság. Biciklivel mentem az állomásig, mint ahogy egyébként is közlekedtem a faluban. Éppen az utolsó évet végeztem, levizsgáztam mindenből egy kivételével, amikor már annyira rosszul voltam, hogy képtelen voltam az utolsó vizsgára elmenni. Nem lehetett tovább halogatni az orvosi vizsgálatokat.

Egy háromhetes miskolci kórházi kivizsgálás után kiderült, hogy 80%-os koszorúér szűkületem van. Rendkívül magas volt a vérnyomásom, nagyon rossz volt a közérzetem. Miután ennyire nagy volt a gond, továbbküldtek Budapestre, ahol egy áldott, drága jó orvosra bízott a jó Isten. A többi kollégája javaslata ellenére azt mondta nekem, hogy sajnos nem tudja jó szívvel támogatni a műtétet, ne menjek bele, inkább maradjak a gyógyszeres kezelésnél. Amíg benn feküdtem a kórházban, addig jó néhány súlyos beteg megfordult körülöttem, akit láttunk bemenni a műtőbe, de kijönni élve nem. Ezért megfontoltuk, amit mondott ez a drága doktor, és bár aláírtam egy papírt, hogy a műtétnek alávetem magam, ezt visszavontam. Ezért én gyógyszerekkel élek a mai napig, amit bizonyos időközönként jobbakra, modernebbekre cserélnék, és még mindig éltet Isten. 1978. szeptemberétől leszázalékoltak, azóta vagyok itthon nyugdíjasként. 38 éve ennek. Eleinte nagyon nem volt jó érzés, hogy még 50 éves sem vagyok, de már nyugdíjas, de aztán nem tudtam magammal ennyire foglalkozni, mert Zsuzsa is férjhez ment, és nálunk laktak abban az időben két gyerekkel családostól. Az első részét a lakásnak ők lakták, nekünk elég volt a ház hátsó része apussal kettesben.

Megkértek ugyan az orvosok, hogy úgy éljek, mint egy öregember, még a lépéseimre is vigyázzak, de nem vagyok ez a típus. Az a típus vagyok, aki mozgékony, így hát természetes módon tettem a dolgomat. Nem azt mondom, hogy elkezdtem a kiskertet munkálni, de a háztartási munkákat elvégeztem, a gyerekek, unokák lefoglaltak, és

úgy látszik, szinten tartott ez a dolog. Ezzel az életmóddal még mindig itt vagyok, 87. életéveimet taposom.

Béluskám 57 évesen jött nyugdíjba, néhány évvel utánam, három év karkedvezményt számítottak be neki a kemence melletti munkája miatt.

A '80-as évek eleje, közepe táján kezdődtek a bajok az országban és a falunkban is. Először a nagyobb helyeken érződött a pénzügyi válság, majd lejjebb is jelentkezett, érintette a családokat is. A vásárlóerő egyre fogyott, és a mi kerámiaüzemünk által termelt termékek nem kellettek a mindennapi élethez. Az ország kasszája kifogyóban, kimerülőben volt, és mindez rányomta a bélyegét mindenre. A kerámiára nem volt kereslet, nem volt megrendelés, így nem volt miért termelni. Lassan bezárt az üzem. Ez nagy csapás volt a falunak s a falunkban az embereknek.

Veszteségeim

Ahogy telt az idő, sorra mentek el a minden élők útján a testvéreim, és hagytak itt engem, a legfiatalabbat. Tamás bátyám 66 éves korában halt meg, Ida nővérem 59 évesen. Őt nagyon tönkretette a kényszermunka és a beteg gyermekéért való aggodása, az ő gondozása, igen nagy lelki fájdalmak voltak. Gizella nővérem, aki a legbetegesebb volt köztünk gyerekkorától kezdve, ő ment el utoljára nyolc évvel ezelőtt; 84 éves koráig élt. A testvéreim – áldja meg Isten őket ott, ahol vannak – így mentek el egymás után.

„Elfáradtál, tudom...”

Az én drága jó uram 2015. február 4-én halt meg. Közös életünkben egymást szerettük, biztattuk, féltettük, a bajban együtt voltunk. Jó volt itthon lenni, vele lenni, jó volt a családnak légköre, ezt is Istennek köszönöm. Béluskám belépett már a 91. évébe, amikor már nagyon elfáradt a teste, a lábai nem bírták az utolsó hónapban. Ekkoriban már régen csak ketten éltünk itthon, minden gyermekünk élte az életét, kirepültek a fészekből, egyikük Miskolcon, a másik Budapesten, a harmadik gyermekünk Dunántúlon. Mi ketten megvoltunk, meg tudtunk lenni úgy, hogy a gyerekeink olykor-olykor látogatóban voltak nálunk, leginkább Babiék, akik

bevásároltak nekünk és elláttak bennünket mindennel, amire szükségünk volt. Abban a hónapban, amikor Béluskám már nagyon gyenge volt, engem is elhagyott lassan az erőm, egy influenzás megbetegedés miatt legyengültem, és az ő gondozását is nehezen tudtam megoldani. Sajnos az utolsó időkben egyre sűrűbben voltak fájdalmai, riasztó és ijesztő helyzetbe kerültünk, mert éjszakánként kellett ügyeletet hívni hozzá. Ezzel egyidejűleg előbb a rövidtávú, majd pedig a hosszútávú memóriájával is lettek gondok, gondolkodásában meggyengült. De aranyos volt, mert ha valaki megjelent a közelében, régi ismerős, örömmel volt ott köztünk, még ha nem is hallotta, értette, mi történik körülötte.

Isten különös gondviselésének tartom, hogy olyan szépen ment el az én drága uram. Az utolsó hónapban már fel sem fogta talán, mi történik körülötte, étvágytalanná vált, elment az ereje. Számomra mindennél fontosabb volt, hogy a jó Isten őt mennyire szerette, mert úgy ment el közülünk, hogy mi mellette lehettünk, körülötte lehettünk, ő pedig mosolyogva volt velünk. Halála előtt az utolsó virradatkor ott álltunk az ágya körül Babival, a vőmmel és Béci unokánkkal, de nem túlzottan fértünk el, mert az ágya a falhoz volt berakva, ezért Zolti kiment tőlünk, és mi hárman maradtunk körülötte. A két kezem között volt az arca, de egyszerre csak azt éreztem, ő most el fog menni. És akkor mondtam neki: *“Elfáradtál, elhagysz minket, tudom. Legyen veled a jó Isten és az őrzőangyalod, aki téged mindentől megóvott, akit te emlegettél, és áldjon meg téged a jó Isten, ha te elfáradtál és itt hagysz minket!”* Míg ezeket mondtam, ő elment közülünk 91. évében, mert elfáradt a teste, elkopott, mint ahogy minden más, mint ahogy mi is majd.

Én nem tudtam sírni, én nem tudtam ordítani, pedig azt kellett volna. Éreztem, hogy megfúlok, de nem tudtam sírni, s azóta sem jött ki belőlem. Talán még ezzel sem akarom zavarni az ő szép csendjét, pedig nagyon fáj a lelkem. Sokszor könnyezek, mert nagyon hiányzik nekem. 65 évnél is több időt éltünk együtt.

Miután Tokajból kijáró katolikus papja van a falunak, a gyerekek valahogy nem tudták elérni. Felmentünk a református tiszteletes asszonyhoz, és megbeszéltük vele a temetés dolgait. Az volt a kérésem, hogy ha tesz le a sírba a koporsójában, azt a régi éneket énekeljék a *„Térj magadhoz drága Sion”* [394. dicséret] dallamára, hogy *“Térj pihenni fáradt vándor, a sír keble vár reád. Hű porodnak a rokon por, csöndes, békés*

nyugtot ad. Utad itt most véget ért, lelked messze, égbe tér. Ott a fényes mennyországban, élj örökös boldogságban!” A gyerekek elmondták, hogy olyan kedvesen, méltóan temette el, amilyen búcsú illet hozzá, útban a nyugvóhelyéhez. Sajnos úgy alakult, hogy nem lehettem ott az én drága Béluskám temetésén. Halála utáni napon ugyanis megszédülhettem és nekieshettem a fürdőszobában valaminek, ami miatt eltört a combcsontom. Szó sem lehetett arról, hogy kivigyenek onnan a temetésre. Így hát, míg őt temették, én ezalatt a kórházi ágyon néztem ki az ablakon, és csak azt láttam, hogy rengeteg fekete varjú száll felettünk. Sajnos tudomásul kellettennem, hogy ez így történt, és át kellett vészelnem, de az Úristen megsegített.

Majd összeforrt az az eltört, öreg csontom. Hazakerültem, a gyerekeim vártak itthon, akik azóta itt sem hagynak. Babiról és Zoliról beszélek. Pedig nekik is van saját otthonuk, mégis azt mondták, hogy itt maradnak. Időnként hazalátogatnak, aztán újra itt töltenek hosszú időt. Úgy rendezkedtek be itt, mintha otthon lennének. Ez nagyon nagy dolog a részükről, és hiába küldöm őket, ők nem hajlandóak másképp cselekedni. Bevallom, hogy nekem meg nincs ellenemre, nagyon jó, hogy így van, ha ők ezt nem bánják. Így nem vagyok egyedül.

Gondolatok a házasságunkról

Béluskám halála után elgondolkodtam a házasság csodáján. Az ember olyan nagyon ismeri már a másikat – nem szeretem azt mondani, hogy úgy, mint a tenyeremet, hanem inkább úgy, hogy jobban, mint magamat. Másképpen szólva, mintha ikertestvérek lennénk, mintha soha életünkben külön nem lettünk volna születésünktől fogva. Az idő múlása rendkívüli módon összehozza az embert, olyan megszokottá válik az együttlét, mint a levegővétel. Volt sok keserves évünk, de a keservesség is szép volt együtt. Azt jelenti a keservesség, hogy anyagi gondjaink voltak szinte végig a közös életünk során. Nem szégyen ez egyikünk részéről sem, hiszen én hadiárva voltam, ő szintén édesapa nélkül, nevelőapa mellett nőtt fel. Mindkettőnket megtiport a háború, engem a sebesülésem miatt, őt pedig fogságba vitték. Úgyhogy mi, mint két bőregér kerültünk össze. Édesanyjának megköszöntem, hogy kitarzott mellette és felnevelte ezt a fiút, aki végül a mienk lett. Ő is megköszönt engem az én édesanyámnak annak idején.

Rendkívül jó lelki kapcsolatban voltunk az urammal. Ez azt jelenti, hogy megvitattunk dolgokat, volt, hogy hangosabbak is voltunk olykor-olykor, de harag, ellenségeskedés köztünk soha nem volt. Emlékszem, egyszer csak úgy elmesélt nekem valamit, mire én kinevettem: *“Ugyan már, hát ez is probléma?”* Erre földhöz csapta a sapkáját, azt mondta: *“Itt még veszekedni sem lehet!”* Ekkor jót nevtünk mind a ketten, egymás nyakába kulcsoltuk a kezünket, és ezt mondtam: *“Menj a dolgodra! Ez a te reszortod, ez az enyém, csináljuk, se baj, ne törődj vele!”* Talán a hosszú élet, jó házasság titka ez is egy kicsit, hogy semmit sem kell nagyon komolyan venni.

Béluskám nekem mindent elmondott, ami vele történt. Én tudtam az ő dolgairól, de ez fordítva is így volt. Tulajdonképpen olyan dolgom nem volt, amiről ő nem tudhatott. Minden keservéről tudok, a jóról, a rosszról. Mert bizony nem volt olyan szép az a gyerekkor. Talán emiatt volt az, hogy kicsit bizalmatlan volt emberekkel olykor-olykor, ami majd idővel elmúlt, bár volt, akikkel kapcsolatban ez a bizalmatlanság megmaradt. De tudott felszabadult lenni a családban, olyankor látszott meg igazi énje, humora, kedvessége, a családban nagyon édes, nagyon aranyos volt. Amikor már a memóriája kezdte cserben hagyni, és magába révedve tűnődött a múlton, megkérdeztem tőle, min gondolkozik. Mondja szomorúan: *“Tudod, már azt sem tudom egészen, hogy is volt a fogság idején”.* Mivel az egész élete történetét tudtam, sok-sok variációban hallva róla az évek sora alatt, így szóltam: *“Nem baj. Mire vagy kíváncsi? Miután olyan sokat meséltél róla, elmondom neked. Emlékszel erre, meg erre? Emlékszel arra meg amarra?”* Hála Istennek, jó a memóriám, és elkezdtem neki mondani ezeket a dolgokat, s akkor bekapcsolódott, ahogy soroltam, és bólogatott, hogy igen, és akkor mondtuk együtt tovább, és jöttek fel az emlékek ismét.

Hitéletünkről – református vagyok én tetőtől talpig

Azokban az évtizedekben, amikor saját családom lett, dolgoztam, a hitélet alig változott Bodrogkeresztúron. Úgy zajlott az élet a református egyházközségünkben, mint korábban, mint gyermekkoromban. Nem mondom, hogy nem voltak megfigyelők – most a szocialista rendszerről beszélek –, még olykor besúgó is akadt, na, de hát lelke rajta. Őszintén szólva nem féltünk ettől az állapottól. Nem nézték túl jó szemmel, hogy a gyerekek hitoktatásra jártak, de mégis így tettünk mi is a saját gyerekeinkkel, és a hitoktatás hol a templomban, hol az iskolában folyt. Minden gyerekünket

megkereszteltettük a katolikus templomban, és hitoktatásra is beírtuk mind a három gyerekünket annak idején, amikor sor került rá. Voltak első áldozók, bérmálkoztak is. Nem tudom szakszerűen elmondani, mert én református ember vagyok, így a keresztvetésre, meg hasonló katolikus szokásokra nem én tanítottam őket, hanem a hittanórán tanulták meg. Isten meg egy van, az egyházi ünnepekről pedig mindig beszélgettünk velük. Mikor Babi másodikos volt, akkor érkezett a falunkba dr. Bazsó Béla református lelkész. A leánya, Gizi és Babi osztálytársak lettek, és nagyon jó barátnőkké váltak. Bazsó tiszteletes úr nyugdíjazása után néhány évig Tokajból járt át egy házaspár, Péter András és a felesége, de bevallom, őket mi nem ismertük.

A régi parókia a főutcán volt, szemben a jelenlegi lejáratával a túloldalon. Eladták, mert fent a templom melletti régi kántortanítói lakás jobb állapotban volt, és akkor úgy döntött a presbitérium, hogy inkább azt bővítik és újítyják fel, mert az stabilabb. Az lett a parókia 1997-től, annak közös fala van az ún. kistemplommal, a gyülekezeti teremmel. Miután volt egy lakható parókiánk, 1997 őszétől lett újra helyben lakó lelkészünk B. Nagy Tünde tiszteletesünk személyében. A műemlék jellegű templomunk addigra teljesen tönkrement, a felújítását nem lehetett tovább halogatni. Három hosszú évig tartott ez a munka. A helyben lakó és elszármazott hívők adományaiból tudott elkészülni a terv, ami alapján hozzáláttak az építők a felújításhoz. Ekkoriban nagyon sokszor a gyülekezeti teremben voltak az alkalmak megtartva. A templomfelújítás három éve alatt a keresztúri faluházban tartottuk az ünnepi istentiszteleteinket, ott vettünk úrvacsorát is. 2003-ra lett kész a csodálatosan szép templomunk. Egy évvel később elment a lelkészünk, helyette Almási tiszteletes úr érkezett, aki rövid ideig volt itt lelkipásztor. Eltávozása után pedig Szűcs Edina, aki máig pásztorolja a reformátusokat Keresztúiban, Kisfaludon és Szegiben. Ő temette el Béluskámat is.

Amíg fiatalok voltunk, addig az életünk a munkahelyen folyt szombat késő délutánig, és sajnos vasárnap pótoltuk a héten elmaradt dolgainkat. A család igényelte ezt, hiszen mosással, takarítással, vasalással, főzéssel, meg minden egyébbel kellett tölteni az időt. Ez akár szégyen, akár nem, így volt, mert muszáj volt, és azt mondják, a muszáj az nagy úr. Nem panaszként mondom, de a gyerekeimnek ruhái sem voltak olyan bőségesen, mint most, a mai világban. Jó sokáig nem volt még mosógép, centrifuga sem, pedig a három gyerekre folyamatosan kellett mosni, vasalni, varrni.

Minderre egy napunk volt évtizedekig, a vasárnap. Később változtak ugyan a körülmények, de akkorra már én betegedtem le, a pedig gyerekek önállóak lettek.

Öregségünkre, hála Istennek, az utóbbi években nagyon boldogan vettük tudomásul, hogy a reformátusok a katolikus templomba, katolikusok a református templomba mennek ökumenikus istentiszteletek alkalmával, és kölcsönösen megtisztelik egymást azzal, hogy egymás templomát meglátogatják, és egymás papját meghallgatják. Én régtől úgy gondoltam, hogy Istenünk egy van, az a fontos, hogy a lelkemben mit érzek iránta. Hűtlenkedést nem éreztem akkor sem, amikor a katolikus templomban mondtuk ki az igent egymásnak. Tehát nem bántam meg, mert én maradtam, aki voltam, és a férjem egy csodálatos, jó lelkű, lelkületű ember. Róla viszont el kell mondanom, hogy miután én elmentem a katolikus templomba esküdni, hogy neki gondja ne legyen a gyónás és az áldozás miatt, ő átgondolta, amit mi hitüknél fogva teszünk, amilyen lelkülettel úrvacsorázunk. Mégpedig azt, hogy én magamban bánom meg a jó Isten előtt, hangtalanul vagy halkán kimondva, de nem emberi fülek hallatára az én bűnömet – amit Isten egyébként is tud –, és kérem, hogy bocsássa meg. Béluskám mindezeket magában forgatta, és soha többet nem ment gyónni és áldozni. Misére igen, de gyónni és áldozni nem, mert azt mondta: *„Igazatok van, s ha te bűnös leszel, én is az leszek, ebben is veled tartok. Isten előtt tudom a vétkeimet, én is imádkozom ugyanúgy, mint te, amikor lefekszem, amikor a gondolatomba jön és kérem Isten segítségét, de én gyónni nem megyek többé. S ha gyónni nem, áldozni sem.”* Úgyhogy mellettem lassacskán átreformálódott.

Elmondott nekem gyerekkorából egy aranyos történetet. Akkoriban nagyon furcsának vélte, hogy megvoltak a különböző bűnök, amit a gyónás előtt fel kellett nekik sorolni. Azon morfondírozott gyerekként, hogy Istenem, Istenem, mit is követhetett el. Sorolta magában, hogy nem lopott. Majd olyan bűnöket írt fel magának, amiknek az értelmét nem is tudta. Egyet elmondott, amikor ki is tört részünkről a hangos nevetés. *“Képzeld el, felírtam többek között, hogy minél tarkább legyen a bűneim sokasága, hogy paráználkodtam. Gyerekként. Mikor a pap ezt meghallotta, visszakérdezett: 'Mondd még egyszer!' És akkor én mondtam bizonytalanul megint. No, ezt többé nem teszem... Ezt már így humorosan beszélgettük meg egymással később. Így aztán jó sok éven keresztül egyikünk sem járult az Úr asztalához.*

Nem is gondoltuk, hogy ez valaha másképp lehetne, de mikor B. Nagy Tünde tiszteletesünk került a faluba – mi már bőven nyugdíjasok voltunk –, eljött hozzánk családlátogatásra. Annyira megértettük egymást, hogy akkortól kezdődött nálunk a hitélet felélézése, mert kölcsönös belső szimpátia alakult ki közöttünk, és attól kezdve vasárnaponként és más alkalmakkor esténként szépen elindultunk az én drága urammal, és ezeken az alkalmakon szívesen, örömmel vettünk részt. Olyannyira, hogy később voltak olyan református egyháztagok, akik azt hitték Béluskámról, hogy református, mert olyan gyakorisággal mentünk, és tanultuk az énekeket boldogan hosszú éveken át. A tiszteletes tiszteletbeli reformátusnak is nyilvánította az uramat, akivel szintén nagyon jól megértették és szerették egymást. Úrvacsorát akkor vettem újból, amikor B. Nagy Tünde tiszteletesünk jött. Majd, miután már itthon ülökké váltunk kényszerből, azaz nem tudtunk már a faluba felmenni egészségügyi problémáink miatt, ezekre az időkre nagyon boldogan emlékeztünk vissza, meséltünk egymásnak róla. Csodálatosan jó érzés volt ismét templomba és alkalmakra járni, tényleg valami különleges jó tápot adott számunkra, testi és lelki erőt egyszerre.

Kárpótlást jelenthet az is, hogy a két lányom férje református fiú, így nem fért hozzá kétség, hogy melyik templomban kérjék Isten áldását. Miután a gyerekeim nem ragaszkodtak a katolikus vallásukhoz, igen könnyű helyzetben voltam anyai szívemmel, és boldog voltam, hogy most ezekből a házasságokból visszacapjuk reformátusként az unokáinkat, akik már reformátusnak lettek megkeresztelve és konfirmáltak is mindnyájan. Babi lányoméknál Kitti konfirmált, Zsuzsa lányomnál pedig a két fiú. Olyan boldog voltam, amikor az unokáim Spanyolországból hazaérkezve a szünidő alatt Tünde tiszteletessel megtanulták az anyagot, és lekonfirmáltak nyár végére. Aranyos volt, megmelengette a szívünket, még az idegenekét is. Ahogy látták őket, örömmel mondták: „*Jé, az unokáitok konfirmáltak, az a két nagyfiú?*” Kibújt itt a reformátusság az ember lelkéből, akárhogy beszélünk róla, de nem is vagyok én más, az vagyok én tetőtől talpig.

Az éneklés Isten közelébe visz engem

Számomra az éneklés azt jelenti, hogy akkor az egész világ az enyém, és nem gondolok másra, hanem arra, hogy a jó Isten ott van a közelemben. Egyébként is úgy gondolom, hogy nem kell nekem nagyot kiáltani ahhoz, hogy mellettem legyen és

meghalljon, még ha én úgy szívemből igazán sóhajtok is egy nagyot. De az énekléskor különösképpen úgy érzem, hogy mindjárt az Istenig ér, és mindjárt hallja, és tudomásul veszi.

Rengeteg szép református énekünk van. Sokat tanultunk gyerekkoromban, fiatalon, és Tünde tiszteletesünk is rengeteg éneket tanított velünk bibliaórákon, egyéb alkalmakon, és mindig meg is dicsért bennünket, milyen ügyesen megtanultuk kotta szerint, ritmusosan énekelni őket. Talán a vallásomat is az énekeinken keresztül szeretem nagyon. Mert mi reformátusok nagyon sokat énekelünk, és én ezt nagyon-nagyon szeretem. Mikor milyen a hangulatom, olyan énekeket éneklek. Amikor szomorú, és a lelkem belül fáj nagyon, akkor a könnyörgősebb énekek jönnek sorra. Szomorúságomban gyakran énekelem az *“Egyedüli reményem...”* [276. dicséret] vagy a *„Szívemet hozzád emelem...”* [25. zsoltár], *“Hadd menjek, Istenem, mindig feléd!”* [422. dicséret] énekeket. Míg, ha jó kedvem van, akkor a dallamosabbakat, a ropogósabbakat: *“Fel barátim, drága Jézus zászlaja alatt!”* [471. dicséret], *“Jézus te égi fény...”* kezdetű dalt. Gyerekkoromban anyukám nélkülem nem mehetett vallásos estére, s olykor megbirizgáltam őt, kérve, hogy azt énekeljük, amit én szeretek. A vallásos estéken a családok eljöttek a gyülekezeti terembe, erre az énekes, imádkozós alkalomra, ahol a lelkészünk olvasott egy nagyobb részletet a Bibliából, azt átbeszélgettük, és a gyülekezet tagjai is mondhatták a gondolataikat; nagyon közvetlen alkalom volt. Innen az alvégről a szülőkkel mentünk, mécésesekkel felszerelve, hol kanócos olajlámpa, hol gyertya égett benne. Ahogy haladtunk a templom felé, beszóltunk a szomszédokhoz, és egész sokan voltunk már, mire felértünk a dombon a gyülekezeti teremig. Az az ének, amit egy alkalommal sem mulasztottunk elénekelni, az volt az én kedvencem:

*Mennyben lakó én Istenem,
Vedd füledbe dicséretem,
Téged dicsér egész világ,
Néked köszön a kis virág,
Erős vihar, kis gyenge szél,
Tenger, patak rólad beszél.
Az ég s a föld telve veled,
Legyen áldott a Te Neved!*

*Mennyben lakó én Istenem,
 Könyörgök, légy mindig velem!
 Ha kél a fény napkeleten:
 A Te szemed rajtam legyen,
 És ha leszáll napnyugaton:
 Te légy, Atyám, az oltalom!
 Terjeszd ki rám áldó kezed,
 Legyen áldott a Te Neved.*

Ezek az énekek a régi énekeskönyvben voltak megtalálhatóak, és csodálatosak számomra:

*“Feljebb emeljete, feljebb, a bűn gyászos éjiből!
 Ott a helyem Jézus mellett, éltét értem adta föl.
 Szálljon, szálljon, angyal szálljon, elragadva vigyen el!
 Vigyen fel a Golgotára, hol megváltott vérével!”*

Vagy egy másik kedves énekem ez:
*Az áldott orvos közeleg, A drága főpap: Jézus;
 Szava szívünk enyhíti meg, Egyetlen üdvünk: Jézus.
 Halld, mint zeng az égi kar Édes visszhangjaival!
 Szívemben is zeng e dal: Jézus, Jézus, Jézus!*

A gyülekezetben többen jelezték: *“Énekeljük már el ezt is!”*

*Egyetlen Forrása minden kegynek,
 Egyetlen mentsvára a lelkenek,
 Isteni tiszta fény, üdvöt hozó,
 Szállj le rám, s tégy fehérré. Mint a hó.
 Tiszta fehérré, miként a hó,
 Tisztíts meg engem, s leszek fehér, miként a hó.*

Ezeket az énekeket mind nagyon szeretem. Nagyon sok szép éneket tanultunk, amelyek elkísértek végig az életem során. Az énekléskor úgy érzem, mintha Isten itt lenne a közelemben. És ez az érzés nem múlik el – hála legyen érte Istennek, aki annyi mindenből kiségett – a mai napig. Szinte hihetetlen, ha az ember végiggondolja azt a sok buktatót az életében, meg azt a sok kegyetlen dolgot, amit átéltem. És mindenből kiségett, minden időben megsegített, megmentett, átsegített megannyi nehézségen. Annyi csodát tett az életemben! Mivel érdemeltem ezt ki? Mit adhatnék neki hálából? Számtalanszor elmondom, hogy köszönöm Istenem...

Az Istenről, a kegyelem megtapasztalásáról, az életben maradás titkáról

Ha visszagondolok az életemre, volt egy-egy momentum, amikor magam is rácsodálkoztam arra, hogy az Isten milyen dolgokra tehet képessé. Volt rá példa, hogy hivatalos helyen készületlenül ért, amikor engem letámadtak kicsit. Eszembe nem jutott volna magamtól, mit kell ezekre a vádakra felelnem, hanem az Isten adta a számra a szavakat, például, hogy mit kell mondani a közjegyző előtt. És akkor az illetékes tisztviselő azt mondta: „*Igen, ez így van, akkor tessék eszerint intézkedni!*” És ezzel pont került a vita végére, és befejeződött az én további piszkálásom. Ekkor magam is megdöbbsentem azon, hogy Istenem, hogy jutott ez nekem eszembe, hiszen soha életemben nem foglalkoztam ilyesmivel, amiről ott szólnom kellett!

De nem csak ilyen esetben, máskor is, az Úristen mindig megsegített. Amikor nehéz helyzetbe kerültünk, segített kikeverednünk belőle. Akartunk is nagyon, de adott hozzá erőt! Én magam hiába kapaszkodtam volna, ha erőm nincs hozzá. Nem martuk egymást családtagokként, hanem összekapaszkodtunk, és mindegyikőnk ugyanazt akarta, és együtt erősek voltunk, és kimásztunk a nehéz helyzetekből. Ez így volt! Ezek mögött a nehéz történetek mögött átélt csodák vannak és Isten segítségének megtapasztalása. Meg sem érdemelem, de megsegített! Azért mondom, hogy meg sem érdemlem, mert ugyan én mit adok, mit adhatok cserében neki? Mivel hálálhatom meg? Nem tudom. De ez talán legyen a drága jó Isten titka. Biztos adom a lelkemet, és nagyon szeretem a jó Istent. És csodálom azért, hogy erőt ad az élet megannyi terhének hordozásához. És csodálom azért, hogy én már a 86 évemet betölthettem, mindazzal a sok bajjal, küzdelemmel, ami mögöttem van.

Istentől én mennyi mindent kaptam hosszú életemben? Miért érdemlem meg? Miért? Én mit adok? Imádkozok, igyekszem, de van, amikor elalszom imádkozás közben. És akkor szégyellem magam előtt magam, mert arra gondolok, hogy Istenem, mi lenne, ha velem is az történe, hogy a jó Isten elfeledkezik rólam. Éppen másfelé tekint és nem énrám. Hisz egyedül ő teheti, hogy erre a világegyetemre, és benne ránk, nyomorult emberekre, halandókra tud figyelni. Az csodálatos dolog, amikor úgy érzem, hogy igen, most pont rám figyelhetett, mert még mindig vagyok, ezt is túléltem és ezt is túléltem. És én mit adok, mit adhatok? – kérdezem újra és újra. Azt, hogy benne hiszek, bízok – az rendben van, de ennyi elég? Van, hogy egyszer-egyszer nem gondolok bele mélyen, csak mondom a Miatyánkot a számmal monoton módon, de nem érzem át igazán az ízét. Erre is szoktam magamban szomorúan gondolni. Visszagondolok helyzetekre, dolgokra az életünkben, az életemben, hogy mi mindenben segített át már! Mi mindenben! Aki az élet viharától annyi mindent kellett elszervedjünk! Nagyon sok mindent. És mit mondjak, tényleg ott voltunk a puszkagolyó, a robbanószerek útjában, ott volt a gyógyszer nélkülség, hajszálon múlt az életem, olyannyira, hogy még az orvos is legyintve szólt: *"Áh, adjanak neki, amit kíván!"* És itt vagyok, és megvagyok. Ezt én semmi másnak, isteni csodának, és az ő nagy-nagy szeretetének tulajdonítom. Csak azon szoktam gondolkodni, hogy én ezt mivel érdemeltem ki. Egy aranyos, drága, jó lelkületű családot kaptam, unokákkal, dédunokákkal. Csodálatos gyerekeim vannak. Ahány van, annyiféle, de egyben megegyeznek: nagyon szeretjük egymást. Ha valamelyiknek valami baja van, akkor a másik kettő, ha tud, segít. Ez olyan jó érzés a szülőnek, hogy elmondani nem lehet. Ez csak úgy lehet, hogy a lelkük szép, jó és tiszta, csak így lehet élni, ezt tapasztaltam.

Mikor hazakerültem múlt év február közepén, a gyerekeim itt vártak engem, Babi lányom és Zoli. Ők bonyolították le a temetéssel járó vendéglátást a legmesszebbmenőig, úgy, ahogy azt az apjuk is jónak látta volna. Babi lányom mondta: *„Ápollak én anya, és hamarabb fel fogsz itthon gyógyulni!”* És fogadtak itthon gyógytornászt, és mindent megtettek azért, hogy meggyógyuljak. El kell mondanom ezt a sok jót, ami velem történt. Egyébként bármelyik gyerekem megtette volna értem és az apjáért mindezeket, de Babi lányom csinálta, mert ő volt közelebb hozzánk. Olyan szép dolgokat kaptam ezektől a gyerekektől! A gondomat viselik, nem hagynak, visznek mindenfelé, föl a temetőbe, kirándulni, hogy ne folyjanak egybe a napok, ne legyen unalmas számomra. A jó Istennek köszönöm, hogy ilyen jó lelkű gyerekeim

vannak, de ugyanígy az unokáim is, sőt, a dédunokáim is, az aprók. Velük kapcsolatban elmondom azt a történetet, ami még Béluskám idejében történt. Az utolsó időkben az én drága uram már nem járkált, nem társalgott különösebben, inkább nézte a tévét, ült a foteljében, megszokott helyén. Senki más nem volt vele a szobában, mi a többiek, kinn a konyhában voltunk, csináltuk a dolgunkat. Benyit Sára dédunokánk a szobába, és látva, hogy senki sincs dédijén kívül a szobában, így szól: *"Te dédi papa, te egyedül vagy?"* És ráült a fotel karfájára, átölelte Béluskám vállát és odadugta a kis fejét a dédnagyapja fejéhez, mert annyira megsajnálta. Belegondolt, hogy mi ott kinn mennyien vagyunk, ő pedig egyedül. Ilyen melegszívű gyermek, aki arra gondolt, hogy neki az elhagyatottat pátyolgatnia kell. Ezek olyan csodálatosan jó dolgok, hogy ha az ember magában elmélkedik, akkor végül arra jut, hogy a nagy nehézségek ellenére is érdemes volt élni.

Ugyanígy fontosnak tartottam azt is, hogy nem sokkal Béluskám halála előtt rávettem magam, hogy elkészíttessem a családi sírboltot a temetőben. Eleinte rendkívül ódzkodtam még a gondolattól is, de később mégis arra jutottam, hogy jobb, ha nem a nagy fájdalom kellős közepén kell még azon is törni a fejüket a gyerekeknek, hogy hová temessenek bennünket. Így Béluskám halála előtt másfél évvel készen lett a sírhelyünk annak rendje módja szerint. Én úgy érzem, hogy ezt a gondolatot is felülről kaptam, és miután átgondoltam és elhatároztam, hogy megcsinálom, már nem is tűnt félelmetesnek. Úgy vélem, hogy a jó Isten egyszer azt mondja, hogy "Tedd!" – ami éppen soron van. Sok-sok olyan dolog van, ami miatt bennem él ez a gondolat, hogy ez így működik. Én ezeket így tartom csodának. Nem meggyőzni akarok ezzel senkit, csak azt szeretném elmondani, hogy én így hiszem és vallom, hogy Isten minden helyzetben ott van és segít, gondolattal és minden egyébbel.

Gyönyörű ez a mi utcánk...

A Dózsa utcában élünk, mióta csak az eszemet tudom. Már a Györgyöt lehagyták róla, most már csak Dózsa utca, így van kinn a házszámtáblánkon. Mi a 21. szám alatt lakunk. Olyan nagyon kedves nekem ez az utca. Valaha tele volt gyerekekkel, gyermekzsivajjal, hiszen csak nálunk három gyerek volt. Mára elcsendesedett, ezért is vagyok olykor-olykor szomorú. Bizony elöregedett, s jórészt kihalt minden jó szomszédunk. Pedig milyen csoda jó légkör volt itt! Átkiabáltunk egymásnak, vagy

éppen bementünk a másikhoz egy kicsit beszélgetni, már ahogy ráért az ember. Én ezt láttam az anyámtól, az apámtól, és így tettünk mi is. De mára elfogytak a szomszédok körülöttünk, és mellőlem is hiányzik Béluskám...

Jegyzetek

¹ **surc**: keskeny kötény, ami középen 40–80 cm széles függőleges sávban fedi a ruhát. Többnyire ráncolatlan, egy szél kelméből áll, és felső sarkainál kissé beljebb, a derékvonalra merőlegesen varrják rá megkötőit, a sarkoknak szabad játékot engedve. Lehet bővebb, de keskenyre ráncolt. Férfiak mindig keskeny kötényt viselnek, esetleg egyik alsó sarkát féloldalt felhajtva, nőknél a bő kötény mellett ez is egyik változat. A ráncolatlanra fent néhány bevarrást is szoktak tenni. A 20. sz. közepe felé helyenként az alját kissé felkerekítették vagy egészen félkörösre szabták, körül fodorral. (Forrás: Magyar Néprajzi Lexikon; <http://mek.oszk.hu/02100/02115/html/3-883.html>)

² **Tolnai Világlapja**: 1901-1944 között megjelenő, nagyközönségnek szánt, a maga korában egyedülállóan sikeres képes hetilap. A családok minden tagja megtalálta benne a neki való olvasnivalót: politikai és társasági, tudományos és művészeti események, irodalom, divat, háztartás, rejtvény, útleírás, sport, és még megannyi más témát, rengeteg képpel illusztrálva. A hétről hétre hatalmas példányszámban megjelenő, viszonylag olcsón értékesített képes hetilap igen nagy üzleti sikert hozott alapító tulajdonosának, kiadó-főszerkesztőjének, Tolnai Simonnak, aki 1912-ben létrehozta a Tolnai Nyomda- és Könyvkiadó Vállalatot. (Forrás: Arcanum Digitális Tudománytár; <http://adtplus.arcanum.hu/hu/collection/TolnaiVilaglapja/>)

³ **Andorkó Béla**: A bodrogkeresztúri általános iskola igazgatója volt. „A tantestület tagjai: Kiss Ilona, Kovácsné Ács Klára helyettes tanítónők, Márton Katalin segédtanítónő, Bonyhay Lajos, Lénárth József és Vajda János kinevezett tanítók.” (Forrás: Lénárt József: Bodrogkeresztúr monográfiája (1936) Miskolc, 2001. 17.p.)

⁴ **makadámút**: zúzottkő borítású út, melyet kezdeményezőjéről, John Loudon McAdam útfelügyelőről neveztek el. McAdam újításait 1822-ben vezette be. Terméskőalap helyett egy 25 cm vastagságú, több rétegben felvitt zúzottkőréteget terített le, amire elsőként kb. ökölnyi nagyságú durva zúzottkőből terítettek szét lazán egy réteget 15–20 cm-es vastagságban, majd erre kisebb szemcseméretű zúzottkövet terítettek 6–8 cm-es vastagságban. A második rétegre általában még kisebb méretű, homokkal kevert közúzalekot is szórtak, illetve hengereltek be kiékelésként. (Forrás: Magyar Nagylexikon. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2001.)

⁵ A Tokaji járás zsidóságát (2074 fő) 1944. május 16. és június 4. között négy transzportban deportálták Auschwitzba. Az 1941-es népszámláláskor Tarcalon 299 zsidó élt (a lakosság 10%-a). A tarcali zsidó közösséget 1944. április 15-én gyűjtötték össze a helyi zsinagógában, ahonnan szekereken a sátoraljaújhelyi gettóba vitték őket. Auschwitzba deportálásukra május 16-án az első transzporttal került sor. A tarcali zsidóság 10 százaléka, mintegy 30 fő élte túl a háborút. (Forrás: Randolph L. Braham (szerk) A magyarországi holokauszt földrajzi enciklopédiája. Park Könyvkiadó, Budapest, 2010.)

⁶ A bodrogkeresztúri zsidóság létszáma az 1941-es népszámláláskor 455 fő volt (a lakosság 20,2 százaléka). 1944. április 15-én a helyi zsinagógában zsúfolták össze őket, a sátoraljaújhelyi gettóba szállításuk pedig április 16-18. között zajlott. Innen a bodrogkeresztúri zsidók többségét május 25-én, a harmadik transzporttal szállították Auschwitzba. A maradék hitközséget 1945 után mindössze 63 személy alkotta (1949-es adat). (Forrás: Randolph L. Braham (szerk) A magyarországi holokauszt földrajzi enciklopédiája. Park Könyvkiadó, Budapest, 2010.)

⁷ **Latabár Kálmán**: (1902-1970): Kossuth-díjas magyar színművész, a 20. század egyik legnépszerűbb magyar komikusa.

⁸ **Henye**: dombok neve Keresztúr határában. Nagyhenye és Kishenye.

⁹ **csodarabbi**: „Bodrogkeresztúr itthoni és határokön túli ismertségét nem kis mértékben zsidó múltjának, intézményeinek, hászid hagyományainak és csodarabbiként tisztelt lelki vezetőjének köszönhetette. A zsidók számottevőbb csoportjának letelepedését 1726-ra teszik. /.../ A kezdeti diaszpórát kibocsátó galíciai városok zsidóival fenntartott rokoni és üzleti kapcsolatoknak köszönhetően a lengyelországi zsidókat foglalkoztató vallási-szellemi áramlatok akadálytalanul jutottak el a "Hegyelach" kehláiba, -hitközségeibe. Különösen így volt ez a haszidizmus esetében, amelynek rajongó , feltétlen istenszeretettől izzó misztikus tanítása és hangulata egyetlen hegyaljai közösséget sem hagyott megérintetlenül. A komor aszkézistól tartózkodó, imádságában boldogan szárnyaló lelkület talán nem is állt olyan messze a vidék borral foglalatatoskodó kisvárosi és falusi zsidóinak lelkületétől. Így a profán cselekmények is átlényegülnek, magasztos értelmet nyernek és így Isten dicsőítésének részévé válnak. A hászidok viseletükben, szokásaikban büszkén vállalták a környezettől való feltűnő különbözést,

szakáll és pajeszviséletet, valamint a jiddis nyelv kizárólagos használatát a közösség belső életében. A hászid közösség központjában a rebbe (cáddik, csodarabbi) áll, híveik lelki-testi bajaikkal hozzájuk fordulnak tanácsért, és a rebbe olykor amulettekkel, úgynevezett kámeákkal is ellátta a rászorultnak ítélteteket. /.../ A magyarországi hászidizmus megalapítója Eizikel Taub nagykállói rabbi volt. Őt követte Móse Teitelbaum Sátoraljaújhelyen. A Hegyalján kiemelkedő népszerűségnek örvendett a lizskai Cvi Hirschele Friedman. Az ő tanítványa volt Jesája Steiner a keresztúri zsidók büszkesége, akinek nyugvóhelye a hászidok hön vágyott zarándokhelye.

Reb Sájele Zborón született 1851-ben, Olaszliszván Friedmann rabbi tanítványa volt és olyannyira kiemelkedett társai közül, hogy sokan az ottani rabbiszek várományosát látták benne. Hallatlan népszerűségét puritán életmódjának, a szegények iránt érzett nagy részvételének és nem utolsósorban látnoki képességeinek köszönhette. Miután a lizskai rabbiválasztáson ellenfelei győzedelmeskedtek, híveivel Keresztúrra költözött. Itt alakította ki "udvartartását", amely mindenek előtt a rászorultak élelmézését, felruházását és lelki vigasztalását tűzte célul maga elé. Péntek esténként -igazi cáddikhoz illően- Tisch-t tartott, azaz tanítványaival és vendégeivel önfeledt imába, éneklésbe és táncba feledkezve ünnepelte a szombat beköszöntét. Ilyenkor több százan iparkodtak asztaláról morzsákat -sirájimot- szerezni, amiknek gyógyító erőt tulajdonítottak. Ekkor ritmikus, olykor monoton dalokat (zmiresz) énekeltek, majd óráig is eltartó körtáncba kezdtek. Reb Sájele rendkívüli vallásossága, szuggesztív egyénisége és környezetének rajongása nagy hatással volt a keresztény lakosságra is. Általánosan Szent Papként emlegették, alakját mítikus csodálattal övezték. A zarándoksereg nagyban hozzájárult a falu kereskedőinek, szállásadó lakosainak anyagi gyarapodásához. Sájele Steiner 1925 április 23-án, (íjjár hó 3-án) hunyt el. Temetése óriási esemény volt, olyannyira, hogy a határon túlról különvonatok szállították tisztelőit a temetésre, amelyen a legnagyobb hászid rabbik mondtak heszpedet (gyászbeszédet). Legendássá vált alakjáról nagy Löw Immanuel szegedi rabbi is megemlékezett. Nagy rabbiknak kijáró tiszteletből asztalából készítettek neki koporsót. A különleges szokásról Scheiber Sándor professzor külön tanulmányban emlékezett meg. A Dereszla domb temetőjében lévő sírja fölé óhelt (sátrat, házikót) emeltek. A bodrogkeresztúri néphagyomány számos történetet őriz a rabbiról. Ezek gazdag gyűjteményét adta közre Zelenák István 2000-ben megjelent, Tokaji zsidó emlékek című munkájában." Forrás: Szlukovinyi Péter: A Miskolc környéki csodarabbik nyomában (<http://www.or-zse.hu/resp/szlukovinyi/szlukovnyiki-csodarabbik2007.htm>)

¹⁰ **Nagy Sándor Béla** (1902-1983): református lelkész. Nagykaposon született, középiskoláit Ungváron kezdte, majd Sárospatakon folytatta. Strasbourgban és Genfben járt tanulmányúton. 1937-ben Debrecenben szerzett teológiai doktori címet. Segédlelkészként szolgált Sárospatakon, Vámosújfaluban és Bodrogkeresztúron. A sátoraljaújhelyi gyülekezetbe 1938. november 20-án iktatták be, s itt szolgált 1970-es nyugdíjazásáig. Kiemelkedő, tudós teológus, evangéliumi lelkipásztor és igehirdető volt. A magyarországi Kálvin-kutatás történetébe több művével beírta a nevét. Ezek közül is kiemelhetjük doktori dolgozatát (A református istentisztelet Kálvin felfogása szerint, Debrecen, 1937). Gyülekezet-történet írói munkássága két kéziratos művében maradt ránk: Adalékok a Sátoraljaújhelyi Református Egyház történetéhez, 1900-1950; Adalékok a Sátoraljaújhelyi Református Egyházközség történetéhez, 1950-1970. Az első kötetet még gyakorló lelkészként, az 1950-es évek elején készítette, az egyházközség dokumentumainak felhasználásával, a másodikat nyugdíjas korában írta emlékezetből, illetve saját feljegyzései alapján. (Forrás: Kádár Ferenc: Az újhelyi eklézsia történetének krónikásai; http://www.zemplenimuzsa.hu/04_2/kad.htm)

¹¹ **Szikszai György: Keresztyéni tanítások és imádságok.** A legnépszerűbb, legrégebben használt magyar nyelvű református imakönyv. Az első kiadás Pozsonyban jelent meg 1785-ben. Azóta minden két-három évben újra kiadták. Cseh nyelven négyszer látott napvilágot. Ravasz László szerint: "a Biblia és a zsoltáros könyv után a magyar nép lelki épülésének legfőbb forrása volt, s igazán kálvinista helyeken az még ma is." Mindmáig kapható és sok református keresztyén családban megtalálható régebbi vagy újabb kiadásban. Gyakran csak az: „Az öreg Szikszai” néven emlegetik. Szikszai György szándéka szerint egyszerű embereknek írta imádságait: "eltávoztattam minden homályosító és szót szaporító ékeskedéseket", — olvashatjuk az előszóban. Elgondolkozva teszi fel a kérdést dr. Nagy Géza Kolozsvárt 1931-ben kiadott művében: "Mi van Szikszaiában, hogy most is az eleven, üde közvetlenség erejével hat híveire, mi lehet az oka, hogy egyszerű földműves és tudós püspök, boldog és szenvedő, öreg és ifjú ember úgy olvassa őt, mintha egyedül neki írt volna. Egy könyvet ismerünk még, ami ilyen hatású, és ez a Biblia".

(Forrás: Tóth Ferenc: A jó öreg Szikszai;

http://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/egyhaztortenet/Makoi_kereszteny_fuzetek/pages/015/002_toth_ferenc.htm)

¹² „**málenkij robot**” (helyesen malenykaja rabota, orosz: kis munka): a második világháború utáni szovjetunióbeli kényszermunka bevett elnevezése. A Vörös Hadsereg katonái, illetve a megszálló szovjet hatóságok tisztviselői ennek ismételtetésével hurcolták el a magyar polgári lakosság tömegeit szovjet légerekbe a Vörös Hadsereg 1944. december 22-én kiadott 0060. számú parancsa alapján. Elsősorban a német nevű férfiakat gyűjtötték össze, de az előre megadott létszám feltöltéséhez rajtuk kívül a civil lakosságot is; a férfiakat 17-től 45 éves korig és a nőket 18-tól 30 éves korig. A deportáltakat a Szovjetunió több száz táborában, ezen belül elsősorban a Donyeck-medence kőszénbányaiban, dolgoztatták, ezen kívül építkezéseken, útépitésen, mocsarak lecsapolásánál és a mezőgazdaságban is igénybe vették a megszállt területekről rabolt munkaerőt. Sokan dolgoztak nehézipari létesítmények építésénél, továbbá vaskohászati üzemekben és szénkoksizáló művekben. A 2002-ig fellelt dokumentumok és a túlélők tájékoztatása alapján 1862 helységből 101 686 férfit, 29 212 nőt, összesen 130 898 személyt hurcoltak el. A málenkij robot, vagyis a polgári lakosság kényszermunkára hurcolása nemcsak Magyarországon, hanem a Vörös Hadsereg által megszállt minden kelet-európai országban bevett gyakorlat volt.

A Szovjetunióba elhurcolt magyarok zöme a nagy bánya- és iparvidékekre került, legtöbbjükét szénbányákba küldték. „Sok bánya egyáltalán nem volt gépesítve, itt még a tárnákba vivő liftet is kézzel kellett felhúzni és leengedni. A kibányászott szenet kézben hordták a csillékhez, amelyeket a munkások maguk toltak ki a bányából. A munkahelyen eltöltött munkaidő 8-12 óra volt, sőt a Donyeck vidéki szénbányákban időnként 16 órát kellett dolgozni. Vorosilovka egyik bányájában a Bodrogközből elhurcolt nőknek a norma szerint napi 25 mázsa szenet kellett lapátolniuk, egy másik bányában egy műszak alatt két nőnek 120-130 csillét kellett kiborítania. (...) Aki nem tudta a normában meghatározott 100%-ot teljesíteni, az kevesebb ételt kapott, így munkaereje megfogyatkozott, tehát teljesítménye tovább csökkent, ami még kevesebb élelmiszert jelentett. Az elvben mindenképpen járó 300 gramm napi kenyéradag viszont a tábori és munkakörülmények között már nem volt elegendő az életben maradáshoz. A nagyobb kenyéradag mellett a bér is a norma teljesítését kívánta motiválni, ebből azonban a tábor vezetése levonta az "ellátás" költségét, és a foglyok csak a maradék pénzt kapták kézhez”. (Forrás: https://web.archive.org/web/20150402123920/http://www.historia.hu/archivum/2006/0605_01.htm)

¹³ Bár a foglyul ejtett polgári lakosságot a hadifoglyoktól eltérő gyűjtőhelyekre hurcolták, és a Szovjetunióban is a hadifoglyoktól elkülönítve, internálótáborokban lettek elhelyezve, hivatalosan őket is csak hadifoglyokként kezelték, s róluk is csak a hadifogolyügy keretében lehetett szólni. Az elhurcoltak ügyében a magyar kormány 1945-től többször is közbenjárt a szovjet félnél és a Szövetséges Ellenőrző Bizottságnál, de érdemleges válaszokat nem kapott. A szovjet hadifogoly- és internálótáborokban sánylódók számára a békekötés (1947. február) sem hozott valódi megoldást, mert az – konkrét határidő meghatározása nélkül – a győztesekre, esetünkben a Szovjetunióra bízta a (hadi)foglyok szabadon bocsátásának idejét, ekképpen fogalmazva: „A magyar hadifoglyok, mihamelst lehetséges, hazaszállítandók”

Az internáltak a hadifoglyokkal összekeverve, velük együtt érkeztek haza többnyire 1947-1949 között. Míg 1947-ben és 1948-ban tömeges hazabocsátások voltak (100 ezer és 84 ezer fő), 1949-ben már csak 5055 fő térhetett haza, akik közül 3907 fő civil volt. Végül nemzetközi nyomásra a Szovjetunióban még életben lévő hadifoglyok és internáltak közül 1950 és 1953 között még mintegy 25 ezren tértek haza. (Forrás: Bognár Zsolt: Az elmaradt szovjet-magyar hadifogoly-egyezmény. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2000/4.)

¹⁴ **jóvátétel**: a nemzetközi jogban „az első világháború óta a legyőzött országokra kirótt, a háborús károk helyreállítására fordítható pénzösszeg. A második világháború alatt okozott károkért a győztes hatalmaknak fizetendő jóvátétel nagyságát a jaltai konferencián elfogadott elvek szerint szabták meg. Magyarországnak az 1945. január 20-án aláírt fegyverszüneti egyezmény értelmében a Szovjetunió részére 200, Jugoszláviának 70 és Csehszlovákiának 30 millió dollár jóvátételt kellett fizetnie. A gazdasági kötelezettség meghatározott értékű ipari termékek és mezőgazdasági termények határidőre történő szállítását jelentette (a késedelmes szállítás büntetőintézkedés bevezetését vonhatta maga után). (...) A Szovjetunió 1946-ban hozzájárult a határidő meghosszabbításához, majd 1948-ban a hátralévő tartozás felét elengedte. A szovjet kormány 1953. január 20-án közleményben jelentette be, hogy Magyarország teljesítette a békeszerződésben megállapított jóvátételt. 1952-ig Magyarország 131 millió dollár értékű árut szállított ki jóvátétel címen”. (<http://www.rev.hu/sulinet45/szerviz/kislex/kislexis.htm#jovatelet>)

¹⁵ Azt a helyet Bodrogkeresztúron, ahol a Bodrog folyó éles kanyart ír le mielőtt folytatná útját Tokaj felé. a helybeliek Lebujs-kanyarként emlegetik.

¹⁶ Az 1949-50-es közigazgatási reform megszüntette a főispáni, valamint az alispáni címet és hivatalát, miután az 1949. augusztus 20-án kihirdetett alkotmány az államhatalom területi szerveiként a megyei, járási, városi és községi tanácsokat határozta meg. A helyi tanácsokról szóló törvény szerint (1950. évi I. tv.) a helyi közigazgatás élén a megyei (alsóbb szinteken járási és községi) tanácselnökök látták el a közigazgatási, végrehajtási feladatokat. (Forrás: Magyar történelmi fogalomtár (szerk. Bán Péter), Gondolat Kiadó, Budapest, 1989.)

¹⁷ **községi bíró:** a kis- és nagyközségek előljáróságának feje, a községi képviselőtestület elnöke volt 1950-ig. Hivatalát az 1950-es tanács törvény szüntette meg, jogkörét a községi tanács elnöke vette át. (Forrás: Magyar történelmi fogalomtár (szerk. Bán Péter), Gondolat Kiadó, Budapest, 1989.)

¹⁸ **DÉFOSZ** (Dolgozó Parasztok és Földmunkások Országos Szövetsége, 1948-1952). A többpártrendszer felszámolásával párhuzamosan, 1948 őszén és 1949 tavaszán az MDP vezetői erőfeszítéseket tettek az agrárpártok tagságának megnyerésére s egy egységes falusi tömegszervezetbe való tömörítésükre. A létrehozott új falusi tömegszervezet, a Dolgozó Parasztok és Földmunkások Országos Szövetsége tagságát azonban leszűkítették a mezőgazdasági munkásokra és szegényparasztoakra. A tulajdonos parasztság gazdasági érdekképviselet nélkül maradt, így a gazdák a beszolgáltatás, majd a téesszervezés időszakában senkihez sem fordulhattak panasszal, legfeljebb ahhoz, aki velük szemben szankciókat alkalmazott: a hatalomhoz. A DÉFOSZ működése 1949 tavaszától lényegében a munkaközvetítésre korlátozódott. 1952-ben megszüntették, falusi szervezeteinek feladatkörét a MÉDOSZ (Mezőgazdasági és Erdészeti Dolgozók Országos Szövetsége), valamint a SZÖVOSZ (Szövetkezetek Országos Szövetsége) vette át. (Forrás: Izsák Lajos: Többpártrendszerből – egypártrendszer. Magyarország, 1948–1949. In: *História*, 15. évf., 1993. 7. szám)

¹⁹ **beszolgáltatás:** A mezőgazdasági termények és termékek meghatározott mennyiségének kötelező átadása az államnak. A hosszan tartó kivételes helyzet (pl. háború) vagy a diktatórikus rendszerek hibás gazdaságpolitikájának gyakori kísérőjelensége. Magyarországon a II. világháború alatt is volt begyűjtési és vetéskényszer, de ez a termények szűk körére vonatkozott, és nem jelentette az egész termékfelesleg elvételét. A kommunista hatalom újra bevezette a begyűjtést, és 1948-tól 1956 decemberéig ez volt az állami terményalap összegyűjtésének legfőbb módszere. A beszolgáltatott terményekért jelképes, az önköltséget sem fedező árat fizettek, ezzel a mezőgazdaságban keletkező jövedelem nagy részét elvonták, és a nehézipar fejlesztésére fordították. A begyűjtés módszere nem volt tekintettel az évi terméseredményre, a begyűjtést akkor is végrehajtották, ha a család fejadagját vagy a jövő évi vetőmagot vitték el. A beszolgáltatási kötelezettség elmulasztását szigorúan büntették, 1955-ig kb. 200 ezer parasztot ítélték el emiatt. A begyűjtés célja az állami szükségletek kielégítésén kívül a paraszti magántermelés ellehetetlenítése, a kulákság tönkretétele, a kollektivizálás felgyorsítása is volt. (Forrás: <http://www.rev.hu/sulinet45/szerviz/kislex/kislexis.htm#begyujtes>)

²⁰ Dr. Bazsó Béla 1960-1982 között volt Bodrogkeresztúr református lelkésze.

²¹ **hegyközség** A hegyközség a magyar bortermelés szerveződésének hivatalos alapegysége, közttestület melyet egy (vagy több) település bortermelői hoznak létre. Legfontosabb feladata a terület arculatának kialakítása, az eredet- és a minőségvédelem. Szabályozza a szőlőtelepítés terméshelyeit, a fajtákat és egyéb előírásokat alkot. A hegyközség választott operatív feje a hegybíró. Ő adja ki a származási igazolást a megtermelt bormennyiségekről, amelynek alapján a bor eredete ellenőrizhető. A Hegyközségek Nemzeti Tanácsa egyben termék tanács is, amely a borágazattal kapcsolatban jogosult tárgyalásokat folytatni a kormánnyal. (Forrás: Wikipédia; <https://hu.wikipedia.org/wiki/Hegyk%C3%B6zs%C3%A9g>)